

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΑ

Πρακτικά ημερίδας

**ΟΙ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ
ΣΗΜΕΡΑ**

Επιμέλεια:
Φρειδερίκη Μπατσαλιά
Μαρία Σιδηροπούλου
Αναστασία Αντωνοπούλου

ΑΘΗΝΑ 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προσφώνηση Προέδρου.....	1
<i>Ομιλία τιμωμένης – επιστημονικής υπεύθυνης</i> Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη, <i>Οι Μεταφραστικές Σπουδές σήμερα.....</i>	5
<i>ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΤΗΤΑ</i>	12
<i>Εισαγωγή.....</i>	
Μαρία Σιδηροπούλου <i>Μετάφραση και ταυτότητα: «Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ».....</i>	17
Χριστίνα Ντόκου <i>Η προφήτισσα Κασσάνδρα ως πολιτισμική μεταφράστρια: ‘κι όμως, αλίμονο, ελληνικά ξέρω καλά’</i>	29
Βίκτωρ Ιβάνοβιτς <i>Μετάφραση και πολιτισμική ‘Οικονομία’.....</i>	45
<i>ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ</i>	
Αναστασία Δασκαρόλη <i>Μεταφραστικές διαδρομές – Το δράμα Don Carlos του Friedrich Schiller σε σεμινάριο λογοτεχνικής μετάφρασης.....</i>	49
Φρειδερίκη Μπατσαλιά <i>Γλωσσομάθεια και μεταφραστικές δεξιότητες.....</i>	69
Μαρία Παπαδήμα <i>Ομαδική μετάφραση, ομαδική έκδοση: από τη θεωρία στην πράξη.....</i>	77
<i>Αντί προλόγου: ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ του ΔΔΠΜΣ</i>	
<i>ΕΡΓΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΚΔΟΘΕΙ.....</i>	91
<i>ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΜΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ.....</i>	108

ημερίδα του ΔΔΓΠΜΣ "Μετάφραση-Μεταφρασεολογία", 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΑ

Πρακτικά ημερίδας

**ΟΙ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ
ΣΗΜΕΡΑ**

*Επιμέλεια:
Φρειδερίκη Μπατσαλιά
Μαρία Σιδηροπούλου
Αναστασία Αντωνοπούλου*

ΑΘΗΝΑ 2010

Προσώνηση Προέδρου

Φρειδερίκη Μπατσαλιά

Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αξιότιμες κυρίες, αξιότιμοι κύριοι,
ειλεκτοί συνάδελφοι,
αγαπητοί απόφοιτοι,
αγαπητές φοιτήτριες, αγαπητοί φοιτητές,

Με ιδιαίτερη χαρά σας καλωσορίζω εις μέρους της Ειδικής Διαπανεπιστημιακής Διατμηματικής Επιτροπής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μετάφραση – Μεταφρασεολογία» στην Ημερίδα μας με θέμα «Οι μεταφραστικές σπουδές σήμερα».

Μετά από δεκαετή επιτυχή λειτουργία του Μεταπτυχιακού μας Προγράμματος, θεωρώ πως και μπορούμε αλλά και οφείλουμε να παρουσιάσουμε τους προβληματισμούς μας, τις απόψεις μας και τις προσδοκίες μας σχετικά με τις «Μεταφραστικές Σπουδές σήμερα».

Το Πρόγραμμα ξεκίνησε το ακαδημαϊκό έτος 1998/99 μετά από διεξοδικές επιστημονικές αναζητήσεις ως προς το ενδεδειγμένο περιεχόμενο σπουδών, προκειμένου η γνώση για τη μετάφραση λογοτεχνικών, κυρίως, κειμένων να καταγραφεί, να αναπτυχθεί και να μεταδοθεί εντός του θεσμικού πλαισίου ενός μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών. Πράγματι, με βάση και τη σχετική διεθνή εμπειρία, εκπονήθηκε ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα σπουδών, το οποίο συμπεριλάμβανε τόσο τη θεωρητική κατάρτιση όσο και την πρακτική άσκηση μεταπτυχιακών φοιτητών σε πέντε ζεύγη γλωσσών. Με κοινή γλώσσα εργασίας την Ελληνική, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές χωρίζονται στα εργαστηριακού χαρακτήρα μαθήματα σε πέντε κατευθύνσεις, ανάλογα με την ξένη γλώσσα από και προς την

οποία μεταφράζουν: αγγλική, γαλλική, γερμανική, ιταλική και ισπανική. Παράλληλα, όλοι οι φοιτητές παρακολουθούν και θεωρητικά μαθήματα που αφορούν στη Μεταφρασεολογία, την Επιστήμη δηλαδή της Μετάφρασης.

Από τη συνεργασία διδασκόντων και διδασκομένων προέκυψαν πάνω από 30 μεταφράσεις λογοτεχνικών έργων και 5 θεωρητικού περιεχομένου μελέτες, γεγονός που καταδεικνύει τη σύνδεση του Προγράμματος με τον επαγγελματικό στίβο. Ταυτόχρονα, οι δημοσιευμένες μεταφράσεις προσφέρουν στο μεν ελληνόφωνο αναγνωστικό κοινό τη δυνατότητα πρόσβασης σε πολλά και ενδιαφέροντα έργα της διεθνούς λογοτεχνίας, στο δε ξενόγλωσσο αναγνωστικό κοινό πρόσβαση σε έργα της ελληνικής λογοτεχνίας. Τα θεωρητικού περιεχομένου πονήματα, τέλος, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης στο σχετικό πεδίο, ενώ παράλληλα εμπλουτίζουν τον ελληνόφωνο επιστημονικό λόγο, καθώς η σχετική βιβλιογραφία – και ως εκ τούτου και η αντίστοιχη ορολογία – είναι περιορισμένες. Εάν, τέλος, λάβουμε υπόψη μας ότι οι απόφοιτοί μας, μέσω των δημοσιεύσεων αυτών διαθέτουν και τεκμήρια δουλειάς, δεν μας παραξενεύει το γεγονός ότι το πτυχίο τους αναγνωρίζεται από την αγορά εργασίας. Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι πολλοί απόφοιτοί μας συνεργάζονται πλέον με έγκυρους εκδοτικούς οίκους.

Έτσι, μετά τη λήξη της προβλεπόμενης δεκαετούς διάρκειάς του, το Μεταπτυχιακό μας Πρόγραμμα Σπουδών είναι σήμερα στην ευχάριστη θέση να ξεινήσει έναν επόμενο κύκλο.

Θα ήταν, όμως, μεγάλη παράλειψη, αν δεν αναφερόμουν στο γεγονός ότι κανένα σχέδιο δεν μπορεί να υλοποιηθεί, εάν δεν υπάρχει εμπνευσμένος συντονιστής. Εμείς είχαμε την τύχη, η Επιστημονική Υπεύθυνη του όλου Προγράμματος, η αγαπητή σε όλους μας συνάδελφος, ομότιμος καθηγήτρια του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Τατιάνα Μηλιώνη, αδιάκοπα, ακούραστα και επίμονα να οργανώνει, να διευθετεί και να εμψυχώνει όλους μας με τη γνωστή της αποτελεσματικότητα.

Η αναγνώριση της αποφασιστικής για την επιτυχή λειτουργία του Προγράμματός μας συμβολής της κ. Μηλιώνη αποτυπώνεται και στο πρόσφατα εκδοθέν *Ελληνο-Αγγλικό Λεξικό Συμφράσεων Πολιτικής Επικαιρότητας*, των εκδόσεων Διάυλος, το οποίο επιμελήθηκε και σχεδίασε η ειδική συνάδελφος, κ. Μαρία Σιδηροπούλου, στο πλαίσιο του μεταπτυ-

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" *Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010*

χιακού της μαθήματος σε συνεργασία με τους φοιτητές της αγγλικής κατεύθυνσης.

Καθώς, λοιπόν, το πόνημα αυτό αφιερώνεται στην ομότιμη καθηγήτρια Τατιάνα Μηλιώνη, ας μου επιτραπεί να σας αναγνώσω την αφιέρωση, πιστεύοντας ότι εκφράζει όλους μας: «Στην ομότιμη καθηγήτρια κ. Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη, της οποίας η συνεισφορά έδωσε ευκαιρίες και ανέδειξε δυνατότητες».

Και με την επίδοση στην κ. Μηλιώνη ενός υπογεγραμμένου από εμάς τους διδάσκοντες αντιτύπου, κηρύσσω την έναρξη της Ημερίδας «Οι Μεταφραστικές Σπουδές σήμερα».

*

Αφίσα της Ημερίδας

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Ημερίδας: «Οι Μεταφραστικές Σπουδές σήμερα»
24-11-2008

ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗ – ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Συντονισμός: Φρειδερίκη Μπατσαλιά

- 17.30-18.30 - από την Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Καθηγήτρια κ. **Μαρίκα Θωμαδάκη**
- από την Πρόεδρο του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και
Φιλολογίας, Καθηγήτρια κ. **Πηγή Κουτσογιαννοπούλου**
- *Επίδοση τόμου* στην Ομότιμη Καθηγήτρια κ. Τατιάνα
Τσαλικη-Μηλιώνη
Εναρκτηρία Ομιλία: **Τατιάνα Τσαλικη-Μηλιώνη**,
«Οι Μεταφραστικές Σπουδές σήμερα»

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

Συντονισμός: Αναστασία Αντωνοπούλου

- 18.30-18.50 **Μαρία Σιδηροπούλου**
Μετάφραση και ταυτότητες: «Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ»
- 18.50-19.10 **Χριστίνα Ντόκου**
*Η προφήτισσα Κασσάνδρα ως πολιτισμική μεταφράστρια: 'κι
όμως, αλίμονο, ελληνικά ξέρω καλά'*
- 19.10-19.30 **Βίκτωρ Ιβάνοβιτς**
Μετάφραση και πολιτισμική 'Οικονομία'
- 19.30-19.45 Συζήτηση

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

Συντονισμός: Μαρία Σιδηροπούλου

- 19.45-20.05 **Αναστασία Δασκαρόλη**
*Μεταφραστικές διαδρομές – Το δράμα Don Carlos του Friedrich
Schiller σε σεμινάριο λογοτεχνικής μετάφρασης*
- 20.05-20.25 **Φρειδερίκη Μπατσαλιά**
Γλωσσomάθεια και μεταφραστικές δεξιότητες
- 20.25-20.45 **Μαρία Παπαδήμα**
Ομαδική μετάφραση, ομαδική έκδοση: από τη θεωρία στην πράξη
- 20.45-21.00 Συζήτηση

Ομιλία τιμωμένης – επιστημονικής υπεύθυνης

Τατιάνα Τσαλικη-Μηλιώνη

Ομότιμη Καθηγήτρια Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και
Φιλολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αγαπητοί φοιτητές, κυρίες και κύριοι,

Από τον καιρό που άρχισαν να κινούνται τα πνευματικά ρεύματα στην Ευρώπη, να υπερχειλίζουν και να υπερβαίνουν τα τοπικά όρια, από την Ελλάδα στη Ρώμη αρχικά, ο διαμεσολαβητικός ρόλος των μεταφράσεων υπήρξε θεμελιώδης.

Ο Ανδρόνικος Λίβιος (3^{ος} αι. π.Χ.) από την άποψη αυτή και ο Οράτιος (1^{ος} αι. π. Χ.) – για να αναφερθώ στα πολύ γνωστά παραδείγματα – από τους οποίους ο πρώτος μετέφρασε την *Οδύσσεια* στα λατινικά και ο δεύτερος τη *Σαπφώ*, δεν είναι μονάχα οι πρώτοι επώνυμοι μεταφραστής, αλλά και μεταξύ των πρώτων που συνέβαλαν στις οσμώσεις του αρχαίου ελληνικού και του λατινικού πνεύματος. Και θεωρώντας το φαινόμενο αυτό στις κατοπινές του διαστάσεις, μπορούμε να πούμε ότι ανήκουν στους θεμελιωτές αυτού του φαινομένου, με την τεράστια ιστορική σημασία, που ονομάζεται ελληνορωμαϊκός πολιτισμός.

Έκτοτε, και καθώς οι λαοί της Ευρώπης, ο ένας μετά τον άλλον, περνούσαν στο πεδίο της Ιστορίας και της πνευματικής ανάπτυξης, οι *μεταφραστής* μεταβίβαζαν τα πνευματικά προϊόντα του ενός λαού στον άλλον, μεταφέροντάς τα στην οικεία γλώσσα.

Αυτά ως τα νεότερα χρόνια, ως την Αναγέννηση, οπότε οι μεταφραστικές δραστηριότητες προσέφεραν κοινές συνιστώσες στο πνευματικό αυτό φαινόμενο και το κατέστησαν πανευρωπαϊκό.

Και βέβαια οι μακροχρόνιες αυτές δραστηριότητες είχαν ως αποτέλεσμα να συσσωρευτεί τεράστια εμπειρία που αναφέρεται στα ποικίλα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μεταφραστής και στις ποικίλες όψεις που παρουσιάζει αυτό το ίδιο πρόβλημα της Μετάφρασης – πέρα από το γεγονός ότι παρουσιάστηκαν στις Ευρωπαϊκές Γραμματείες εξαιρετικές μεταφράσεις, οι οποίες συχνά

θεωρήθηκε ότι υπερέβαιναν σε δραστικότητα τα ίδια τα πρωτότυπα και που οφείλονταν βέβαια στο δημιουργικό ταλέντο των μεταφραστών.

Από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, ένας ζωηρός προβληματισμός αναπτύχθηκε γύρω από τη μετάφραση. Τις τελευταίες δεκαετίες άρχισαν να διατυπώνονται μεταφραστικές θεωρίες, και η «μεταφρασεολογία», αναπτύχθηκε σιγά-σιγά και απέκτησε όλο και περισσότερους οπαδούς. Η έρευνα προχωράει σε βάθος, οι σχετικές ειδήσεις βιβλίων πολλαπλασιάζονται και μια πλούσια βιβλιογραφία τις πλασιώνει.

Με τον καιρό δηλαδή, θεμελιώθηκε η επιστημονική θεώρηση του μεταφραστικού φαινομένου, και παρουσιάστηκε η ανάγκη να μελετηθούν τα μεταφραστικά προβλήματα, να ταξινομηθούν και να προσδιοριστούν οι στόχοι, τους οποίους καλείται να υπηρετήσει ο εκάστοτε μεταφραστής.

Η ενασχόληση με τις θεωρίες αυτές είναι χρέος που πέφτει στους ώμους της Γλωσσολογίας και της Φιλολογίας και άλλες επιστήμες εμπλέκονται, ασφαλώς, στη μεταφραστική διαδικασία, όπως η Ψυχολογία, Πληροφορική, Κοινωνιολογία. Αλλά όπως συμβαίνει και με τους άλλους κλάδους των επιστημών, η θεωρία οδηγεί, συχνά, κατευθείαν στην πράξη και από την εμπειρική ενασχόληση στη μετά λόγου γνώσεως δημιουργία.

Πρώτη διαπίστωση, λοιπόν, είναι ότι η μετάφραση διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στη λειτουργία των κοινωνιών και τον πολιτισμό τους, ιδιαίτερα δε στις μέρες μας, λόγω της παγκοσμιοποίησης των σχέσεων και των μέσων επικοινωνίας.

Η θεσμοθέτηση των Μεταφραστικών Σπουδών αποτελεί τις τελευταίες δεκαετίες βασική μέριμνα πανεπιστημίων και άλλων φορέων.

Οι νέες, λοιπόν, αυτές συνθήκες σηματοδοτούν και μια εξέλιξη ως προς την έννοια του νέου επαγγέλματος του μεταφραστή, με τις οικονομικές, κοινωνικές και άλλες διεκδικήσεις, έτσι που η μετάφραση έπαψε πλέον να είναι ερασιτεχνισμός.

Πλήθος ερωτημάτων τίθενται για τον μεταφραστή και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, ποιοι οι μηχανισμοί λειτουργίας της μετάφρασης, ποια η ποιότητα των μεταφράσεων που κατακλύζουν την αγορά, πώς προωθείται το θέμα Μετάφραση, ποιο το επίπεδο των μεταφραστικών σπουδών σήμερα.

Δεν θα απαντήσουμε τώρα σε όλα αυτά τα ερωτήματα. Η τελική διαπίστωση είναι ότι χρειαζόμαστε καλούς μεταφραστές κι επομένως κριίνεται αναγκαστικά η εκπαίδευση και η κατάρτισή τους.

Πέρασε η εποχή που διασταύρωναν τα ξίφη τους στις εφημερίδες, μεταφραστές και μεταφρασεολόγοι για το επίπεδο των μεταφραστικών σπουδών στην Ελλάδα, αν είναι ή όχι μηδενικό. Οι σπουδές αυτές σήμερα έχουν κάνει σημαντικά βήματα προς τα μπρος.

Κυρίες και κύριοι, έρχομαι τώρα στην παρουσίαση και αξιολόγηση του Προγράμματός μας. Από το 1998 λειτουργεί στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου μας το Δ.Δ.Π.Μ.Σ. «**Μετάφραση Μεταφρασεολογία**», σε πέντε κατευθύνσεις. Το Τμήμα απονέμει τον τίτλο ειδίκευσης, ισότιμο με το Διεθνές Master.

Συνεργάζονται τα Τμήματα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ και Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ, που περιλαμβάνει και την ισπανική γλώσσα. Η κατεύθυνση είναι κυρίως στη λογοτεχνική μετάφραση στις 5 γλώσσες των Τμημάτων.

Ιδρύθηκε το 1998, με δεκαετή διάρκεια, ως ΕΠΕΑΕΚ, επιδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και λειτούργησε με αυτές τις προϋποθέσεις ως το 2003, και από το 2004 ως το 2008 χρηματοδοτήθηκε μόνο από το Υπουργείο Παιδείας. Από το 2008 ως το 2010 έλαβε παράταση, διανύει δηλαδή τώρα την τελευταία του διετία.

Σκοπός του Προγράμματος είναι:

- α) Η κατάρτιση εξειδικευμένων μεταφραστών, ικανών να ανταποκριθούν στις σύγχρονες απαιτήσεις,
- β) Η παραγωγή νέας γνώσης και μεθόδων στον χώρο της Μετάφρασης και της Μεταφρασεολογίας.

Πιο συγκεκριμένα:

- Η αναβάθμιση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με την ανάπτυξη του νέου επαγγέλματος του επιστημονικά καταρτισμένου και εξειδικευμένου μεταφραστή.

- Η παραγωγή επιστημόνων μεταφραστών υψηλής στάθμης, που θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στις Εκδοτικές Επιχειρήσεις, ελληνικές και ξένες, Διεθνείς Οργανισμούς, αλλά και σε Δημόσιους Οργανισμούς και Υπηρεσίες.

- Η στελέχωση των Πανεπιστημίων με καθηγητές Μεταφρασεολογίας.

Το Πρόγραμμα προβλέπει:

α) Τη συνεργασία με ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια.

β) τη συνεργασία με εκδότες, για την προώθηση εκδόσεων, αφού οι τελευταίοι θα μπορούσαν να αναζητήσουν σ' αυτό τιτλούχους επαγγελματίες μεταφραστές, και

γ) την πραγματοποίηση σεμιναρίων, ημερίδων, συνεδρίων.

Σχετικά με την υλικοτεχνική υποδομή του Προγράμματος,

α) Οι βιβλιοθήκες των συνεργαζομένων Τμημάτων, που το εξυπηρετούν, έχουν εφοδιαστεί με ειδικά βιβλία και εγχειρίδια της παγκόσμιας εκδοτικής παραγωγής, σχετικής με τη μετάφραση και τη μεταφρασεολογία.

β) Ο τεχνικός εξοπλισμός, με τη σύσταση Εργαστηρίου υπολογιστών ανταποκρίνεται στις σύγχρονες τεχνολογικές απαιτήσεις και επιτρέπει την απαραίτητη άσκηση των φοιτητών στη χρήση των υπολογιστών.

Το ειδικό μάθημα του Προγράμματος «Χειρισμός Υπολογιστών» τους προσφέρει τα απαιτούμενα εφόδια, ώστε τα διεθνή δίκτυα και οι βάσεις δεδομένων να τους παρέχουν τη δυνατότητα άμεσης βιβλιογραφικής ενημέρωσης και γενικότερης εποπτείας του γνωστικού τους πεδίου.

Σχετικά με το κυρίαρχο ασφαλώς θέμα της διδασκαλίας, ο σχεδιασμός στηρίχτηκε στη μελέτη των αντίστοιχων προγραμμάτων στα πλέον προηγμένα πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Πέρα από τον αρχικό σχεδιασμό, το Πρόγραμμα ευθυγραμμίζεται με την πείρα που διαθέτουν σήμερα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Πραγματοποιήθηκαν ταξίδια σε πανεπιστήμια ευρωπαϊκών χωρών από διδάσκοντες – μέλη ΔΕΠ του Προγράμματος. Οι επισκέπτες καθηγητές παρακολούθησαν εργαστήρια μετάφρασης σε τάξεις, και προσοκίμησαν πλήρες υλικό για τη λειτουργία των σχολών, στο οποίο περιλαμβάνονται οδηγοί σπουδών και άλλες σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας τους.

Επιπλέον συγκεντρώθηκαν στοιχεία για όλα τα μεταπτυχιακά προγράμματα που λειτουργούν στην Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία και Ισπανία.

Έγιναν επισικέψεις, μεταξύ άλλων, στα εξής εκπαιδευτικά ιδρύματα:

- στο Πανεπιστήμιο του Manchester
- στο Πανεπιστήμιο του Essex, ΑΓΓΛΙΑ
- στα Πανεπιστήμια Mainz και Χαϊδελβέργης, ΓΕΡΜΑΝΙΑ
- στη Σχολή Μετάφρασης ESIT, στο Παρίσι
- και στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου, ΓΑΛΛΙΑ

Η διάρθρωση του Προγράμματος Σπουδών είναι διμερής και χωρίζεται σε

- **θεωρητικά μαθήματα** (όπως «Μεθοδολογία της Έρευνας», «Θεωρία της Μετάφρασης», «Μεθοδολογία της Μετάφρασης», «Ιστορία της Μετάφρασης», «Κειμενογλωσσολογία», «Εισαγωγή στην Πληροφορική», «Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία»), και σε
- **εργαστήρια** (άσκηση σε μετάφραση λογοτεχνικών κυρίως, αλλά και φιλοσοφικών, κοινωνιολογικών, πολιτικών και άλλων κειμένων).

Το πρόγραμμα έχει καταρτιστεί με αξιόλογη επιμέλεια και βρίσκεται σε ανταπόκριση με τα πιο σύγχρονα μεθοδολογικά κριτήρια, που προωθούν την αρμονική σύζευξη της θεωρίας με τις πρακτικές εφαρμογές της. Ο σαφής προσανατολισμός του Προγράμματος στις πρακτικές εφαρμογές υποστηρίζεται, όπως είπαμε, από τα Εργαστήρια, όπου η μεταφραστική άσκηση καταλήγει σε έργο προσφερόμενο για έκδοση, από Έλληνες και ξένους εκδότες βάσει συμφωνιών που έχουμε συνάψει μαζί τους.

Το διδακτικό προσωπικό αποτελείται από καθηγητές με διεθνή εμπειρία, γνωστούς και για τις τοποθετήσεις τους στα θεωρητικά προβλήματα του χώρου και με την άριστη μεταφραστική τους προσφορά.

Στο πλαίσιο αυτό έχει πραγματοποιηθεί σημαντική σειρά Σεμιναρίων, και προβλέπεται και στο μέλλον, με εξέχουσες διεθνείς προσωπικότητες του χώρου όπως οι Jörn Albrecht (Πανεπιστήμιο Χαϊδελβέργης), J.R. Admiral (Πανεπιστήμιο της Nanterre), Leon Burnett (Πανεπιστήμιο του Essex), V. Fernandez (Πανεπιστήμιο της Μάλαγα), F. Wuillmart (Centre Europeen de Traduscion Littéraire), Eugenio Coseriu (Πανεπιστήμιο της Tübingen). Στην ερευνητική δραστηριότητα καταγράφεται και η μελέτη που αφορά στις γενικές αρχές που διέπουν τις ανάλογες σπουδές:

- Τα κριτήρια εισόδου των φοιτητών
- Η δομή των προσφερομένων μαθημάτων
- Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται
- Οι πηγές χρηματοδότησης των μεταπτυχιακών σπουδών
- Η επαφή του προγράμματος με υποψήφιους φοιτητές, εκδότες και καθηγητές
- Οι δυνατότητες απορρόφησης των αποφοίτων σε ειδοτικές επιχειρήσεις.

Επίσης, μια δεύτερη έρευνα έχει ειπونهθεί από τα μέλη ΔΕΠ ως προς τις ανάγκες της ελληνικής αγοράς, η οποία προσφέρεται για μελλοντική χρήση.

Οφείλουμε να αναφέρουμε επίσης και την έκδοση ενός εξαιρετικά καλαίσθητου και ενημερωτικού Οδηγού Σπουδών, παράλληλα με την ιστοσελίδα μας στο Διαδίκτυο.

Διοργανώθηκαν στο διάστημα αυτό ημερίδες, παρουσιάσεις βιβλίων και ένα Διεθνές Συμπόσιο του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας με θέμα τη Μετάφραση (Αθήνα, Νοέμβριος 1999) που είχε επιενθώσει την προσοχή του σε πολύ επίκαιρα για το Πρόγραμμα θέματα.

Συμπερασματικά, το Πρόγραμμα Μετάφραση – Μεταφρασεολογία:

- Άνοιξε δυνατότητες υψηλού επιπέδου κατάρτισης και επαγγελματικής απασχόλησης για νέους επιστήμονες του χώρου, αφού ανταποκρίθηκε εύστοχα σε ένα επιτακτικό και επίκαιρο αίτημα της Παιδείας και της αγοράς.

- Ανέπτυξε συνεργασία με ειδοτικές επιχειρήσεις, προετοιμάζοντας το έδαφος για την απορρόφηση των αποφοίτων του Προγράμματος.

- Προώθησε την επιστημονική έρευνα στο πεδίο της μετάφρασης και μεταφρασεολογίας και τον προβληματισμό για τις μελλοντικές τάσεις και τις προοπτικές εξέλιξης των μεταπτυχιακών προγραμμάτων και εξασφάλισε πλήρη βιβλιογραφία επί του νέου γνωστικού αντικειμένου.

- Δημιούργησε πλήρη υλικοτεχνική υποδομή, άριστες βιβλιοθήκες, πλούσιο διδακτικό και εποπτικό υλικό που εξασφαλίζουν άριστες δυνατότητες μόνιμης λειτουργίας του Προγράμματος.

- Είχε εντυπωσιακή ανταπόκριση εκ μέρους των ενδιαφερομένων.

- Έτυχε ευνοϊκής υποδοχής εκ μέρους του Τύπου με δημοσιεύματα σε εφημερίδες και περιοδικά.

Πιστεύουμε πως η επιτυχία του ΔΔΠΜΣ καθιστά υποχρεωτική την καθιέρωσή του ως μόνιμου Κέντρου Μετάφρασης και Μεταφρασεολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Τελειώνοντας ειφράζω τα θερμά συγχαρητήριά μου σε όλους τους συντελεστές του Προγράμματος:

- Στους φοιτητές, που άξια ανταποκρίθηκαν στους κόπους και το έργο μας, και τα ονόματα των οποίων βλέπουμε με ιδιαίτερη χαρά στους τίτλους των μεταφράσεων που κυκλοφορούν.

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

- Στη Διοικούσα Επιτροπή και ιδιαίτερα στην Καθηγήτρια, κ. Φρ. Μπατσάλιά για τη μέριμνα που επέδειξε για την επιτυχία του Προγράμματος.

- Στο διδακτικό προσωπικό, συνεργάτες και πανεπιστημιακούς.

- Στο διοικητικό προσωπικό, που υποστήριξε με προθυμία το Πρόγραμμα, τους Γραμματείς των συνεργαζομένων Τμημάτων και ιδιαίτερα τη Γραμματέα του Μεταφραστικού, κ. Χρ. Πραγιάννη.

Επίσης, ευχαριστώ όλους εσάς για την προσέλευσή σας.

T. T-M

Εισαγωγή:

Μετάφραση, πολιτισμός, διδακτική

Οι Μεταφραστικές Σπουδές είναι κλάδος κατ' εξοχήν διεπιστημονικός, όπου συναντώνται οι ερευνητικές αναζητήσεις διαφόρων επιστημών (της γλωσσολογίας, της λογοτεχνικής κριτικής και των πολιτισμικών σπουδών, της ψυχολογίας, της πληροφορικής, της διδακτικής, των οικονομικών και πολιτικών επιστημών κτλ.) με ανάλογη συνεισφορά ερευνητικών μεθοδολογιών εκ μέρους των επιστημών αυτών.

Το Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία» βρίσκεται πάντα σε γόνιμο διάλογο με τις εξελίξεις της μεταφρασεολογίας διεθνώς, εφόσον τα ερωτήματα και οι νέες μεθοδολογίες απασχολούν τον προβληματισμό διδασκόντων και διδασκομένων. Αυτό έχει καταγραφεί – μεταξύ άλλων – και στο εύρος του προβληματισμού που παρουσιάζει η λίστα θεμάτων των διπλωματικών εργασιών των φοιτητών. Στο πνεύμα αυτό το διεπιστημονικό, η παρούσα ημερίδα, με αφορμή τη συμπλήρωση δέκα χρόνων του Προγράμματος αναδεικνύει προεκτάσεις του προβληματισμού που απασχόλησε την δραστηριότητα των συμμετεχόντων.

Δύο είναι οι βασικοί θεματικοί άξονες της ημερίδας που σχετίζονται άμεσα και με παραμέτρους του Προγράμματος:

- ο άξονας της *διαπολιτισμικότητας* που συνεπάγεται η ενασχόληση με τη μεταφορά πληροφορίας κατά τη μετάφραση, και
- ο άξονας της *διδακτικής* της μετάφρασης.

Τρεις από τις εισηγήσεις της ημερίδας αναφέρονται στη διαπολιτισμική οπτική, ενώ άλλες τρεις αφορούν τη διδακτική της. Επιπλέον, οι εργασίες δίνουν δείγματα των διαφορετικών ερευνητικών προσεγγίσεων που απαντώνται στο πεδίο των μεταφραστικών σπουδών.

Στην ενότητα «**Μετάφραση και Διαπολιτισμικότητα**» προβάλλονται θέματα αλληλεπίδρασης πολιτισμών μέσω μετάφρασης:

Η αλληλεπίδραση των πολιτισμικών συστημάτων μέσω μετάφρασης δίνει αξιόλογα δείγματα διαπολιτισμικής διαφοράς μεταξύ πολιτισμών κι αποτελεί σημαντική πηγή άντλησης δεδομένων για τη γλωσσική έρευνα. Η **Μαρία Σιδηροπούλου** αναδεικνύει την δυνατότητα άντλησης γλωσσικών δεδομένων, με στόχο τη μελέτη της διαπολιτισμικότητας, από δύο μεταφράσεις για την ελληνική σκηνή ενός ιρλανδικού έργου, και επισημαίνει την χρησιμότητα της μελέτης για την οριοθέτηση της δικαιοδοσίας του μεταφραστή. Αναγγέλλει επίσης τη δημιουργία διγλωσσου (ελληνικού /αγγλικού) ηλεκτρονικού τόμου με τίτλο *Διαγλωσσικές Θεωρήσεις – μεταφρασεολογικός η-τόμος (Interlingual Perspectives – Translation e-volume)*, που σκοπό έχει να φιλοξενήσει εργασίες (προς κοινή οριζόντια χρήση των Ξενόγλωσσων Τμημάτων) οι οποίες να δίνουν δείγματα της αλληλεπίδρασης της ελληνικής με άλλες γλώσσες, μέσω μετάφρασης.

Η **Χριστίνα Ντόκου** φωτίζει όψεις της μεταφραστικής διαδικασίας παραλληλίζοντάς τη με φάσεις της προφητείας της Κασσάνδρας στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου. Η αλληλεπίδραση των δύο κόσμων, του κόσμου της προφητείας κι εκείνου των Αργείων παίρνει διάφορες μορφές, όπως η αλληλεπίδραση των πολιτισμικών συστημάτων που συναντώνται κατά τη μετάφραση. Άλλοτε η μάντισσα Κασσάνδρα, ως πολιτισμική μεταφράστρια «αν και κατέχει την εξουσία της ερμηνείας επί του κειμένου, είναι ταυτόχρονα δέσμια των κειμενικών και υπερκειμενικών/ διαπολιτισμικών επιταγών», κι άλλοτε «θυσιάζεται για την τέλεια μετάφραση αλλά στοιχειώνει τη γλώσσα της ηγεμονίας».

Ο **Βίκτωρ Ιβάνοβιτς** θίγει τη λειτουργία της μετάφρασης ως διεθνούς ανταλλαγής σε ένα πλαίσιο πολιτικο-οικονομικό. Παρομοιάζοντας τα πολιτισμικά συστήματα με ζώντες οργανισμούς, αναφέρεται στην εξασφάλιση «τροφικών ουσιών» μέσω μετάφρασης προκειμένου να διατηρηθεί ο «μεταβολισμός κάποιων πολιτισμικών συστημάτων. Θίγει επίσης τη λειτουργία της μετάφρασης ως μέσου επιρροής και εξουσίας

Στην ενότητα «**Μετάφραση και Διδακτική**» προβάλλονται θέματα μεθοδολογίας της διδασκαλίας της μετάφρασης στο πλαίσιο του ΔΔΠΜΣ «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία». Έτσι η **Τάνια Δασκαρόλη** περιγράφει τη διάρθρωση ενός σεμιναρίου λογοτεχνικής μετάφρασης από τα γερμανικά στα ελληνικά, και συγκεκριμένα του έργου *Don Carlos* του Γερμανού κλασικού Friedrich Schiller. Παρουσιάζονται οι συνισταμένες

διάρθρωσης του σεμιναρίου σε *θεωρητικό* επίπεδο (εξέταση του ιστορικού υπόβαθρου, της αισθητικής θεωρίας και δραματοουργίας, της γλωσσικής εκφοράς του δραματικού λόγου κατά τον 18^ο αιώνα), και σε *πρακτικό* επίπεδο (κριτική αντιπαράθεση με προηγούμενες, ελληνικές μεταφράσεις του έργου, τρόποι συνεργασίας των φοιτητών, μεταφραστική αντιμετώπιση και ιεράρχηση των ισοδυναμιών με στόχο τη βέλτιστη επίτευξή τους).

Η **Φρειδερίκη Μπατσαλιά** διερευνά το ερώτημα κατά πόσον η Γλωσσομάθεια μπορεί από μόνη της να αποτελέσει επαρκή προϋπόθεση για τη μεταφραστική διαδικασία. Καταλήγει – ειθέτοντας τη διαφοροποίηση μεταξύ των όρων «μετάφραση» και «διαμεσολάβηση» – ότι η μετάφραση, ιδιαίτερα λογοτεχνικών κειμένων, ως γέφυρα ανάμεσα σε δυο ολόκληρους κόσμους και συνάμα ως τέχνη του λόγου, απαιτεί εκτός από την άριστη γλωσσομάθεια επιπλέον δεξιότητες, την απόκτηση των οποίων διασφαλίζει – πέραν της εμπειρίας – η στέρεη θεωρητική κατάρτιση των υποψήφιων μεταφραστών.

Η **Μαρία Παπαδήμα**, τέλος, εξετάζει μια σημαντική πτυχή της διδακτικής της μετάφρασης – και συνάμα του σχεδιασμού του Προγράμματος «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία», αυτήν του ομαδικού εκδοτικού σχεδίου ως εντέλει προσομοίωση της επαγγελματικής μεταφραστικής δραστηριότητας. Παρουσιάζονται τα στάδια της μεταφραστικής διαδικασίας, ο καταμερισμός ρόλων και αρμοδιοτήτων μεταξύ φοιτητών και διδάσκοντα, ενώ ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στο στάδιο της αναθεώρησης, της διόρθωσης δηλ. του μεταφράσματος από την ίδια την ομάδα. Στην ανακοίνωση διερευνώνται επίσης οι σχέσεις ανάμεσα στον διδάσκοντα και τους μαθητευόμενους μεταφραστές, η οποία προσλαμβάνει – υπό το πρίσμα της ομαδικής έκδοσης – μια ιδιαίτερη χροιά. Η ομαδική μετάφραση θα ήταν δυνατόν να παρομοιαστεί με τη λειτουργία μιας ορχήστρας.

Οι εισηγήσεις της Ημερίδας *Οι Μεταφραστικές Σπουδές σήμερα* κινούνται στα πεδία της διαπολιτισμικότητας και της διδακτικής της μετάφρασης – πεδία που τέμνουν το χώρο της μεταφρασεολογίας – αποτελούν όλες ενδιαφέροντα δείγματα εννοιολογικής και εμπειρικής μεταφρασεολογικής ανάλυσης.

Φ. Μπατσαλιά, Μ. Σιδηροπούλου, Α. Αντωνοπούλου
Αθήνα 2010

Μετάφραση και ταυτότητες: «Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ»

Μαρία Σιδηροπούλου

Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Η διερεύνηση των πολιτισμικών ταυτοτήτων στη διαπολιτισμική θεωρία έχει δώσει έναυσμα στη μελέτη της διαπολιτισμικής διαφοράς και μέσω μετάφρασης. Η εργασία παρουσιάζει το «Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ», πολυμεσικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα μέσω διαδικτύου, που στόχο έχει να στηρίζει τη μαθησιακή διαδικασία στο πανεπιστήμιο, ενισχύοντας τη διατμηματική συνεργασία, και να ανοίξει θέματα μετάφρασης και διαπολιτισμικότητας προς ένα ευρύτερο ακροατήριο. Συνοψίζονται τα αποτελέσματα έρευνας από μια ενότητα του Προγράμματος ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ, που αφορά (α) τη διαφορά της πολιτισμικής ταυτότητας ελληνικής/ αγγλικής και (β) την εξέλιξη της γλώσσας υποδοχής, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από τη μετάφραση.

Στο πνεύμα της διατμηματικής συνεργασίας, η εργασία αναγγέλλει επίσης τη δημιουργία μεταφρασεολογικού ηλεκτρονικού τόμου στο Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ, με τίτλο *Διαγλωσσικές Θεωρήσεις*. Ο η-τόμος έχει στόχο να ενισχύσει την αντίληψη της διαπολιτισμικής οπτικής στη μεταφραστική έρευνα και να τροφοδοτήσει οριζοντίως τα προγράμματα άλλων Τμημάτων αναλύοντας θέματα διαπολιτισμικής μεταφοράς, μεταξύ ελληνικής και ξένων γλωσσών. Συνεισφέρει, με τον τρόπο αυτό, θεωρητικές οπτικές στην πρακτική της μετάφρασης και στη συνειδητοποίηση της ταυτότητας των γλωσσών.

Λέξεις-κλειδιά:

Ταυτότητες γλωσσικές/πολιτισμικές, επικοινωνιακό ύφος, κοινό διατμηματικό εκπαιδευτικό υλικό, εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

1. Η διαδικτυακή προοπτική

Στις μέρες μας όλο και περισσότερες επιστήμες ενδιαφέρονται για τις δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία σχετικά με την εξ'αποστάσεως και τη δια βίου εκπαίδευση. Η δυνατότητα πρόσβασης του υλικού από οποιονδήποτε χώρο και σε οποιοδήποτε χρόνο αυξάνει τη χρηστικότητά του, η δε πολυμεσική δυνατότητα δημιουργεί προϋποθέσεις εγγύτητας.

Η προοπτική αυτή μας αφορά σε επίπεδο ξενολώσων Τμημάτων, και όχι μόνο. Ένα διαδικτυακό πρόγραμμα δημιουργεί δυνατότητα χρήσης κοινού εκπαιδευτικού υλικού για τα ξενόγλωσσα Τμήματα. Τα Ξενόγλωσσα, εστιάζουν σε ένα ζεύγος γλωσσών (ελληνικής-αγγλικής, ελληνικής-γαλλικής, ελληνικής-γερμανικής κτλ.) αλλά ΟΛΟΙ ενδιαφερόμαστε να διευρύνουμε τη διαπολιτισμική οπτική των φοιτητών μας, εξετάζοντας πώς λειτουργεί το ένα ή το άλλο μεταφραστικό ζεύγος γλωσσών, αν το υλικό μπορεί να είναι προσβάσιμο δωρεάν, και έτοιμο για χρήση, σε κάποιο ιστότοπο.

Παρακάτω θα συνοψίσω τους στόχους και το σχεδιασμό ενός ιστότοπου για τη μελέτη της διαπολιτισμικής διαφοράς μέσω μετάφρασης. Θα συνοψίσω το είδος της έρευνας που φιλοξενείται, για να δείξω τη δυναμική μιας τέτοιας δράσης σε επίπεδο διαπανεπιστημιακό και διατμηματικό, πράγμα το οποίο συνάδει με το πνεύμα της διαπανεπιστημιακής – διατμηματικής συνεργασίας που αναπτύχθηκε στο ΔΔΠΜΣ «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία».

2. «Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ»: μελέτη διαπολιτισμικότητας

Η μελέτη της διαπολιτισμικότητας έχει ελκύσει το ενδιαφέρον ερευνητών διεθνώς (Brown and Levinson 1987, Gudykunst and Ting-Toomey 1988, Lustig and Koester 1999, Neuliep 1957/2006) αλλά και σε σχέση με το ζεύγος ελληνικής-αγγλικής (είτε μέσω μετάφρασης είτε ανεξαρτήτως αυτής, βλ. Sidiroroulou 2004, Sifianou 1992 αντιστοίχως).

Το Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ, ένα πολυμεσικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα μέσω διαδικτύου, επικεντρώνεται στη μελέτη της διαπολιτισμικής διαφοράς – όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από τη μετάφραση – κι επιχειρεί να εκμεταλλευτεί κάποιες από τις δυνατότητες της εξ'αποστάσεως εκπαίδευσης. Είναι αποτέλεσμα συνεργασίας του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας και της Ομάδας Τηλεκπαίδευσης, του Κέντρου Λειτουργίας και Διαχείρισης Δικτύου του ΕΚΠΑ. Έχει σχεδιαστεί για να διευρύνει τη μαθησιακή διαδικασία στο πανεπιστήμιο, αλλά

είναι κατάλληλο και για ένα ευρύτερο ακροατήριο, που ενδιαφέρεται για τη δυνατότητα του λόγου να εγγράφει πολιτισμικές ταυτότητες.

Περιέχει

- Ενότητες μεταφρασεολογικής-διαπολιτισμικής έρευνας μεταξύ ελληνικής-αγγλικής της γράφουσας, σε βιντεοπαρουσιάσεις μέσω διαδικτύου, που αποτελούν μέρος των μαθημάτων της,
- Αγγλο-ελληνικό γλωσσάρι όρων μεταφρασεολογίας που συντάσσεται συλλογικά από τα προπτυχιακά μαθήματα μετάφρασης του ΤΑΓΦ για τις ανάγκες των ερευνητών-φοιτητών,
- Μεταφρασεολογικό ηλεκτρονικό τόμο με θέμα τη διαπολιτισμικότητα και τη διαγλωσσική θεώρηση της επικοινωνίας που μπορεί να ανιχνευτεί μέσω μετάφρασης (βλ. 4, παρακάτω).

Η πρώτη ενότητα των βιντεοπαρουσιάσεων του Προγράμματος ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ είναι εισαγωγική και αφορά την αμφίδρομη συνεισφορά μετάφρασης και μελέτης της διαπολιτισμικής διαφοράς. Η δεύτερη (η οποία συνοψίζεται παρακάτω) αφορά τη διαπολιτισμικότητα όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από τον μεταφρασμένο θεατρικό λόγο. Η τρίτη ενότητα (η οποία βρίσκεται σε προετοιμασία) αφορά την διαπολιτισμικότητα στον λόγο της ΕΕ και στηρίζεται σε έρευνα της γράφουσας με αφορμή διάλεξη που απευθυνόταν σε μεταφραστές της ΕΕ (Βρυξέλλες και Λουξεμβούργο, 25-26/6/2009).

Το υλικό των βιντεοπαρουσιάσεων αποτελεί μέρος των μαθημάτων μετάφρασης της γράφουσας, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί διατμηματικά για να πλασιώσει μαθήματα μετάφρασης άλλων Τμημάτων, διευρύνοντας έτσι την αντίληψη της διαπολιτισμικότητας φοιτητών που επικεντρώνονται σε άλλα ζεύγη γλωσσών.

3. Μια αγγλο-ελληνική διάσταση: οι βιντεοπαρουσιάσεις

Η έρευνα της ενότητας του Προγράμματος ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ που συνοψίζει ενδεικτικά η παρούσα εργασία (της Ενότητας 2 των βιντεοπαρουσιάσεων, με τίτλο «Μετάφραση κι εξέλιξη της γλώσσας») έχει σκοπό να δείξει πώς μεταβάλλεται το επικοινωνιακό ύφος της ελληνικής στο πλαίσιο της σημερινής οικογένειας, κι αυτό το κάνει παρατηρώντας δύο μεταφράσεις για την ελληνική σκηνή ενός θεατρικού έργου του 20^{ου} αιώνα. Θέλει

1. να επισημάνει τη συνεχή διαπραγματεύση κάποιων πολιτισμικών μας χαρακτηριστικών μέσα από το λόγο,

2. να αναδειξει το εύρος της γλωσσικής ποικιλίας με το οποίο πειραματίζεται ο μεταφραστής, και
3. την ευθύνη μας για έναν πολιτικό σχεδιασμό ευαίσθητο προς θέματα εξέλιξης της ταυτότητας (γλωσσικής και πολιτισμικής).

Στο τέλος της βιντεοπαρουσίασης της ενότητας 2 του Προγράμματος ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ, ο χρήστης μπορεί να παρακολουθήσει βιντεοσκοπημένα αποσπάσματα μιας παράστασης του έργου (2006)¹.

Η μελέτη συγκρίνει δύο μεταφράσεις του έργου του Χιού Λέοναρντ Ντα για να δείξει μια αλλαγή στο επικοινωνιακό ύφος της ελληνικής που επήλθε κατά τα 27 χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στις δύο παραστάσεις, δηλ. συγκρίνει το κείμενο του Παύλου Μάτεσι (1979) για την παράσταση με τον Μάνο Κατράκη (Ελληνικό Λαϊκό Θέατρο, σκηνοθεσία Τάκη Μουζενίδη) με τη μετάφραση του Ερρίκου Μπελιέ (2006) για την παράσταση με τον Γιώργο Μιχαλακόπουλο (Θεατρική Διαδρομή, και σκηνοθεσία του ίδιου).

Η σύγκριση γίνεται βάσει της θεωρίας διαπολιτισμικής διαφοράς των Gudykunst και Ting-Toomey (1988), που διακρίνει τέσσερις παραμέτρους επικοινωνιακού ύφους, σύμφωνα με τις οποίες ταξινομεί τους πολιτισμούς διεθνώς:

- το άμεσο/έμμεσο (direct-indirect) επικοινωνιακό ύφος,
- το περίτεχνο/περιεκτικό (elaborate-succinct)
- το προσωπικό/διαπροσωπικό (personal-contextual)
- το διεκπεραιωτικό/διαδικαστικό (instrumental-affective).

Οι δύο ελληνικές εκδοχές του έργου φαίνονται να διαφέρουν, ως προς τις παραμέτρους αυτές, βάσει μετρήσεων των μεταφραστικών παρεμβάσεων στις δύο εκδοχές του Ντα. Τα τρία παραδείγματα που αναφέρονται παρακάτω αναδεικνύουν ενδεικτικά όψεις της διαπολιτισμικής διαφοράς μεταξύ ελληνικής-αγγλικής, που ανιχνεύτηκε στα κείμενα και εμπίπτει στις παραπάνω παραμέτρους.

Το παράδειγμα 1 είναι από τη στιγμή που ο Τσάρλντ, επιτυχημένος συγγραφέας πια, γυρίζει – μετά από απουσία ετών – στο πατρικό του σπίτι στο Δουβλίνο, όπου τον επισκέπτεται ο παιδικός του φίλος Όλιβερ. Το

¹ Ευχαριστώ τον ηθοποιό και σκηνοθέτη της παράστασης κ. Γιώργο Μιχαλακόπουλο και το μεταφραστή κ. Ερρίκο Μπελιέ για την άδεια να βιντεοσκοπήσω στιγμιότυπα της παράστασης για τις ανάγκες του Προγράμματος ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ. Παραγωγή «Θεατρική Διαδρομή».

παράδειγμα αυτό δίνει ένδειξη διαφοροποίησης των δύο μεταφράσεων ως προς τον πρώτο και τον τρίτο άξονα της θεωρίας των Gudykunst και Ting-Toomey. Λέει ο Όλιβερ στον Τσάρλυ εκθειάζοντας τον Ντα:

Παράδειγμα 1

ΚΑ Your da-you-know came to the mother's funeral. I never forgot that to him. (σ. 17)

(ο πατέρας σου ήρθε στην κηδεία της μάνας μου. Ποτέ δε θα το ξεχάσω)

ΚΥ

1979 Ο πατέρας σου *ο καημένος*... είχε έρθει στην κηδεία της μαμάς μου. *Πολύ με είχε υποχρεώσει.*

2006 *Αλλά, καλός άνθρωπος, μάλαμα ο Ντα.* Ήρθε και στην κηδεία της μάνας μου. *Αυτό δεν θα το ξεχάσω ποτέ.*

Η εκδοχή του 2006 έχει πιο έκδηλη τη θετική αξιολόγηση του ομιλητή για τον Ντα (*καλός άνθρωπος, μάλαμα*), έναντι του *ο καημένος* – ένδειξη του **άμεσου** ύφους (βλ. πρώτο άξονα της θεωρίας των Gudykunst και Ting-Toomey). Επίσης, η εκδοχή του 1979 δείχνει προτίμηση στο **διαπροσωπικό** ύφος (βλ. τρίτο άξονα), όπου ο ομιλητής έχει συναίσθηση της παρουσίας του συνομιλητή: η φράση *πολύ με είχε υποχρεώσει* (στην εκδοχή του 1979) γίνεται *δεν θα το ξεχάσω ποτέ* (στην εκδοχή του 2006). Στην εκδοχή του 2006, ο προσανατολισμός είναι **προσωπικός** (ο ομιλητής προβάλλει την πρόθεσή του), ενώ στην εκδοχή του 1979 διαπροσωπικός, διότι εστιάζει στην αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση των χαρακτήρων στο περιβάλλον του έργου. Σε άλλα παραδείγματα η προτίμηση για το **άμεσο** εκδηλώνεται με διάφορους άλλους τρόπους, όπως π.χ. με την ενίσχυση της προσβλητικής χροιάς του λόγου, κτλ.

Ο δεύτερος άξονας διαπολιτισμικής διαφοράς αφορά το *περίτεχνο-περιεκτικό* ύφος. Και οι δύο ελληνικές εκδοχές του έργου ευνοούν το περίτεχνο, έναντι της αγγλικής, αλλά η εκδοχή του 1979 ευνοεί το περίτεχνο περισσότερο. Το παράδειγμα 2 δίνει μια ένδειξη της προτίμησης της εκδοχής του 1979 προς το **περίτεχνο**, με την προσθήκη της παγιωμένης έκφρασης *καποισανού του χαρίζανε γάιδαρο*.

Παράδειγμα 2

ΚΑ *Mother.* He'll take what he is offered...He won't pick and choose. (σ.27)

(Μητέρα: θα πάρει ό,τι του προσφερθεί...δεν θα διαλέγει)

ΚΥ

1979 *Μητέρα: ...όπου τον βάλουμε θα μπει. Καποιανού του χαρίζανε γάδαρο και...* (σ.32)

2006 *Μητέρα: Ό,τι βρεθεί...Δεν έχει την πολυτέλεια να διαλέξει κιόλας!*

Ως προς τον *διεκπεραιωτικό-διαδικαστικό* άξονα της διαπολιτισμικής θεωρίας των Gudykunst και Ting-Toomey, δεν υπήρξαν σαφείς ενδείξεις προτίμησης ως προς το ένα ή το άλλο ύφος. Οι μετρήσεις των παρεμβάσεων παραπέμπουν σχεδόν εξίσου στο *διεκπεραιωτικό* και *διαδικαστικό* ύφος. Θα μπορούσε ίσως με επιφύλαξη να ισχυριστεί κανείς ότι ευνοείται το *διαδικαστικό* ύφος στην εκδοχή του 1979, όπως δείχνει το παράδειγμα 3:

Παράδειγμα 3

ΚΑ *Da [rubbing his foot]: Aye, rain tomorrow* (σ.31)

(*Ντα [τριβοντας το πόδι του]: Μάλιστα, βροχή αύριο*)

ΚΥ

1979 *Πατέρας [τριβει τα πόδια του]:*

Μάλιστα. Βροχή αύριο – με πονάει το κότσι μου. (σ.37)

2006 *Ντα [τριβοντας το πόδι του]: Να δεις, θα βρέξει αύριο.*

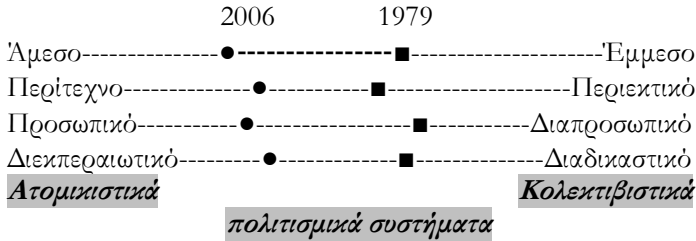
Η προσθήκη *με πονάει το κότσι μου* (1979) εξηγεί στον συνομιλητή πώς προκύπτει το συμπέρασμα περί βροχής (δίνοντας έμφαση στη διαδικασία εξαγωγής του συμπεράσματος), ενώ το *να δεις θα βρέξει αύριο*, εστιάζει απλώς στο αποτέλεσμα, και γι' αυτό θεωρήθηκε ότι έχει *διεκπεραιωτικό* χαρακτήρα.

Τα τρία αυτά παραδείγματα δίνουν ένδειξη του είδους της διαπολιτισμικής διαφορετικότητας που ενδιαφέρεται να ανιχνεύσει το Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ . Η προτίμηση των δύο εκδοχών ως προς τους τέσσερις άξονες επικοινωνιακού ύφους της θεωρίας των Gudykunst και Ting-Toomey συνοψίζεται στο Σχήμα 1, όπου αναδεικνύονται επίσης τα χαρακτηριστικά που ευνοούνται σε δύο κατηγορίες κοινωνιών διεθνώς, των ατομικιστικών και των κολεκτιβιστικών.

Το σύνολο των μεταφραστικών παρεμβάσεων στην εκδοχή του 2006 ευνοεί το άμεσο, κι όχι τόσο το περίτεχνο, όσο το προσωπικό. Η εκδοχή του 1979 έχει λιγότερο άμεσες επιλογές και ευνοεί αριετὰ το περίτεχνο, όπως και τη διαπροσωπική διάσταση της επικοινωνίας. Στον τέταρτο άξο-

να (διεπιχειρωτικό/διαδικαστικό) δεν υπήρξαν σαφείς ενδείξεις προτίμησης.

Σχήμα 1. Το επικοινωνιακό ύφος στις δύο ελληνικές εκδοχές του 'Ντα'.

Τα αποτελέσματα της έρευνας προϋποθέτουν μια εξέλιξη στο επικοινωνιακό ύφος της ελληνικής που φαίνεται να επήλθε κατά τα 27 χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στις δύο παραστάσεις.

Τα συμπεράσματα δείχνουν μια εξελισσόμενη ροπή της ελληνικής προς χαρακτηριστικά που ευνοούνται σε ατομιστικές κοινωνίες (βλ. αριστερό άκρο των αξόνων στο Σχ. 1). Η ελληνική φαίνεται να αναπτύσσει τις ατομιστικές τάσεις της πλησιάζοντας προτιμήσεις της αμερικανικής, γερμανικής, ελβετικής κτλ. κοινωνίας, ενώ κάποιες προτιμήσεις που παραπέμπουν σε ανατολικά, κολεκτιβιστικά περιβάλλοντα δημιουργούν κάποιες ειδικές ισορροπίες που φαίνονται να προτιμώνται στην ελληνική.

Ένα ερώτημα είναι αν πράγματι πρόκειται για μια μεταβολή στο επικοινωνιακό ύφος της ελληνικής ή αν πρόκειται απλώς για αλλαγές στις θεατρικές συμβάσεις που επηρεάζουν και το λόγο, αλλά διαφέρουν από την καθημερινή πρακτική στην επικοινωνία. Οι τάσεις αυτές επιβεβαιώθηκαν και από έρευνα με ερωτηματολόγια προς φοιτητές².

Η μελέτη της διαπολιτισμικής διαφοράς είναι τομέας που ενδιαφέρει την κατάρτιση μεταφραστών, διότι φωτίζει όψεις της δικαιοδοσίας του μεταφραστή και της συμμετοχής του στην διαδικασία διατήρησης, ανανέωσης ή εξάλειψης πολιτισμικών ταυτοτήτων μέσω μετάφρασης. Αφορά

² Για να διαπιστωθεί ποιο επικοινωνιακό ύφος θα προτιμούσε το σημερινό ακροατήριο, δόθηκε ερωτηματολόγιο σε 90 φοιτητές του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, με παραδείγματα από τις δύο εκδοχές του έργου, όπου επιβεβαιώθηκε, για την ελληνική, η προτίμηση προς το ύφος των ατομιστικών συστημάτων με κάποια κλίση στο διαδικαστικό και διαπροσωπικό ύφος (Σχ. 1).

επίσης την πολιτισμική υπόσταση των γλωσσών που συναντώνται κατά τη μετάφραση και μπορεί να πραγματωθεί μέσω παρατήρησης μεταφραστικού υλικού.

4. Μια διατμηματική δυναμική συνεργασίας: ο η-τόμος

Προκειμένου να ενισχυθεί η μελέτη της διαπολιτισμικής διαφοράς και πέραν του ζεύγους γλωσσών ελληνικής-αγγλικής, η εργασία αναγγέλλει επίσης τη δημιουργία δίγλωσσου (ελληνικού/αγγλικού) ηλεκτρονικού τόμου στο Πρόγραμμα META-ΦΡΑΣΕΙΣ, με τίτλο

Διαγλωσσικές Θεωρήσεις – μεταφρασεολογικός η-τόμος
*Interlingual Perspectives – translation e-volume.*³

Ο τόμος στοχεύει στην επεξεργασία θεμάτων που να μπορούν να χρησιμοποιηθούν διατμηματικά, με αναλύσεις (στην ελληνική) σε θέματα μεταφοράς πληροφορίας μεταξύ ελληνικής και άλλων ξένων γλωσσών – κι όχι αναγκαστικά μόνο των γλωσσών με τις οποίες ασχολούνται τα Τμήματα της Φιλοσοφικής. Θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον να ενημερώνεται ο φοιτητής, με αναλύσεις, για θέματα μεταφοράς πληροφορίας μεταξύ ελληνικής και άλλων λιγότερο ομιλούμενων γλωσσών.

Η πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος απευθύνεται και προς άλλα πανεπιστήμια, αλλά η εμπειρία από το παρόν μεταπτυχιακό είναι ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη: δηλ. από συναδέλφους που θα ήθελαν να αναδείξουν τη θεωρητική οπτική θεμάτων που προέκυψαν στα σεμινάρια του ΔΔΠΜΣ «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία».

Είμαι σε θέση να ξέρω ότι η παραγωγή του παρόντος ΔΔΠΜΣ μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στα μαθήματα μετάφρασης, αν εκμεταλλευτεί κανείς την προβληματική που αναπτύσσεται στην τάξη κατά την παραγωγή μιας μετάφρασης. Έχω την εμπειρία αυτή από το βιβλίο *Options in*

³ Με την ευκαιρία της δημοσίευσης αυτής, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της διεθνούς συμβουλευτικής επιτροπής, μεταφρασεολόγους και διαπολιτισμικούς επιστήμονες, από Πανεπιστήμια της Αγγλίας, της Γερμανίας, της Ελλάδας, των Η.Π.Α., της Ιρλανδίας, της Ισπανίας, της Ιταλίας, της Κύπρου, της Τουρκίας, της Φινλανδίας που δέχτηκαν να συνεισφέρουν την διαπολιτισμική οπτική τους για τη δημιουργία του τόμου αυτού (<http://metafraseis.enl.uoa.gr/metafraseologikos-h-tomos-diaglwssikes-sewrhseis/symboyleytiki-epitropi.html>).

Translation – Cognitive and Cultural Meaning in English-Greek Translation (Sokolis 2002), που περιλαμβάνει (1) τη μεταφραστική παραγωγή του σεμιναρίου αγγλικής κατεύθυνσης (2001), (2) ανάλυση των διεργασιών που επιτελέστηκαν για την απόδοση κάποιων φαινομένων, όπως της γραμματικής δείξης, της απόδοσης των μεταφορών, της εγγραφής των διαπροσωπικών σχέσεων στο μετάφρασμα κτλ. και (3) ασκήσεις που διευκολύνουν την κριτική ματιά του αναγνώστη ως προς θέματα μεταφραστικών επιλογών. Το βιβλίο αυτό, το οποίο χρησιμοποίησα για κάποια χρόνια (από το 2003) ως β' διδακτικό σύγγραμμα του μαθήματος μετάφρασης στο 2^ο εξάμηνο του προπτυχιακού προγράμματος, ήταν πολύ χρήσιμο εργαλείο στην προσπάθειά μου να δείξω με συστηματικό τρόπο στον προπτυχιακό φοιτητή θέματα που προκύπτουν στην πράξη από την μεταφραστική πρακτική μεταξύ ελληνικής-αγγλικής. Και οι φοιτητές το αξιολογούσαν θετικά στο έντυπο αξιολόγησης που συμπλήρωναν στο τέλος του μαθήματος.

Το υλικό αυτό έκρυβε και μια άλλη 'ενέργεια' μέσα του, που αναδείχθηκε στην πορεία: το γεγονός ότι οι μεταφράσεις προέρχονταν από φοιτητές ενός μεταπτυχιακού «δίπλα στην πόρτα μας» – κι όχι από κάποιον μακρινό ερευνητή κάπου στην Ευρώπη (που κι αυτό, βέβαια, θα είχε τη χρησιμότητά του!) – δημιούργησε μια ψυχολογική εγγύτητα προς το στόχο, που ενέτεινε την προσοχή και ενθάρρυνε την προσπάθεια του προπτυχιακού φοιτητή, γιατί είχε την ευκαιρία να παρακολουθεί από κοντά τη σκέψη κάποιου που είχε προηγηθεί.

Υποθέτω ότι βοήθεια (σχετική με τον καθορισμό των προδιαγραφών της μεταφραστικής έρευνας που μπορεί να φιλοξενηθεί σε ένα τέτοιο ηλεκτρονικό τόμο) θα προσφέρει το εγχειρίδιο που μεταφράσαμε στο σεμινάριο αγγλικής κατεύθυνσης στο χειμερινό εξάμηνο 2008, δηλ. το έργο των Jenny Williams και Andrew Chesterman (2002) *The Map – A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*, Manchester: St Jerome. Το έργο αυτό αναμένεται να συνεισφέρει στη δημιουργία κοινού κώδικα σε επίπεδο διατμηματικό για τη μεταφραστική έρευνα, βάσει της οποίας θα μπορούσε να χτιστεί το προτεινόμενο υλικό στον η-τόμο.

5. Τα οφέλη ενός διαδικτυακού προγράμματος μετάφρασης

Τα οφέλη από την υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος συνοψίζονται ως εξής:

- η ενασχόληση με θέματα μεταφραστικών επιλογών διευρύνει τη διαπολιτισμική οπτική και διευκολύνει το έργο του μεταφραστή
- ενισχύεται η μαθησιακή διαδικασία στο ΕΚΠΑ – αποδεσμεύεται ο φοιτητής από τον διδάσκοντα και την αίθουσα διδασκαλίας και ενθαρρύνεται η κατ'ίδιαν μελέτη (με καθοδήγηση) αλλά και η εξ'αποστάσεως εκπαίδευση
- δημιουργούνται προϋποθέσεις για την ανάπτυξη κοινού διαπανεπιστημιακού εκπαιδευτικού υλικού, με τις αυτονόητες θετικές συνέπειες της ενίσχυσης της διατμηματικής συνεργασίας, της οποίας αποτέλεσμα είναι και το παρόν ΔΔΠΜΣ «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία». Συνήθως οι διαφορετικές ξένες γλώσσες στις οποίες εστιάζουν τα ξενόγλωσσα δημιουργούν συνθήκες 'απομόνωσης' λόγω του ότι η συγγραφή ερευνητικών εργασιών γίνεται σε μια ξένη γλώσσα που ενδεχομένως δεν χειριζόμαστε το ίδιο καλά με την πρώτη ξένη γλώσσα μας. Το υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί από άλλα ελληνικά πανεπιστήμια (μέσω της ελληνικής εκδοχής του) ή πανεπιστήμια του εξωτερικού (μέσω της αγγλικής εκδοχής)
- αυξάνονται οι ευκαιρίες διάδοσης της ελληνικής (ως μέσου εκφοράς επιστημονικού λόγου) σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, μέσω της ελληνικής εκδοχής των εργασιών του τόμου.
- δημιουργείται η δυνατότητα να απευθυνθεί το πανεπιστήμιο σε ευρύτερες μαθησιακές ομάδες από την πανεπιστημιακή, προσελκύοντας έτσι τα γενικότερα ακροατήρια σε θέματα που απασχολούν την ερευνητική δραστηριότητα στο πανεπιστήμιο. Συνήθως συμβαίνει το αντίθετο: απλοποιούν οι ερευνητές την ερευνητική τους δραστηριότητα σημαντικά για να φθάσει στο ευρύ κοινό. Εδώ, προσελκύεται το κοινό σε θέματα που απασχολούν τη γλωσσική και μεταφραστική έρευνα στο πανεπιστήμιο.

Σε κάθε περίπτωση το όφελος είναι μεγάλο από ένα διαδικτυακό πρόγραμμα που *εμπλέκει την πανεπιστημιακή κοινότητα και αντλεί έμπνευση από την ευρύτερη κοινωνία.*

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Brown Penelope and Stephen Levinson. 1978/1987. *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

- Gudykunst, B. William and Stella Ting-Toomey. 1988. *Culture and Interpersonal Communication*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lustig W. Myron and Jolene Koester. 1999. *Intercultural Competence: Interpersonal Communication across Cultures*. New York: Longman.
- Neuliep W. James. 1957/2006. *Intercultural Communication: a contextual approach*. California: Sage.
- Sidiropoulou, Maria. 2004. *Linguistic Identities through Translation*. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Sifianou, Maria. 1992. *Politeness Phenomena in England and Greece*. Oxford: Clarendon.
- Williams Jenny and Andrew Chesterman. 2002. *The Map – A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: StJerome.

Ελληνική βιβλιογραφία - Κείμενα

- Hugh Leonard. (1973) 1981. *Da*. Middlesex, England: Penguin.
- Χιού Λέοναρντ. 1981. *Ντα*. Μεταφρ. Παύλος Μάτεσις. Αθήνα: Γνώση.
- Χιού Λέοναρντ. 2006. *Ντα*. Μεταφρ. Ερρίκος Μπελιές (αδημοσίευτη μετάφραση).

Ηλεκτρονικές πηγές

- Σιδηροπούλου, Μαρία. 2008. "Μετάφραση κι εξέλιξη της γλώσσας".
Πρόγραμμα ΜΕΤΑ-ΦΡΑΣΕΙΣ. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
<http://metafraseis.enl.uoa.gr/>

Για τη συγγραφέα:

Η Μαρία Σιδηροπούλου είναι καθηγήτρια Μεταφραστικών Σπουδών στο ΤΑΓΦ. Συμμετέχει στο ΔΔΠΜΣ «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία» από το 2000 και είναι πρόεδρος της ΕΔΔΕ από τον Φεβρ. 2009. Οι δημοσιεύσεις της στα περιοδικά *Journal of Pragmatics* 1992, *Target* 1995 & 1998, *Meta* 1995, 1998 & 2008, *Perspectives* 1998, *The Translator* 2001, *Journal of Modern Greek Studies* 2008, τα βιβλία της (Rodopi 2004, Sokolis 2003, Tyrothito 2002), και οι συν/επιμέλειες τόμων (Εστία 2000 [με τον Σ. Ηλιόπουλο], Πανεπιστήμιο Αθηνών 2004 [με την Α. Παπακωνσταντίνου], Peter Lang 2005, Παρουσία 2007, Διάυλος 2008, Ύψιλον 2010) ασχολούνται με θέματα διαγλωσσικά/διαπολιτισμικά που γίνονται αντιληπτά μέσω μετάφρασης μεταξύ ελληνικής και αγγλικής.

Η προφήτισα Κασσάνδρα ως πολιτισμική μεταφράστρια:

‘Κι όμως, αλίμονο, ελληνικά ξέρω καλά’

Χριστίνα Ντόκου

Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Βασισμένη στο έργο θεωρητικών του πολιτισμού και της πολιτισμικής μετάφρασης, η μελέτη αυτή επικεντρώνεται σε μία πτυχή της τραγωδίας του Διοσκούλου *Αγαμέμνων*—πρώτου μέρους της τριλογίας της *Ορέστειας*—που αφορά στο πρόσωπο της καταραμένης προφήτισας Κασσάνδρας, αιχμάλωτης του Αγαμέμνονα. Δεδομένου ότι κάθε προφητεία αποτελεί ουσιαστικά μία αναγκαστικά ατελή μετάφραση, από το άτομο που έχει το διαμεσολαβητικό (άρα μετα-φραστικό) χάρισμα, της σκοτεινής θείας βούλησης σε λόγο υποτιθέμενα κατανοητό από τους ανθρώπους, έτσι και ο λόγος της Κασσάνδρας στον *Αγαμέμνονα* εξελίσσεται σε μία συγκεκριμένη ατραπό που είναι ταυτόχρονα διαπολιτισμική, διαγλωσσική και διακειμενική. Από τον αρχικό ακατάληπτο λόγο του προφητικού σπασμού, την ποιητική μα «ξένη» προς τον χορό των Αργείων γλώσσα, η προφήτισα περνά στην μαντική πρόβλεψη με λόγο στρωτό μεν μορφολογικά, σκοτεινού νοήματος δε, εφόσον μιλά για τα μελλούμενα που προς το παρόν είναι αδιανόητα για τους Αργείους. Η μετάφραση ολοκληρώνεται με την Κασσάνδρα να αφομοιώνεται η ίδια μόνη στο νέο της χώρο μέσω του σφαιρισμού της. Μόνο τότε γίνεται η προφητεία/μετάφρασή της τέλεια αντιληπτή απ’ το Χορό, όταν δηλαδή η μεταφράστρια εξαυλωθεί στη λειτουργία μίας τέλει (μεταφυσικής), άρα διαφανούς ως προς τον διάυλο της, επικοινωνίας, πραγματώνοντας την ίδια την προφητεία της στο ακέραιο και αρχίζοντας να επηρεάζει πολιτισμικά πια το νέο της περιβάλλον.

Λέξεις-κλειδιά:

Αγαμέμνων, Αισχύλος, Κασσάνδρα, προφητεία, πολιτισμική μετάφραση, πολιτισμικές σπουδές, subaltern (ορντινάντσα), *straduttore*.

1. Μετάφραση και προφητεία

Μέχρι στιγμής οι σπουδές που συνδυάζουν μετάφραση, λογοτεχνία και προφητεία περιορίζονται κατά συντριπτική πλειοψηφία στο χώρο των Βιβλικών σπουδών. Ως είδος, η προφητεία συνδέεται με την δυσνόητη—και πηγάζουσα από το σκοτεινό ασυνείδητο ή μεταφυσικό πεδίο των Μουσών—ποίηση, με τη διαφορά πως αμφιλεγόμενες (παρ)ερμηνείες ιερών κειμένων έχουν συνήθως τραγικότερες κοινωνικές συνέπειες (σχίσματα, θρησκευτικούς πολέμους, εκκαθαρίσεις). Το τραγικότερο στοιχείο όλων, όμως, είναι το γεγονός πως τέτοιες παρερμηνείες είναι αναπόφευκτες, δεδομένου πως η απόδοση της προφητείας συνιστά ένα είδος πολύ ιδιαίτερης μετάφρασης: της μεταλαμπάδευσης της ακατάληπτης μα απαραίτητης θεϊκής βούλησης στο πεδίο της ανθρώπινης αντίληψης. Κατά τον Steven Mailloux, άλλωστε, «η μετάφραση είναι πάντοτε μία *προσέγγιση*» με τη διττή έννοια του «περίπου» αλλά και αυτού που «κατευθύνεται *προς κάτι*» (1990: 122)—κι αν όπου *traduttore* υφίσταται αναπόφευκτα και *traditore*, τότε η μεταφραστική μεταφυσική είναι αναπόφευκτο να οδηγεί στην τραγωδία...

Κι αν όμως το τραγικό, θανατηφόρο αποτέλεσμα κάθε προσπάθειας προφητικής μετάφρασης δεν είναι το αποφευκτικό, αλλά μια λογοτεχνική μεταφορά που εκφράζει την πολιτισμική τελεολογία κάθε προφητείας; Εάν δούμε την προφητεία μέσα από το πεδίο σπουδών της πολιτισμικής μετάφρασης, τότε βρισκόμαστε προ του εξής διλήμματος: αφενός, αν, κατά τον Homi Bhabha (1999), η μετάφραση πολιτισμικών δεδομένων δεν (πρέπει να) είναι πιστή στο αρχικό «κείμενο», εφόσον και «[δ]εν υπάρχει ιδεατή νόρμα για τέλειες μεταφράσεις ή ενσωματώσεις επειδή τέτοιου είδους υβριδικά έργα αμφισβητούν το νόημα μίας κουλτούρας ως κάτι που ενσαρκώνεται σε ιδεατούς τρόπους αναπαράστασης ή κρίσης ή συμπεριφοράς» (ο.π.: 62), αλλά και είναι καλό και απαραίτητο η διαδικασία να προσαρμόζει (οικειοποιεί) το νέο δεδομένο για να το ταιριάζει στην τελική κουλτούρα προορισμού του, τότε έχουμε μια περίπτωση λειτουργικής μεν, ηθελημένα άπιστης δε μετάφρασης στο πρωτότυπο. Αφετέρου όμως, όπως καταδεικνύει μία άλλη θεωρητικός των πολιτισμικών σπουδών, η Gayatri Chakravorty Spivak ρωτώντας “Can

the Subaltern Speak?" («Μιλάνε οι Ορντινάντσες;»,⁴ 1999), η «πειραγμένη» μετάφραση που θα κάνει τη φωνή του αλλότριου οικεία μπορεί να αποβεί καταστροφική, γιατί αλλοιώνει την αυθεντική εικόνα του αλλότριου, διαιωνίζοντας πολιτισμικά χάσματα και παρεξηγήσεις. Τέλος, για τον James Clifford, οι ειδικές ικανότητες—ο ίδιος τις αποκαλεί «όρους μετάφρασης»—κάποιων προσώπων να λειτουργούν ως πολιτισμικοί διαμεσολαβητές είναι ακριβώς αυτές που θέτουν σε κίνδυνο τη διαδικασία της μετάφρασης, γιατί επιτρέπουν ένα ντιλεταντισμό που προδίδει την κουλτούρα-στόχο, προσπαθώντας να την αφομοιώσει στα δήθεν ανώτερα πολιτισμικά πρότυπα του/της μεταφραστή/τριας (1997: 39, 42).⁵

Μια σολομώντεια ή πύρρειο λύση στο πρόβλημα μάς προσφέρει ο Αισχύλος μέσα από την πραγμάτευσή του της προφητείας ως πολιτισμικής μετάφρασης, όπως αυτή πηγάζει από το πρόσωπο της Κασσάνδρας στον *Αγαμέμνονα*, το πρώτο μέρος της τραγικής *Ορέστειάς* του (του 458 π.Χ.). Αν και τα ζητήματα σχέσεων μεταξύ φύλων, ανθρώπων και θεών, καθώς και τα περιρρέοντα φιλοσοφικά ή υπαρξιακά ζητήματα που γεννά η ιδιαίτερη θέση της αισχυλικής Κασσάνδρας έχουν αναλυθεί κατά κόρον, ο ρόλος της ως μεταφράστριας δεν έχει μέχρι στιγμής αναλυθεί διεξοδικά. Η θεώρησή της μέσα από τη θεωρία της πολιτισμικής μετάφρασης μας επιτρέπει να δούμε πως η ιδιοφυΐα του Αισχύλου ενσωματώνει μέσα στον τραγικό ποιητικό λόγο και μια πραγματεία για τη φύση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας και της μετάφρασης του μεταφυσικού· για το ρόλο του μεταφραστή ως αγωγού αλλά και «θύματος» μιας εξιλαστήριας θυσίας με σκοπό τη σύσφιξη των πολιτισμικών δεσμών· και τέλος, για το πρόβλημα

⁴ Ο όρος στη μετα-αποικιοκρατική θεωρία συνδυάζει τη στρατιωτική έννοια του "subaltern" (ορντινάντσα στο Βρετανικό στρατό) με την ετυμολογία των συνθετικών του, που δηλώνουν θέση υποδεέστερη και αλλότρια σε σχέση με έναν κυρίαρχο λόγο και θεώρηση. Ίσως ένας πιο σωστός τρόπος απόδοσής του θα ήταν «το κατώτερον».

⁵ Για μια συζήτηση του λογίου ταξιδευτή ως (αποτυχημένου) πολιτισμικού μεταφραστή στην περίπτωση της Christa Wolf, βλ. Asimina Karavanta, 2008, "The Greek Ideal in Patricia Storey's *Dinner with Persephone* and Christa Wolf's *Cassandra*", in pp.225-245, Vassiliki Kolocotroni and Eftherpi Mitsi, eds., *Women Writing Greece: Essays on Hellenism, Orientalism and Travel*, Internationale Forschungen zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft 118 (Amsterdam and New York: Rodopi).

του αμετάφραστου προδομένου «περισσεύματος» που στοιχειώνει το κείμενο ως Ντερριντιανό «συμπλήρωμα» και ως ιδεατό Λακανικό είδωλο αυτογνωσίας.⁶

Η «σύγκρουση των πολιτισμών» που διέπει τον *Αγαμέμνονα* γίνεται αντιληπτή με όλη τη διπολική και μισαλλόδοξη ένταση που στοιχειοθετεί για τα σύγχρονα αντίστοιχα ο Samuel Huntington (1996)⁷ από την πρώτη σκηνή, όπου η αγωνία για την έκβαση του μακροχρόνιου πολέμου της Τροίας (που έχει εξαντλήσει τους Αργείους) αντικατοπτρίζεται μετωπιακά στη σύγκρουση μεταξύ των φύλων, των οποίων οι ρόλοι έχουν αντιστραφεί: απόντος του άντρα-βασιλιά Αγαμέμνονα, έχει κυριαρχήσει η «ανδρόβουλος» (στ. 11) βασίλισσα Κλυταιμνήστρα.⁸ Ο σκοπός της αποκαλύπτεται με τα νέα της πτώσης της Τροίας, που σύντομα φέρνουν τον Αγαμέμνονα θριαμβευτή—και την Κασσάνδρα, κόρη του Τρώα βασιλιά Πριάμου και καταραμένη με το δώρο της προφητείας που κανένας δεν πιστεύει, ως τρώπαιό του—στην πόρτα του παλατιού των Μυκηνών: παρά τις φρενήρεις προσπάθειες της Κασσάνδρας να ειδοποιήσει με τις προφητείες της το Χορό των Αργείων γερόντων για το επερχόμενο κακό, η Κλυταιμνήστρα θα παγιδέψει με υπερβολικές τιμές τον σύζυγό της και, με τη βοήθεια του εραστή της Αιγίσθου, εξάδελφου και εχθρού του Αγαμέμνονα, θα τον δολοφονήσει στο λουτρό του, εκδικούμενη τη θυσία της κόρης της Ιφιγένειας στο βωμό των πολεμικών σχεδίων των Αργείων κατά την αρχή της Τρωικής εκστρατείας. Το διαχρονικά κυρίαρχο θέμα της κατάρας των Ατρείδων μεταφέρεται στη διαπολιτισμική του διάσταση με την εμπλοκή της αθάνας Κασσάνδρας, ιδίως εφόσον οι κριτικοί σήμερα αναγνωρίζουν τις «δυνατότητες της μορφής της Κασσάνδρας ως

⁶ Για την έννοια του συμπληρώματος ως επεξηγήσεως επί ενός κειμένου που αμφισβητεί την αυτονομία του κειμένου ως μονάδας νοήματος βλ. σ. 157 του Jacques Derrida, 1997, *Of Grammatology*, corrected ed., trans. Gayatri Chakravorty Spivak. (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press). Για την έννοια του ειδώλου και το ρόλο του (στην κατακερμάτιση) στον κατακερματισμό του εαυτού και την κοινωνική ένταξη, βλ. Jacques Lacan, "The Mirror Stage as Formative of the Function of the I as Revealed in Psychoanalytic Experience", στο Con Davis and Schleifer, 381-86.

⁷ Βλέπε Samuel Huntington, 1996, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Touchstone).

⁸ Οι αναφορές στο κείμενο του Αισχύλου θα γίνονται με αριθμό στίχου παρενθετικά.

συμβόλου των περιορισμών που υφίστανται οι γυναίκες ανά τους αιώνες, αλλά και ως φωνής επανάκτησης από αυτές μιας απαγορευμένης σφαιρικής δράσης» (Monros-Gaspar, 2008: 2). Τη διαπολιτισμικότητα υπογραμμίζει και η μεταφορά στο χώρο που συντελείται στα πλαίσια μιας κατά τα άλλα στατικής δράσης: και ο Αγαμέμνων και η Κασσάνδρα πραγματώνουν ένα σταδιακό ταξίδι από την Τροία μπροστά στο παλάτι των Μυκηνών και από το άρμα που τους μεταφέρει στο εσωτερικό του παλατιού και στο θάνατο. Την ιδιαίτερή μας προσοχή όμως συγκεντρώνει εδώ μία φράση μέσα στην απελπισμένη προσπάθεια της Κασσάνδρας να γίνει αντιληπτή: «καὶ μὴν ἄγαν γ' Ἑλλην' ἐπίσταμαι φάτιν» («Κι όμως, αλίμονο, ελληνικά ξέρω καλά», στ. 1254). Η ειρωνεία αυτή, που υπογραμμίζει πως σε ένα δράμα ομογενοποιημένο—με όλο άντρες ερμηνευτές και ενιαία ελληνική γλώσσα—υπεισέρχεται το στοιχείο του Αλλότριου, με γλώσσα και παρουσία ξένη, μας ανοίγει μια δίοδο να θεωρήσουμε την προφητεία και ως μετάφραση-διερμηνεία με την κλασική έννοια, μεταξύ γλωσσών και πολιτισμών, με το μέντιουμ (τη διάμεσο) ως *medium* (μέσο) της μετάφρασης. Άλλωστε, όπως λέει η Christa Wolf στο επίμετρο του μυθιστορημάτος της *Κασσάνδρα*, όταν και η ίδια ταξίδευε στην Ελλάδα:

Η πίστη σε προφήτες είναι, σε μεγάλο βαθμό, μία πίστη στη δύναμη του λόγου. [...] πως το αλλότριο χάος, στο οποίο αισθάνομαι πιο εύλωτη εδώ από ότι στο σπίτι, θα μπορούσε να αποκτήσει μια τακτική δομή τριγύρω από τις λέξεις, σαν σιδηροορισίματα γύρω από έναν μαγνήτη. [...] Έτσι, απλά και μόνο το ότι δεν γνωρίζω τη γλώσσα μου δίνει μια αμυδρή αίσθηση του πιθανού τρόμου της εξορίας» (Wolf, 1984: 162).

Μπορούμε επομένως να δούμε την τραγική δέση και λύση ως τα στάδια της προφητείας-μετάφρασης, να ανατάμουμε την αδυσώπητη λογική της ολοκλήρωσής της και να μετρήσουμε την εμπλοκή των διαπολιτισμικών παραμέτρων σε αυτή.

2. Αλλότρια επιφοίτηση

Η αρχή μιας μετάφρασης είναι πάντοτε ένα αδιέξοδο, πολιτισμικό ή γλωσσικό, που δεν επιτρέπει περαιτέρω εξελίξεις. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το αδιέξοδο είναι η κατάρα των Ατρείδων, ο δόλιος φόνος μεταξύ συγγενών με ιδιαίτερα ειdechθείς παραμέτρους (ανθρωποφαγία παιδιών από πατέρα, ανθρωποθυσία, συζυγοκτονία, μητροκτονία). Ο

Χορός ξέρει από προφητείες πως το κακό θα συνεχίσει, αλλά είναι ανίκανος να δράσει (στ. 152-59). Το αλλότριο κείμενο που εισάγεται για να αντιμετωπίσει αυτή την έλλειψη διεξόδου έξω από αυτόν τον κύκλο της βίας είναι η Κασσάνδρα και η προφητική της δύναμη. Η εισαγωγή του ξένου σώματος δεν είναι, βέβαια, εύκολη διαδικασία και υπάγεται στους νόμους της «σύγκρουσης των πολιτισμών» που η Κασσάνδρα έχει ήδη βιώσει με την καταστροφή της Τροίας, τον βέβηλο βιασμό της, τον φόνο της δικής της οικογένειας από άλλους και την αιχμαλωσία της σε ξένη γη. Το τραύμα αυτό της πολιτισμικής σύγκρουσης αντικατοπτρίζεται ιδιαίτερα στο γλωσσικό επίπεδο: αρχικά, με την αναφορά της Κλυταιμνήστρας στη «βοήν ἄμεικτον» (στ. 321) και τις «δίχα/ φρογγᾶς» (στ. 324-25), τις διαφορετικές λαλιές που χωρίζουν αλαλάζοντες νικητές και θρηγνούντες ηττημένους· και έπειτα με την αφύσικη σιωπή της Κασσάνδρας στις προσταγές της Κλυταιμνήστρας να μπει στο παλάτι και να πάρει τη θέση της ως σιλάβα (στ. 1047-71), κάτι που Κλυταιμνήστρα και Χορός θεωρούν μεταφραστικό πρόβλημα, γιατί πιστεύουν πως η ξένη δεν μιλάει την γλώσσα τους (στ. 1050-52, 1060-62). Η αφωνία της Κασσάνδρας σηματοδοτεί αφενός την επιβαλλόμενη μοίρα του φύλου της, που θέλει τις γυναίκες να «κλαέουσιν» όπως τα πουλιά αντί να «ομιλούν» ή να «λέγουσιν» όπως οι άντρες και να είναι, κατά το Χορό, αναξιόπιστες στις ρήσεις τους και τα προαισθήματά τους (στ. 479-88)—κάτι που η Κλυταιμνήστρα αφύσικα έχει ανατρέψει, νικώντας στο ρητορικό αγώνα τον Αγαμέμνονα και παγιδεύοντάς τον σε μια πράξη ύβρεως (να πατήσει πορφυροβαμμένα υφάσματα). Αφετέρου εκφράζει όμως και μια ευρύτερη πολιτισμική σταθερά των Ελλήνων, για τους οποίους αλλότρια γλώσσα και κατώτερος πολιτισμός συνενώνεται εννοιολογικά στην λέξη «βάρβαρος». Η Σπιβακική «ορντιάντσα» δεν μπορεί να μιλήσει, και η Κλυταιμνήστρα συνδυάζει τη χλεύη φύλου και φυλής όταν αποδίδει στην Κασσάνδρα «χελιδόνος δίκην/ ἄγνωτα φωνήν βάρβαρον» (στ. 1050), τα ακαταλαβίστικα ενός χελιδονιού.

Όμως και η πρώτη επαφή των Αργείων με το ξένο κείμενο της προφητείας είναι προβληματική, εφόσον η αρχική γλώσσα της Κασσάνδρας είναι ένα συνοθύλευμα ακατάληπτων κραυγών-θρήνων για τη μοίρα της και λογοπαίγνιων για τον Απόλλωνα με τους λοζούς χρησμούς του: «ὄτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ/ ὄπολλον ὄπολλον» (1072-73) και «Ἄπολλον· Ἄπολλον/ ἄγνιᾶτ', ἀπόλλων ἐμός» (στ. 1080-81). Η περιέργη επίκληση στον Απόλλωνα συνδυάζει τις δολερές προθέσεις του θεού με την ικανότητά

του να γεφυρώνει πολιτισμούς, έστω και ανορθόδοξα: «αγνιάτης» είναι ο θεός που οδηγεί σε όποιο δρόμο θέλει την ανθρώπινη μοίρα, που «μεταφράζει» την Κασσάνδρα εν Ελλάδι και άρα γίνεται, κατά τη ρήση της θεωρητικού της μετάφρασης Laura Pariani, ένας *straduttore*—όρος που συνδυάζει τις έννοιες δρόμος, μετάφραση, παράδοση, παράκαμψη και προδοσία και εκφράζει την νέα θεώρηση της πολιτισμικής μετάφρασης ως ιερόσυλης «αναδημιουργίας» του κειμένου (Bosak, 2008: 69). Εξ' ου και η αναφορά στον Απόλλωνα γίνεται, όπως αναγνωρίζει και η Christa Wolf (1984: 146, 237), το πρώτο σημείο εννοιολογικής επαφής μεταξύ του Χορού των Αργείων γερόντων και της Τρωαδίτισσας πριγκίπισσας: η επίκληση κοινών θεών, που λειτουργεί ως απαραίτητη κοινή βάση για μια επιτυχημένη πολιτισμική μεταφορά. Η σημασία μάλιστα της επίκλησης αυτής υπογραμμίζεται και συμβολικά μέσα από τη χρήση των διαφόρων μορφών φωτός: από τη φωτιά της Τροίας, την αλυσίδα από φωτιές-σινιάλα που αναγγέλλουν την πτώση της στις Μυκήνες, τις φωτιές στους εκεί βωμούς που ανάβει η Κλυταιμνήστρα και το φως του Απόλλωνα που επικαλείται απελπισμένα η Κασσάνδρα, μία φωτεινή γέφυρα ενώνει τους δύο πολιτισμούς για καλό και για κακό. Η κατανόηση, όψιμα, του ρόλου του Απόλλωνα είναι επίσης αυτό που καθιστά την Κασσάνδρα προικισμένη μεταφράστρια: γνωρίζει από προσωπική παιδεία τη δομή της εκτέλεσης της θείκης βούλησης, που είναι πάντα μια εκ των υστέρων επιφοίτηση παρά πρόληψη της συμφοράς: η δομή του λόγου της προσομοιάζει τη γέφυρα από φωτιές-σινιάλα, αποτελούμενη από μια σειρά θρήνων με το μοτίβο «*ἰὼ ἰὼ*» που αναπαριστούν στιγμές-κλειδιά της κακής μοίρας της Τροίας ανάμεικτες με αντίστοιχες εικόνες της κατάρας των Ατρείδων. Η δική της κατάρα παραδόξως τοποθετεί την Κασσάνδρα, τόσο στην Τροία όσο και στις Μυκήνες, σε προνομιακή θέση πολιτισμικής κατανόησης σύμφωνα με τον Theodor Adorno, για τον οποίον «Ο διαλεκτικός κριτικός του πολιτισμού πρέπει ταυτόχρονα να συμμετέχει στην κουλτούρα αυτή και να μην συμμετέχει. Μόνο τότε αποδίδει δίκαια έναντι του αντικειμένου του και του εαυτού του» (1992: 1040). Το ίδιο πρεσβεύει και ο Clifford, που ονομάζει αυτή την ικανότητα του «σοφιστικέ ταξιδιώτη» «λογοτεχνική» ή «ποιητική», επανασυνδέοντας πολιτισμό, μετάφραση και μεταφυσική του λόγου (1997: 66-67), αλλά και η φεμινίστρια πολιτισμική θεωρητικός bell hooks, μόνο που δεν το βλέπει ως εκλεπτυσμένη στάση, αλλά ως ευτυχές ατύχημα. Μιλώντας για τις

μαύρες γυναίκες, λέει κάτι που ισχύει για όλες τις (διπλά) περιθωριοποιημένες ομάδες:

Ζώντας έτσι όπως ζούσαμε—στα άκρα—αναπτύξαμε έναν συγκεκριμένο τρόπο θεώρησης της πραγματικότητας. Κοιτάζαμε και από τα έξω προς τα μέσα και από τα μέσα προς τα έξω. Επικεντρώσαμε την προσοχή μας και στο κέντρο αλλά και στο περιθώριο. Τα καταλαβαίναμε και τα δύο. (1984: ix)

Παρομοίως, η Κασσάνδρα βρίσκεται και στις δύο περιπτώσεις και εντός και εκτός της κουλτούρας της, και προνομιούχα και υποτιμημένη, και «οργανική διανοούμενη» (κατά τον Antonio Gramsci) και πολιτισμικό έρμαιο, που βιώνει τον διχασμό «σάρικας/ ψυχής/ μυαλού» «ζωντανά και κατάσαρκα» (Wolf, 1984: 230), «ένοχη» διότι «μπορούσε να τοποθετηθεί εκτός του δικού της κόσμου τόσο πολύ ώστε να 'δει' την καταστροφική τους μοίρα» (Wolf, 1984: 152). Κατά τον L. R. Lind, η ενοχή και οι «πολιτικές προεκτάσεις» της, καθώς και οι ανθρωπολογικοί και εθνολογικοί παράμετροι του μύθου, είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν περισσότερο το έργο του Αισχύλου (1957: xx), ο οποίος, μέσω της άβολης θέσης της Κασσάνδρας, αντικατοπτρίζει με ιδανικό τρόπο το ρόλο της μεταφράζουσας που, αν και κατέχει την εξουσία της ερμηνείας επί του κειμένου, είναι ταυτόχρονα δέσμια των κειμενικών και των υπερκειμενικών/διαπολιτισμικών επιταγών που καλείται να συμβιβάσει λειτουργικά—αλλά, φυσικά, ποτέ τέλεια.

3. Εμπειρία και διαμεσολάβηση

Από την αρχική συνηνοσησία και παρεξήγηση περνάμε στο δεύτερο στάδιο, όπου η προφήτισσα, αντιλαμβανόμενη την απορία του ακροατηρίου όπου στοχεύει, αλλάζει τακτική και, αντί να επικεντρωθεί στα δικά της βάσανα, χρησιμοποιεί την πείρα της ως γέφυρα για να διηγηθεί τα παρελθόντα εγκλήματα των Ατρείδων ως πρόλογο στην παρούσα προφητεία της (στ. 1178-97). Παρέχει, με άλλα λόγια, στο ακροατήριό της, όπως δηλώνει, εχέγγυα για την διαπολιτισμική κατάρτισή της, τη φερεγγυότητά της ως προφήτισσα-μεταφράστρια θεσφάτων αλλά και ως διάυλο πολιτισμικής μεταφοράς, που πρέπει να έχει γνώση ακόμα και των πιο σκοτεινών πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων της στοχευόμενης κουλτούρας για να μεγιστοποιήσει την κατά Bhabha «μεταφρασσιμότητα» των πολιτισμικών δεδομένων. Κι αν ο Χορός αντιδράει λέγοντας πως «αυτά τα ξέρει όλος ο κόσμος» (στ. 1106), παρόλα αυτά αρχίζουν να δείχνουν

εμπιστοσύνη στην μαντική ικανότητα της Κασσάνδρας (στ. 1094-95, 1097-99), σηματοδοτώντας την είσοδό της στο πεδίο του λόγου. Θαυμάζουν μάλιστα ιδιαιτέρως που μια ξένη με άλλη γλώσσα ξέρει τους Ατρείδες τόσο καλά (στ. 1198-1201), ανοίγοντας ένα διαυλο διαπολιτισμικής επαφής. Έτσι, ενώ μέχρι στιγμής ο Αισχύλος προωθούσε τη δράση μέσα από παράλληλους μονόλογους, ακατάληπτες εξάρσεις και σιωπές, με εξαίρεση τη στιχομυθία Αγαμέμνονα-Κλυταιμνήστρας, την οποία αικρωίνουν ως παραπλανητική τα δολερά λογοπαίγνια της δεύτερης (στ. 910-13, 970-74), από εδώ κι εμπρός προσφέρει το κυρίως και μοναδικό κομμάτι γόνιμου διαλόγου στην τραγωδία του, με το Χορό και την Κασσάνδρα να προχωρούν σε διαλεκτική μετάφραση-διαλεύκανση των προφητικών σπασμών της, που αποτελούν την κορύφωση της διαπολιτισμικής-μεταφραστικής παρέμβασής της.

Η αντιπαράθεση του ανεξέλεγκτου σπασμού, με την προφήτισσα-έρμαιο στα χέρια του θεού, και της προσπάθειας έλλογης έκφρασης αυτής της εμπειρίας αποτελεί την πεμπτούσια της μεταφραστικής προσπάθειας, αλλά και το σημείο σύζευξης όλων αυτών των αντιθέσεων που διέπουν τη διαπολιτισμική διαδικασία. Το πάσχον γυναικείο σώμα που σφαδάζει βιαζόμενο από τη δύναμη του Απόλλωνα αποτελεί βεβαίως βασικό στερεοτυπικό μοτίβο θηλυκότητας ως πεδίο σαρκικών παθών και παρόλογου, αλλά ταυτόχρονα η Κασσάνδρα αντιστέκεται (όπως και στην πρώτη της επαφή με το θεό) με δύο τρόπους. Πρώτον, απεικονόμενη τα προφητικά άμφια και σύμβολα εκφράζει, ως μιμητική διαμαρτυρία, το ξεγύμνωμά της από θεούς και Αργείους κατακτητές (στ. 1264-78), αλλά και τη θέλησή της να απαγκιστρωθεί από τα χλευαστικά στερεότυπα και τις ψεύτικες τιμές του φύλου και του ρόλου της, αφήνοντας μόνο το ουσιαστικό κομμάτι της παρουσίας της να περάσει ανεμπόδιστο στη νέα της κουλτούρα (εφόσον προφητεύει πως ο Ορέστης, «φυγὰς δ' ἀλήτης τῆσδε γῆς ἀπόξενος» όπως κι αυτή, θα εκδικηθεί και το δικό της θάνατο—στ. 1279-85). Η πολιτισμική μετάφραση συνίσταται ακριβώς σε μία τέτοια απαλλαγή από το «περιτύλιγμα»—την κατά τον Clifford «προδοτική» διαμεσολάβηση της προνομιακής εκλέπτυνσης του μεταφραστή-ταξιδιώτη (1997: 42)—για να βρεθεί η ουσία. Δεύτερον, η Κασσάνδρα παράλληλα τιθασεύει τον σπασμό με τη δύναμη του λόγου και της λογικής, εισάγοντας καινά φαινόμενα σε μία κουλτούρα όπου οι γυναίκες υποτίθεται ότι δεν μπορούν να σκεφτούν λογικά (πόσο μάλλον πολιτικά!): η μετάφραση *του χάους ενάντια* στο χάος του θεού, επομένως, λειτουργεί παραδόξως και

ως διερμηνεία της καινοφανούς πολιτικής πραγματικότητας που εισάγει η Κλυταιμνήστρα.

Όμως κάθε προφητεία του Απόλλωνα Λοξία είναι πάντα διαφορούμενη και ασαφής, υπενθυμίζοντάς μας πως αντίστοιχα, σε κάθε μετάφραση, χάνεται μέρος των αρχικών χαρακτηριστικών. Αυτό το τυπικό στοιχείο, η δυσκολία της μεταφραστικής διαδικασίας που, στο επίπεδο της πολιτισμικής προσαρμογής, μπορεί να διαρκέσει γενεές ολόκληρες, γίνεται στον Αισχύλο το κύριο «χιτσοικικό» συστατικό της αγωνίας στο κέντρο της δράσης: αν και η αγωνιώδης προσπάθεια μετάφρασης υποτίθεται πως γίνεται για να αποφευχθεί το φονικό, ειρωνικά όχι μόνο η αξιοπιστία της Κασσάνδρας ως προφήτισσας δρα ενάντια της (αν αποτρέψει το κακό με τη σωστή προφητεία της, τότε η προφητεία της δεν επαληθεύεται, άρα είναι κακή προφήτισσα), αλλά και η χρονοτριβή στην προσπάθεια μετάφρασης του θεσφάτου λειτουργεί υπέρ της Κλυταιμνήστρας, απασχολώντας τον Χορό αρκετή ώρα ώστε να γίνει το έγκλημα και να πληρωθεί η προφητεία. Βλέπουμε δηλαδή ήδη τη διαπολιτισμική μεταφορά σε δράση, να αλλάζει το περιβάλλον της καθώς πραγματώνεται—άλλωστε, κατά τον Steven Mailloux, «η ερμηνεία»—και δη η προφητική και αλλότρια—«είναι πάντοτε μια πολιτικά ορμώμενη πράξη πειθούς» (1990: 127). Έτσι η πολιτισμική μετάφραση, σε αντίθεση με την καθαρά κειμενική, δεν ερμηνεύει τόσο τα ήδη υπάρχοντα «κείμενα» ως ένα είδος «ζωής μετά θάνατον» (Bosak, 2008: 68), ούτε προσφέρει απλά μια δυνητική επιλογή για το μέλλον, αλλά γίνεται αναπόφευκτα η ίδια «κείμενο» και δρώμενο εν τη γενέσει—γίνεται αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Η «κανακείμνοποίηση» από την Κασσάνδρα της ιστορίας των Ατρείδων και της κατάληξής της είναι αυτό που επιτρέπει στο Χορό να προσλάβει και να αποδεχτεί αυτές τις νέες καταστάσεις ως λογικό επακόλουθο του παρελθόντος. Εάν, επομένως, κατά την μεταμοντέρνα λογική, ο σημειολογικός προσδιορισμός προηγείται πάντοτε του γεγονότος—αν το γεγονός έπεται του κειμένου του—τότε η μετάφραση της προφήτισσας Κασσάνδρας λειτουργεί ως πολιτισμικό προηγούμενο για τα εγχώρια φαινόμενα που θα ακολουθήσουν. Εξ' ου και η παρατήρηση της Wolf πως «Η 'ενοχή' της Κασσάνδρας είναι ακριβώς αυτή, το ότι εκείνη πρώτη επέφερε την καταστροφή με τις προφητείες της» εφόσον μπορεί κανείς να «φέρει» την καταστροφή «με το να την φανταστεί πολύ έντονα» (1984: 254).

Αυτό που ο Αισχύλος όμως υπογραμμίζει ιδιαίτερα σχετικά με την μεταφραστική διαδικασία είναι ότι πρόκειται για μακρά διαλεκτική

διαδικασία. Όπως λέει ο Bhabha, το νέο πολιτισμικό δεδομένο δεν μπορεί να εισαχθεί χωρίς να μεταφραστεί με ευαισθησία στις κοινωνικές δομές της νέας του κουλτούρας και στα κενά που καλείται να καλύψει. Η «ορντινάντσα» κατά τη Spivak (αλλά και πολλές φεμινίστριες θεωρητικούς) μπορεί να μιλήσει μόνο μέσω μιας ενένδυσης-υφαρπαγής της δεσπόζουσας γλώσσας—ο πολιτισμικός πρόσφυγας πρέπει να (φανεί πως) κάνει καλό στη νέα του κουλτούρα για να επιβιώσει: “Όταν μια γραμμή επικοινωνίας εδραιώνεται μεταξύ μιας ‘ορντινάντσας’ και των κυλιωμάτων ιθαγένειας ή θεσμοθέτησης, τότε η ορντινάντσα έχει μπει στον μακρύ δρόμο προς την ηγεμονία», κάτι που «είναι απολύτως ευκαίριο» (Spivak, 1999: 310). Ίσως έτσι εξηγείται το υπερβολικό ενδιαφέρον της Κασσάνδρας για τη ζωή του Αγαμέμνονα (που όχι μόνο υπήρξε ο κύριος παράγων των δεινών της, αλλά και, όπως ξέρουμε από τη μυθολογία, ήταν μάλλον αντιπαθητικός χαρακτήρας), ως ρητορικός «Δούρειος Ίππος» για να εισακουστεί το ενδιαφέρον της για τη δική της ζωή, εφόσον η μοίρα τους είναι πια κοινή. Καταφέρνει έτσι σταδιακά να αποσπάσει το ενδιαφέρον και τη συμπάθεια του εχθρικού ή αδιάφορου Χορού και να τους επηρεάσει, παρόλο που η ίδια δεν προλαβαίνει να σωθεί. Η διαπολιτισμική αυτή απόπειρα βρίσκει το μεταφυσικό αντίστοιχό της στο ότι στην τραγωδία ο θεός επιβιώνει στην ανθρώπινη συνείδηση όσων βλάπτει ή ωφελεί με εκδηλώσεις της παρουσίας του (συμπεριλαμβανομένης και της προφητείας), χωρίς απαραίτητα να τους νοιάζεται ουσιαστικά. Όπως λέει ο θεωρητικός των Πολιτισμικών Σπουδών Stephen Greenblatt, η «εξουσία καταγράφει αλλότριες φωνές, επιτρέπει ανατρεπτικές διερευνήσεις» επειδή ακριβώς «δεν είναι μονολιθική» και μια λειτουργία της μπορεί να στραφεί ενάντια μιας άλλης, οπότε χρειάζεται έξωθεν προσκεκλημένη παρέμβαση για να ισορροπήσει (1994: 484). Η πολιτισμική μετάφραση, επομένως, λειτουργεί σε δύο επίπεδα, όχι απαραίτητα ταυτόχρονα ή άμεσα αλληλένδετα: στο ευρύτερο επίπεδο του φαινομένου ή της ιδέας, το οποίο—σαν θεός—πάντοτε επιβιώνει τελικά, έστω και μεταποιημένο, επηρεάζοντας το νέο του περιβάλλον, και στο επίπεδο του φορέα-μετάφραστή αυτού του νέου εισαγόμενου στοιχείου, ο οποίος ή η οποία μπορεί να μην επιβιώσει για να δρέψει τα οφέλη της μετάφρασής του/της.

4. Η απόλυτη αφομοίωση

Έτσι οδηγούμαστε στην τρίτη φάση της μετάφρασης, την ολοκλήρωση της πρόσληψης του νέου δεδομένου, που έρχεται με την ανακοίνωση του

διπλού φόνου από την Κλυταιμνήστρα και τον Αίγισθο (στ. 1431-47). Σε αυτό το σημείο ουσιαστικά πραγματώνεται η προφητεία, γιατί η προηγούμενη ξεκάθαρη προειδοποίηση της Κασσάνδρας («Αγαμέμνονός σέ φημ' ἐπόψεσθαι μόρον», στ. 1246) και η κραυγή του χτυπημένου Αγαμέμνονα («ᾧμοι, πέπληγμαί καιρίαν πληγὴν ἔσω», στ. 1344) αν και ξεκάθαρη, δεν γίνεται πλήρως αποδεκτή από το Χορό που, εμβρόντητος, δεν μπορεί να δράσει. Η Κασσάνδρα αποδεικνύεται ορθή μεταφράστρια του θεϊκού λόγου, αλλά και, όπως είδαμε, καταλύτης της προφητείας, στην οποία ειρωνικά δίνει καιρό να πραγματοποιηθεί. Παράλληλα, το κείμενο της προφητείας—αλλότριας πείρας—που η ίδια φέρει, κατακτά μια απόκλιση τέλεια μετάφραση, δεδομένου ότι γίνεται πια αντιληπτό από τους Αργείους χωρίς κανένα κώλυμα, ξεκάθαρο. Τι γίνεται όμως με την ίδια τη μεταφράστρια; Αλίμονο στο επάγγελμα αν θανατώνονταν ὅλοι οι καλοί μεταφραστές με την ἄρτια ολοκλήρωση του έργου, όπως παλιά οι εργάτες στις πυραμίδες για να μείνει μυστικός ο τάφος... Κι όμως, αυτό το παράδοξο—μας αποκαλύπτει ο Αισχύλος—είναι για τη μεταφραστική διαδικασία η ιδανική λύση: η τέλεια μετάφραση (πρακτικά ανύπαρκτη) είναι και ο θάνατος του medium, του διαμεσολαβητή, εφόσον σε μια τέτοια περίπτωση η κειμενική πηγή και το τελικό κείμενο-στόχος θα ταυτίζονταν τόσο απόλυτα, που το εν-διάμεσο, η γκριζα ζώνη όπου κατοικεί και αφήνει το δημιουργικό του στίγμα ο μεταφραστής ή η μεταφράστρια, θα εκμηδενιζόταν! Η τελειότητα, ιδιότητα που κατέχουν μόνο οι θεοί, θα καθιστούσε ακριβώς τη μεταφράστρια θεό: άυλη, άορατη στην ανθρώπινη αντίληψη, αλλά ταυτόχρονα και απόλυτο καταλύτη της πράξης. Έτσι κι εδώ, αν και η Κασσάνδρα πεθαίνει έναν βίαιο θάνατο, η φήμη της και η ικανότητά της εδραιώνονται για πάντα ως το νέο σώμα στην πολιτισμική αντίληψη των Αργείων, που δείχνουν ξαφνικά αντιστασιακή παρηγορία ενάντια στο ζεύγος των δολοφόνων, ιδιαίτερα στον Αίγισθο, αλλά και προφητεύουν—ορθώς, όπως το ακροατήριο γνωρίζει—το θάνατο της Κλυταιμνήστρας με τον ίδιο τρόπο: «ἔτι σε χρὴ στερομέναν φίλων/ τύμμα τύμματι τείσαι» (στ. 1429-30) και υιοθετούν, ακόμη, και τον τρόπο ομιλίας της Κασσάνδρας, το θρηνητικό μοιρολόι με τα επαναληπτικά «ἰὼ ἰὼ», όπου ο προσωπικός πόνος αναμειγνύεται με τη συμφορά των άλλων! Η ορντινάντσα θυσιάζεται για την τέλεια μετάφραση, αλλά πια στοιχειώνει τη γλώσσα της ηγεμονίας, εφόσον αυτός ο λόγος δεν μπορεί πια να διαφοροποιηθεί από τον εισηγμένο δικό της. Το νέο πολιτισμικό υλικό κυριολεκτικά «μπαίνει στο σπίτι» (ὅπως η Κασσάνδρα

στο αναπόφευκτο παλάτι) και δεν πρόκειται να ξαναβγεί, εφόσον ένα συγκεκριμένο, προβληματικό Ντερριντιανό κειμενικό «συμπλήρωμα» και Λακανικό είδωλο (η Κασσάνδρα ως φορέας μιας αρχικής αυθεντικότητας, μιας πηγής υλικού και μεταφυσικών επεξηγήσεων, αλλά και ως είδωλο του έτερού μας εαυτού) έχει απαλειφθεί με τον τέλειο θάνατο.

Ένας τέλειος θάνατος, όμως, είναι και απαρχή ζωής (ή ενός άλλου συμπληρώματος). Ο Mailloux υποστηρίζει πως μια λογοτεχνική ερμηνεία του κειμένου, ευαίσθητη στο σημειολογικό παιχνίδισμα του νόηματος, μπορεί να θεωρείται καλή για ποιήματα, «αλλά όχι για να την ανάγνωση συναγμάτων» και «όχι για διεθνή σύμφωνα. Για αυτά τα υποτιθέμενα πιο ξειάθαρα νομικά κείμενα, θεωρίες *ουδέτερων αρχών* προτείνονται συχνά ως τρόποι που εγγυώνται....ορθές ερμηνείες—δηλαδή μη-λογοτεχνικές (1990: 124). Όμως, κατά τον κριτικό, αυτές οι θεωρίες δεν είναι τελικά κάποια πανάκεια ορθότητας, αλλά απλά προσφέρουν «κάποιες επιπλέον ρητορικές τακτικές για τη συνέχιση της διαμάχης σχετικά με το νόημα» (ο.π.: 128). Αυτό σημαίνει πως το μεταφρασμένο υλικό είναι ταυτόχρονα στατικό και δυναμικό, έχει ολοκληρωθεί και παγιωθεί αλλά παράλληλα εμπλέκεται εκ νέου στην αέναη διαδικασία παραγωγής νοήματος στη νέα του κουλτούρα. Έτσι και ο κόσμος των τραγικών ηρώων δεν πρόκειται να είναι ποτέ ο ίδιος και η δικαίωση της Κασσάνδρας έρχεται αργότερα με μια άλλη τραγικωμωδία, την *Ιφιγένεια εν Ταύροις* (414-12 π.Χ.), με την οποία ο εικονοκλάστης Ευριπίδης ολοκληρώνει τον θρόλο των Ατρειδών. Εδώ, χρόνια αργότερα, μετά από μητροκτονίες, τρέλα, καταδιώσεις και εξορίες, μια άλλη τραγική πριγκίπισσα και ιέρεια, σημαδεμένη και αυτή από τον Τρωικό πόλεμο και την «αγυιάτιδα» βούληση της διδυμης του Απόλλωνα, της Αρτέμιδος, βρίσκεται επίσης απαγμένη σε μια ξένη γη να εκτελεί καθήκον ιερό μεν, αποτρόπαιο δε: τη θυσία των ξένων που ξεπέφτουν στην Ταυρική γη. Το σωματικό της απαραβίαστο (εξαιτίας της θέσης της) τίθεται, όπως και με την Κασσάνδρα, σε κίνδυνο από τις ορέξεις του βασιλιά των Ταύρων Θόα, που ως άλλος Αγαμέμνωνας τη διεκδικεί σεξουαλικά ως τρόπαιο μετά τη θεϊκή διεκδίκηση. Και πάλι το διακύβευμα είναι εικούσιος φόνος συγγενούς, του κατατρεγμένου αδερφού της Ορέστη, ενώ παράλληλα είναι και φόνος διαπολιτισμικά φορτισμένος: οι Ταύροι σιοτώνουν όλους τους ξένους, αποτρέποντας από αλλότρια στοιχεία να εισέλθουν στην κουλτούρα τους. Όμως εδώ η ψευδοπροφητεία της Ιφιγένειας, που δεν άγεται και φέρεται από την Άρτεμη αλλά υφαρπάζει τον θεϊκό λόγο του ξόανου με ιερόσυλο θάρρος και γνώση ένωμα-

τωμένου ειδικού για τα πιστεύω των Ταύρων, και εισακούμεται από το Θόα, και σώζει τη ζωή του Ορέστη, σπάζοντας τον κύκλο της κατά συγγενών—και αλλότριων—βίας. Σε αυτή την περίπτωση, οι άντρες έχουν μάθει να ακούν τις γυναίκες, ενώ η θεά δεν έχει αντίρρηση να μεταφερθεί το ξόανό της με τη σειρά του στην Αργεία γη, ως πολιτισμικό κείμενο/κειμήλιο προς μετάφραση. Το κύρος της Κασσάνδρας αλλά και η τραγική της μοίρα εξασφαλίζουν στο ακροατήριο των Αθηναίων ένα υπόβαθρο σεβασμού για την προφητική δύναμη του γυναικείου φύλου μέσα στον Ατρείδεικό κύκλο, και βοηθούν τόσο στην ομαλή επανένταξη της Ιριγένειας στη δική της γη, όσο και στην «των τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν», εξευμενίζοντας επιτέλους το φάντασμα όχι της αιμοσφαγούς βασίλισσας, που ο τελικός λόγος της, «λόγος γυναικός, εἴ τις ἀξιοῖ μαθεῖν» (στ. 1661) δεν ήταν αρκετός να αποτρέψει τη συνέχεια της κατάρας, αλλά της τελευταίας προφητικής μεταφράστριας ενός αδικοχαμένου πολιτισμού.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Adorno, Theodor. 1992. "Cultural Criticism and Society" στο Adams, Hazard (ed.) *Critical Theory since Plato*. Rev. ed. 1032-40. Fort Worth, Philadelphia: Harcourt Brace Jovanovich.
- Αισχύλος. (458 π.Χ.) 1955. *Αγαμέμνων* στο Murray, G. (ed) *Aeschylus tragoediae*. 2nd ed. 207-74. Oxford: Clarendon Press.
- Bhabha, Homi K. 1999. "Reinventing Britain—a manifesto" στο Wadham-Smith, Nick (ed) *British Studies Now Anthology Issues 6-10*. 61-63. Bristol: The British Council.
- Bosak de Figueiredo, Joana. 2008. "Review of Traducción y di-ferencia. Assumpta Camps, Montserrat Gallart, Iván Garcia, and Victoriano Peña, eds.". *Recherche Littéraire/ Literary Research* 24 (Summer). 67-71.
- Clifford, James. 1997. *Routes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Greenblatt, Stephen. 1994. "Invisible Bullets" στο Con Davis, Robert και Ronald Schleifer (eds) *Contemporary Literary Criticism: Literary and Cultural Studies*. 3rd ed. 474-506. New York and London: Longman.
- hooks, bell. 1984. *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston: South End Press.
- Lind, L. R., (ed). 1957. *Ten Greek Plays in Contemporary Translations*. Riverside Editions. Boston: Houghton Mifflin.

- Mailloux, Steven. 1990. "Interpretation" στο Lentricchia, Frank and Thomas McLaughlin (eds) *Critical Terms for Literary Study*. 121-34. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Monros-Gaspar, Laura. 2008. "The Voice of Cassandra: Florence Nightingale's *Cassandra* and the Victorian Woman". *New Voices: Classical Reception Studies* 3. 61-76.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1999. *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wolf, Christa. 1984. *Cassandra: A Novel and Four Essays*. Trans. Jan van Heurck. New York: The Noonday Press-Farrar, Straus, Giroux.

Για τη συγγραφέα:

Η Χριστίνα Ντόκου είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Αμερικανικής Λογοτεχνίας και Πολιτισμού στο Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στα ενδιαφέροντά της, πάνω στα οποία έχει δημοσιεύσει διάφορα άρθρα, περιλαμβάνονται η Συγκριτική Φιλολογία, οι Πολιτισμικές Σπουδές (ιδιαίτερος η Ποπ Αμερικάννα), ο μύθος (παλιός και νέος) και θέματα ταυτότητας φύλου.

Μετάφραση και πολιτισμική «Οικονομία»

Βίκτωρ Ιβάνοβιτς

Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Στον πολιτισμό, όπως και στην οικονομία, είναι αδιανόητη η «αυτάρχεια», δηλαδή η απουσία της μεταβίβασης και της ανταλλαγής συμβολικών αγαθών μεταξύ των διαφόρων πολιτισμικών χώρων. Ο κατ' εξοχήν διαυλος της μεταβίβασης είναι η μετάφραση. Η θέση και το ειδικό βάρος της συναρτώνται, βεβαίως, προς την κατάσταση της οικείας κουλτούρας. Ο ρόλος της μεταφραστικής δραστηριότητας καθίσταται ιδιαίτερα ενισχυμένος σε περιοχές όπου εκδηλώνεται μια οξεία πνευματική κρίση. Το αποδεικνύει η περίπτωση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, όπου η μετάφραση, ως πράξη αντίστασης, καλείτο να «σπάσει» τον εκ των άνω επιβληθέντα πολιτικό και πολιτιστικό απομονωτισμό.

Λέξεις-κλειδιά:

Συμβολικά αγαθά, πολιτισμική οικονομία, μεταβίβαση.

Εάν σήμερα είναι αδιανόητη μια εθνική οικονομία αυτάρκης, στο περιθώριο της παγκόσμιας κυκλοφορίας των υλικών αγαθών, πολλών μάλλον αδιανόητος φαντάζει ένας πολιτισμός που δεν συμμετέχει στις διεθνείς ανταλλαγές «συμβολικών αγαθών» (Bourdieu). Εκ της απλής και προφανούς αυτής αλήθειας δεν είναι δύσκολο να συναγάγει κανείς τον ρόλο που έχει να παίζει η μετάφραση στα πλαίσια μιας πολιτισμικής «οικονομίας»: να εξασφαλίσει την *μεταβίβαση* προτύπων, κριτηρίων και αξιακών κλιμάκων, (κυρίως δε *έργων* προς μετάφρασιν) – μεταξύ των πολιτισμών.

Τούτων λεχθέντων, πρέπει να τονίσουμε ωστόσο ότι το ειδικό βάρος της μεταβίβασης διαφέρει: φαίνεται να είναι συνάρτηση του χώρου στον οποίο διαδραματίζεται η μετάφραση. Για παράδειγμα οι ισπανόφωνοι, οι αγγλοσάξονες και οι Γάλλοι διανοούμενοι θα προσφύγουν σπανιότερα σ' αυτήν, αφού «μεγάλοι» εθνικοί πολιτισμοί όπως οι δικοί τους διαθέτουν εν πολλοίς όλες τις απαραίτητες τροφικές ουσίες, χωρίς επιτακτική ανάγκη για εξωγενή, προς μίμηση μοντέλα. Κατά συνέπεια, σε τέτοιους πολιτισμούς η μετάφραση παραμένει μια δραστηριότητα δευτερεύουσα, περιφερειακή (αν όχι και περιθωριακή).

Η προσωπική μου εμπειρία είναι διαφορετική, αφού οι δικές μου καταβολές ανάγονται σε δύο «μικρές» πολιτισμικές επικράτειες – την ελληνική και τη ρουμανική, των οποίων ο ομαλός «μεταβολισμός» δεν είναι δυνατόν να υφίσταται ερήμην της εισαγόμενης πνευματικής τροφής. Την οποίαν τροφή προμηθεύονται, σε μεγάλο βαθμό, μέσω των μεταφράσεων, που εξ αυτού προωθούνται σε κεντρική θέση. Παρά την κατ' αρχήν τοπική εμβέλεια τους, κάνουν λοιπόν «την ανάγκη φιλότιμο» και αναπτύσσουν ένα κοσμοπολιτικό προφίλ και μίαν ικανότητα για οικουμενικά ανοίγματα που ξεπερνούν τα όποια ανάλογα χαρακτηριστικά των «παγκοσμιοποιημένων» πολιτισμών (των συχνά επιρρεπών σε επαρχιώτικες ομφαλοσκοπήσεις).

Στο πεδίο αυτό η «οικονομία» του πολιτισμού εγγίζει πτυχές της πολιτισμικής «πολιτικής» ή και της πολιτικής, νέτα-σκέτα. Επειδή αποτελεί το κύριο όχημα της μεταβίβασης – ή, με όρους πιο παραδοσιακούς, των όποιων πολιτισμικών «επιδράσεων» – η μετάφραση μπορεί να καταστεί και εργαλείο για αλλαγή του προσανατολισμού ή του κανόνα ενός δεδομένου πολιτισμού σε μια δεδομένη στιγμή (ή τουλάχιστον να αποτελέσει μέσον για απόπειρες αλλαγής τους). Η ελληνική λογοτεχνία, για παράδειγμα, είχε καταφέρει κατά την νεωτερική της φάση να εξισορροπήσει στους κόλπους της τις γαλλικές και τις αγγλοσαξονικές επιρροές, με ελαφρό προβάδισμα των πρώτων πριν το 1930, και των δεύτερων μετά την χρονολογία αυτήν. Σήμερα όμως η συγκεκριμένη ισορροπία απειλείται λόγω της ισοπεδωτικής παγκοσμιοποίησης της αγγλικής γλώσσας ως οχήματος της αμερικανικής μαζικής (υπο)κουλτούρας. Αντιδρώντας σ' αυτόν τον κίνδυνο, ένα τμήμα της ελληνικής πνευματικής ελίτ συνηγορεί υπέρ της αναβίωσης μιας «πολιτιστικής γαλλοφωνίας» ενώ ένα άλλο τμήμα εναποθέτει τις ελπίδες του σε τυχόν επιδράσεις από τον ισπανόφωνο χώρο, οι οποίες είναι σχετικώς καινούριες

στα εγχώρια συμφραζόμενα. Ακόμη σπουδαιότερος, καθ' ότι δραματικότερος, είναι ο ρόλος που καλείται να παίξει η μετάφραση κατά τις οξείες κρίσεις - ταυτότητας και άλλες - που αντιμετωπίζουν κάθε τόσο οι «μικροί» πολιτισμοί. Ειδικά δε όταν τις εν λόγω κρίσεις προκαλεί κάποια βίαιη, αποσταθεροποιητική παρέμβαση της ολοκληρωτικής εξουσίας.

Μια τέτοια κατάσταση είχα την ευκαιρία να βιώσω άμεσα στο πρώτο μισό της ζωής μου, στη Ρουμανία. Μια παρανοϊκή δικτατορία ωθούσε την, πάλαι ποτέ πλέον εξευρωπαϊσμένη χώρα των Βαλκανίων, ολοταχώς και κατ' ευθείαν προς τον Τρίτο Κόσμο· για παράδειγμα, πάσχιζε με κάθε μέσο να την απομονώσει πολιτιστικά από τον έξω κόσμο. Υπό παρόμοιες συνθήκες, η κεντρική θέση που είχαν καταλάβει οι μεταφράσεις στα πλαίσια της ρουμανικής λογοτεχνίας ήταν σύμπτωμα της κρίσεως και συγχρόνως προαγγελία της απαρχής μιας διορθωτικής αντι-κρίσεως.

Με την υπαρκτή τους και μόνον, τα αριστουργήματα της παγκόσμιας γραμματείας που, εις πείσμα της λογοκρισίας, κατόρθωναν να εκδοθούν στη γλώσσα ενός «αιχμάλωτου έθνους», αποκτούσαν ανατρεπτική σημασία, ως πράξεις «πολιτιστικής αντιστάσεως» (όπως συνηθίζαμε να τις ονομάζουμε εκείνη την εποχή).

Στην εσώτερη ακοή των αναγνωστών τους, οι μεταφράσεις αυτές έφεραν έναν ήχο πολιορμητικού κριού που άνοιγε ρήγματα στα τείχη της φυλακής.

Για το συγγραφέα:

Γεν. 1947 (Gulcea, Ρουμανίας). Ισπανιστής, νεοελληνιστής, λογοτέχνης και μεταφραστής. Διδάσκει Ισπανική Φιλολογία στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Θεωρία Μετάφρασης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Βιβλία του: *Νεοελληνικό τρίπτυχο. Καβάφης, Σεφέρης, Σικελιανός*, Αθήνα 1979. *Formă și deshidere* [‘Μορφή και άνοιγμα’, Βουκουρέστι, 1980], *Υπερρεαλισμός και «υπερρεαλισμοί»*. *Ελλάδα, Ρουμανία, ισπανόφωνες χώρες*, Αθήνα 1997, *El mundo de la nueva narrativa hispanoamericana. Una introducción*, Quito 1998, *Ισπανοαμερικανική Λογοτεχνία*, Αθήνα, 1999, *Repere în zăgăz* [‘Διάσπαρτες αναφορές’], Βουκουρέστι 2000, *Μεταφρασεολογικά*, Αθήνα 2004 και *Gabriel García Márquez y su Reino de Macondo*, Μαδρίτη, 2008.

Μεταφραστικές διαδρομές - Το δράμα *Don Carlos* του Friedrich Schiller σε σεμινάριο λογοτεχνικής μετάφρασης

Αναστασία Δασκαρόλη

Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Έναυσμα του σεμιναρίου λογοτεχνικής μετάφρασης απετέλεσε η 200ή επέτειος του θανάτου του Γερμανού ποιητή και συγγραφέα Friedrich Schiller και η πρόκληση να διερευνηθεί η σημασία που μπορεί να έχει σήμερα το έργο του σε ελληνική μετάφραση για το ελληνικό κοινό, με παράδειγμα το δράμα *Don Carlos*. Περιγράφονται οι συνισταμένες διαρθρώσεις του σεμιναρίου τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, που περιλαμβάνει ιστορική εισαγωγή, λαμβάνει υπ' όψιν την αισθητική θεωρία και δραματολογία και αναλύει την γλωσσική εκφορά, όσο και σε πρακτικό επίπεδο, που περιλαμβάνει την μεταφραστική αντιμετώπιση και την ιεράρχηση «ισοδυναμιών», την συνεισφορά των φοιτητών, τα στάδια συνεργασίας τους και την κριτική των μεταφράσεων που έχουν δημοσιευθεί στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά:

Διακειμενική συνοχή, διαμεσολάβηση, μορφολογική, σημασιολογική και πραγματολογική ισοδυναμία υπερτιλισμός.

1. Το κείμενο-πηγή και οι προϋποθέσεις του

Εάν η διδασκαλία της μετάφρασης αποσκοπεί στην προαγωγή τόσο του μεταφραστικού προβληματισμού όσο και της βέλτιστης ασκήσεως της

μεταφραστικής διαδικασίας, τότε η ιστορική, γεωγραφική και πολιτισμική απόσταση των μεταφραστών από το προς μετάφραση κείμενο συνιστά μια εποικοδομητική πρόκληση με ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Σε αυτό ακριβώς το συμπέρασμα οδήγησε η εμπειρία ενός σεμιναρίου λογοτεχνικής μετάφρασης με αντικείμενο το θεατρικό έργο *Don Carlos* (1787) του Friedrich Schiller (1759-1805).

Η απόσταση των 200 ετών που χωρίζει τους φοιτητές μας από τον 25ετή, την εποχή της συγγραφής του έργου, Γερμανό ποιητή διπλασιάζεται λόγω του ιστορικού περιεχομένου του δράματος που αφορά γεγονότα του 16ου αιώνας. Αλλά και η γεωγραφική απόσταση μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας διπλασιάζεται, καθώς από τον άξονα μεταξύ Μάνχαϊμ και Δρέσδης, στον οποίο συγγράφεται το δράμα, ανοίγεται ένα τόξο προς την Ισπανία, στην οποία διαδραματίζεται η υπόθεση, στηριζόμενη σε ιστορικά γεγονότα και πηγές:

Τα ιστορικά γεγονότα: Ο Δον Κάρλος, γιος του Φιλίππου Β' της Ισπανίας (βασ. 1556-1598) ήταν μνηστευμένος με την Ελισάβετ της Γαλλίας. Ωστόσο για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας κύκλοι της αυλής την αναγκάζουν να συνάψει γάμο με τον ίδιο τον Φίλιππο. Ο Δον Κάρλος σχεδιάζει την δολοφονία του πατέρα του, ανακαλύπτεται, συλλαμβάνεται και πεθαίνει στην φυλακή το 1598. Αυτά αναφέρουν, λιγότερο ή περισσότερο διεξοδικά, οι ιστοριογραφικές πηγές που χρησιμοποίησε ο Γερμανός ποιητής.⁹ Ο Schiller διαμορφώνει την πλοκή σε κλειστή τεκτονική μορφή ως εξής: α.) Το αναλλοίωτο πάθος για την τέως μνηστή του και νυν σύζυγο του πατέρα του εκδηλώνει ο Δον Κάρλος προς τον έμπιστο φίλο του Μαρκήσιο Πόζα και εν συνεχεία προς την ίδια την βασίλισσα στην πρώτη πράξη, ενώ και οι δύο του συνιστούν να απομακρυνθεί από τη Μαδρίτη και να αναλάβει τη διακυβέρνηση των υποτελών Κάτω Χωρών. β.) Στη δεύτερη πράξη ο Δον Κάρλος παρακαλεί τον πατέρα του να αναλάβει την αποστολή στις Κάτω Χώρες, εκείνος ωστόσο την αναθέτει στον αυταρχικό δούκα Άλμπα, που εξελίσσεται σε αντίπαλο του Δον Κάρλος. Ο Δον Κάρλος λαμβάνει ανώνυμη επιστολή από την κυρία των τιμών

⁹ Αναφέρονται οι ακόλουθες πηγές: Pierre de Bourdeille, *Vie des hommes illustres* (1740), Seigneur de Brantomes (1527-1614), J.de Ferrera, *Allgemeine Historie von Spanien* (1754-1772), R. Watson, *Histoire du regne de Philippe II* (1777), Abbé de Saint Réal, *Don Carlos, nouvelle historique* (1672).

πριγκίπισσα Έμπολι, που του ειδηλώνει τα αισθήματά της, ενώ εκείνος την εκλαμβάνει ως επιστολή της βασίλισσας. Ο Δον Κάρλος αποκρούει τα αισθήματα της πριγκίπισσας Έμπολι, η οποία ανακαλύπτει ότι ο Δον Κάρλος αγαπά την βασίλισσα, ενώ εκείνος πάλι ανακαλύπτει σε άλλη επιστολή ότι ο Φίλιππος αγαπά την πριγκίπισσα Έμπολι. Ο δούκας Άλμπα και ο κληρικός Ντομίνγκο αποφασίζουν να συνεργαστούν με την Έμπολι εναντίον του Δον Κάρλος και της βασίλισσας, την οποία θα συκοφαντήσουν για απιστία. γ.) Στην τρίτη πράξη ο Φίλιππος εξοργισμένος για την υποτιθέμενη απιστία της συζύγου του, διώχνει τον Άλμπα και τον κληρικό Ντομίνγκο και αποφασίζει να αποταθεί στον αναγνωρισμένα γενναίο, ανιδιοτελή και έντιμο Μαρκήσιο Πόζα για να τον βοηθήσει να εξιχνάσει την αλήθεια. Στον κεντρικό διάλογο, ο Πόζα του αρνείται τις υπηρεσίες του εκθέτοντας τις ιδέες του περί ελευθερίας των πολιτών, αδελφосύνης και ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. δ.) Στην τέταρτη πράξη ο Πόζα εξηγεί στη βασίλισσα ότι πρέπει να πείσει τον Δον Κάρλος να φθάσει κρυφά στις Κάτω Χώρες για να εξομαλύνει την εξέγερση που οξύνει η διακυβέρνηση του Άλμπα. Στην συζήτησή του με τον Δον Κάρλος, ο Πόζα ζητεί να του δώσει όλες τις επιστολές για να μην πέσουν σε βλαβερά χέρια. Η βασίλισσα παραπονείται στον Φίλιππο ότι της έχουν κλέψει επιστολές και ανακαλύπτει ότι αυτό είναι διαταγή του ίδιου Φίλιππου. Ο Πόζα παρουσιάζει τις επιστολές, που πήρε από τον Δον Κάρλος, στον Φίλιππο και εκείνος αναγνωρίζει τον γραφικό χαρακτήρα της Έμπολι. Ο Δον Κάρλος εκλιπαρεί την Έμπολι να τον αφήσει να συναντήσει τη βασίλισσα, οπότε εμφανίζεται ο Πόζα και τον συλλαμβάνει κατ' εντολήν του Φίλιππου. Ο Πόζα επιτυγχάνει την ομολογία της Έμπολι ότι έκλεψε τις επιστολές από την βασίλισσα και ότι προσπάθησε να αποπλανήσει τον Φίλιππο. Ο Πόζα αποκαλύπτει στη βασίλισσα ότι θα ελευθερωθεί ο Δον Κάρλος και στη θέση του θα θυσιασθεί ο ίδιος, επειδή ο Φίλιππος είχε τις επιβαρυντικές επιστολές του Δον Κάρλος προς την βασίλισσα στα χέρια του και ως εκ τούτου δεν ήταν δυνατόν να αθωωθεί ο Δον Κάρλος. ε.) Στην πέμπτη πράξη ο Πόζα αποκαλύπτει στον Δον Κάρλος πως εσκεμμένως απηύθυνε ψευδή επιστολή προς τις Κάτω Χώρες, ενοχοποιώντας ψευδώς τον εαυτόν του ότι δήθεν εκμεταλλεύτηκε την εμπιστοσύνη του Φίλιππου και δήθεν εποφθαλμιά την βασίλισσα, προκειμένου να καταδικαστεί ο ίδιος στην θέση του Δον Κάρλος. Η επιστολή πράγματι περιέρχεται μέσω των μυστικών υπηρεσιών στον Φίλιππο, οπότε διατάζει να πυροβοληθεί ο Πόζα. Συγχρόνως ξεσπά εξέγερση στη Μαδρι-

τη, διότι ο λαός ανάστατος έχει πληροφορηθεί τη φυλάκιση του φιλελευθέρου Δον Κάρλος και ζητεί την απελευθέρωσή του. Η βασίλισσα διαμηνύει στον Δον Κάρλος να φύγει για τις Κάτω Χώρες. Ο Φίλιππος εκφράζει στον Μεγάλο Ιεροεξεταστή την μεταμέλειά του για τη δολοφονία του Πόζα και τον προβληματισμό του για την αντιμετώπιση του Δον Κάρλος, ο οποίος εντωμεταξύ συναντά την βασίλισσα για να την αποχαιρετήσει πριν από την αναχώρησή του για τις Κάτω Χώρες, οπότε αφιρνιδιάζεται και συλλαμβάνεται.

Εκτός από την συζήτηση του πολυδαίδαλου περιεχομένου του έργου, αντικείμενο της εισαγωγικής συνεδρίας απετέλεσε η αναδρομή στην βιογραφία του Schiller και στην συγκυρία της συγγραφής του *Don Carlos* καθώς και στη σημασία που είχε το δράμα για την σταδιοδρομία του. Εντύπωση προκάλεσαν στους φοιτητές οι ασφυκτικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, στις οποίες έζησε ο Schiller στην πόλη Λορχ (Lorch) και στην Στουτγάρδη ως γιος αξιωματικού στην υπηρεσία του δούκας της Βυρτεμβέργης Karl Eugen. Ο δούκας επέβαλε την φοίτηση του νεαρού στην ηγεμονική στρατιωτική ακαδημία Karlsschule, κατ' αρχάς για νομικές σπουδές, κατόπιν, πάλι για ιατρικές σπουδές, προκειμένου εν συνεχεία να υπηρετήσει ως στρατιωτικός ιατρός, χωρίς όμως τον βαθμό του αξιωματικού, και χωρίς ελευθερία μετακινήσεων. Μετά από μία σύντομη λαθροαία απόδραση στο Μάνχαϊμ για να παραστεί στην θριαμβευτική προεμέρα του έργου του "Οι Ληστές", γεγονός που του επέφερε την ποινή 14ημερης κράτησης και την απαγόρευση εκφράσεως του λόγου, ακολούθησε η οριστική φυγή για το Μανχαϊμ τον Σεπτέμβριο του 1782 και ο διορισμός του στο θέατρο ως συγγραφέα για την παραγωγή παραστάσεων. Στις 26 Δεκεμβρίου 1784, του δόθηκε η ευκαιρία να απαγγείλει δημοσίως στην αυλή του ηγεμόνος του Ντάρμστατ την πρώτη πράξη του *Don Carlos*, ενώ παρίστατο και ο δούκας Karl August της Σαξωνίας-Βαϊμάρης-Αϊξεναχ, ο οποίος του απένειμε τον τίτλο του συμβούλου με επίσημη ανακοίνωση στις εφημερίδες. Και μόνο η ανάγνωση ενός μέρους του δράματος του απέφερε την εκτίμηση που υπήρξε η αρχή της γνωριμίας του με τους κύκλους της Βαϊμάρης και γενικότερα της ευρύτερης αναγνωρίσεώς του. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι ο Schiller καταξιώθηκε ως "εθνικός" ποιητής της Γερμανίας από τη δημοσίευση του

Don Carlos και εξής.¹⁰ Παρατηρείται ότι είναι ο πρώτος συγγραφέας στην μνήμη του οποίου ιδρύθηκε κρατικό βραβείο, το 1859, για την βράβευση θεατρικών έργων (Schillerpreis), γεγονός που αποτελεί ένα επίτευγμα αστικής χειραφέτησης.¹¹ Οι βιογραφίες που δημοσιεύτηκαν, πληθωρικά και ταυτόχρονα το 2004 και 2005, ακριβώς επί τη ευκαιρία της 200τής επετείου του θανάτου του Schiller, χρησίμευσαν στους φοιτητές ως επίκαιρο υλικό για την προσέγγιση του υπό εξέταση έργου. Διόλου συμπτωματικά μία από τις πρόσφατες αυτές βιογραφίες έχει ως υπότιτλο την ρήση που ο Πόζα δύο φορές επαναλαμβάνει προς τον βασιλέα Φίλιππο: "Δεν μπορώ να είμαι υπηρέτης ηγεμόνων" (Ich kann nicht Fürstendiener sein, στίχος 3023 και 3065), αναδεικνύοντας έτσι σε έναν αντικατοπτρισμό την σπουδαιότητα του συγκεκριμένου έργου για την εν γένει κατανόηση της βιογραφίας και προσωπικότητας του Schiller.¹²

2. Μεταφραστική θεωρία και μεθοδολογία

Για την άσκηση της μεταφραστικής διαδικασίας προκρίθηκε η βάση της «λειτουργικής θεωρίας» μεταξύ των ποικίλων δόκιμων μεταφραστικών θεωριών,¹³ καθώς το θεατρικό έργο του Schiller με τα δύο επικοινωνιακά του επίπεδα, προσφέρεται περισσότερο για αυτήν την προσέγγιση: Το έργο είναι γλωσσικά και δραματουργικά διαμορφωμένο για να συνάψει επικοινωνιακή σχέση αφενός καθέτως με τους θεατές και αφετέρου οριζόντιως μεταξύ των δρώντων προσώπων. Η οριζόντια επικοινωνιακή σχέση

¹⁰ Norbert Oellers. 2005. *Schiller. Elend der Geschichte, Glanz der Kunst*, Stuttgart: Reclam, σελ. 11.

¹¹ Βλ. Wolfgang Sowa. 1988. *Der Staat und das Drama. Der Preussische Schillerpreis 1859-1918. Eine Untersuchung zum literarischen Leben im Königreich Preussen und im deutschen Kaiserreich*, Frankfurt, Bern, New York, Paris: Lang.

¹² Ενδεικτικώς βλ. Marie Haller-Neumann. 2004. *Friedrich Schiller. Ich kann nicht Fürstendiener sein. Eine Biographie*, Berlin: Aufbau, σελ. 47-86, Rüdiger Safranski. 2004. *Schiller oder die Erfindung des Deutschen Idealismus*, München und Wien: Carl Hanser, σελ. 100-141 και 229-232, Sigrid Damm. 2004. *Das Leben des Friedrich Schiller. Eine Wanderung*, Frankfurt am Main und Leipzig: Insel, σελ. 20κ.ε. και 47κ.ε., Norbert Oellers. 2005. *Schiller. Elend der Geschichte, Glanz der Kunst*, Stuttgart: Reclam, σελ. 40-50 και 61.

¹³ Katharina Reiss. 1993. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*, Heidelberg: Julius Groos.

συντελείται κατά τρόπον, ώστε η πλοκή να προοδεύει από σκηνή σε σκηνή ως αποτέλεσμα της επικοινωνίας μεταξύ των προσώπων του δράματος, δηλαδή της κατά Katharina Reiss «αληθινής λειτουργίας» του λόγου τους.¹⁴ Αυτή τη διπλή (κάθετη και την οριζόντια) επικοινωνιακή λειτουργία θεωρήθηκε δέον να επιτύχει η μετάφραση. Από αυτήν την προτεραιότητα συνάγεται η ιεράρχηση των μεταφραστικών ισοδυναμιών, που, και σύμφωνα με την «θεωρία του σκοπού» του Vermeer, θα δώσει προτεραιότητα στη «λειτουργική πιστότητα» και στη «διακειμενική συνοχή» (intertextuelle Kohärenz) μεταξύ του κειμένου-πηγή και του κειμένου-στόχου,¹⁵ καθώς κρίνεται ότι και στις σημερινές διαφοροποιημένες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της αστικής κοινωνίας τα επικοινωνιακά μηνύματα του δράματος έχουν επίκαιρα σημασιόμενα, επίκαιρους αποδέκτες και επίκαιρο περιβάλλον διαδράσεως (Kommunikation in Situation).¹⁶ Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ελευθερία της σκέψης, η αυτοδιάθεση των λαών και η διαφάνεια των σχέσεων και ρόλων εξουσίας σε διεθνή και παγκόσμια κλίμακα παραμένουν ζητούμενα όχι μόνον των φεουδαρχικών και απολυταρχικών δομών της εποχής του Schiller, αλλά, φευ, και του σημερινού μεταποικιακού και μετα-βιομηχανικού κόσμου μας, συνιστούν δηλαδή «διαπολιτιστικές» σταθερές, που δεν θέτουν προβλήματα διαχρονικής σημασιολογικής ισοδυναμίας.¹⁷ Διαφοροποιήσεις θα μπορούσαν ίσως να αναμένονται στο επίπεδο της επικοινωνιακής σχέσεως μεταξύ των δρώντων προσώπων, δεδομένου ότι οι συμβάσεις της διαπροσωπικής επι-

¹⁴ Katharina Reiss. 1993. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*, Heidelberg: Julius Groos. Για την εργαλιοποίηση του λόγου ως μέσου προώθησης της πλοκής βλ. και Horst Turk. 1988. "Soziale und theatralische Konventionen als Problem des Dramas und der Übersetzung", στο: Erika Fischer-Lichte, Fritz Paul, Brigitte Schulz und Horst Turk (επιμ.), *Soziale und theatralische Konventionen als Problem der Dramenübersetzung*, Tübingen: Gunter Narr, σελ 9-53, εδώ σελ. 33.

¹⁵ Hans J. Vermeer. 1992. *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*, Frankfurt am Main: IKO, 73.

¹⁶ Hans J. Vermeer. 1992. *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*, Frankfurt am Main: IKO, 47.

¹⁷ Jeremy Munday. 2002. *Μεταφραστικές σπουδές. Θεωρίες και εφαρμογές*. Μετάφραση Αγγελος Φιλιππάτος, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ. 145.

κοινωνίας στην σημερινή ελληνική αστική κοινωνία είναι διαφορετικές από την φεουδαρχική, της εποχής του Schiller.

Για την διερεύνηση των παραμέτρων που έχει η επιδίωξη της επικοινωνίας του έργου με το σημερινό θεατρικό κοινό στο επίπεδο της ενδοκειμενικής επικοινωνίας προσφέρεται η ανάλυση της Christiane Nord που προτείνει την εξέταση των εξής συντελεστών:¹⁸

α) Το θέμα: Στο δράμα *Don Carlos* η αυτοθυσία για τα ιδεώδη της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ελευθερίας παρουσιάζει απρόσκοπτη διαχρονικότητα και διαπολιτισμικότητα.

β) Το περιεχόμενο και οι συνδηλώσεις του: Στο δράμα *Don Carlos* οι δολοφονίες γύρω από τον ισπανικό θρόνο τον 16ο αιώνα με σκοπό την εμπέδωση της απολυταρχικής εξουσίας σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, οι διαφορές χαρακτήρων και ιδιοσυγκρασιών ως παράγοντες συγκρούσεων και η αυλική εθιμοτυπία ως κώδικας κοινωνικής συμπεριφοράς δεν φαίνεται να προκαλούν ιδιαίτερο πρόβλημα για την αντιστοιχισή τους στον ελληνικό πολιτισμό υποδοχής που ασφαλώς δεν χαρακτηρίζεται από ανάλογες δομές, αλλά διατηρεί μνήμες μοναρχικής διακυβερνήσεως και κοινωνικών στεγανών. Επιπροσθέτως, η αμφισβήτηση των κοινωνικών συμβάσεων της αυλής εν ονόματι των φυσικών συναισθημάτων στο δράμα του Schiller,¹⁹ όπως στη σκηνή, όπου ο Δον Κάρλος ζητεί από τον Πόζα να του απευθύνεται στον ενικό (I,9), στην σκηνή, όπου πάλι ο Δον Κάρλος ζητεί από τον πατέρα του να καταργήσει την "ετικέτα" μεταξύ τους (II,2) και στην σκηνή, όπου ο πανίσχυρος βασιλεύς δακρύζει (IV, 24), καθιστά το αυστηρό σύστημα διάτρητο και προσιτό στον πολιτισμό υποδοχής.

γ) Η σύνθεση της μικροδομής και μακροδομής: Η διάρθρωση των πράξεων και σκηνών, η οποία στον Schiller ακολουθεί μια κλασική τεκτονική συμμετρική δομή σε πέντε πράξεις, ανταποκρίνεται στην παράδοση του

¹⁸ Christiane Nord. 1988. *Textanalyse und Übersetzen*, Heidelberg: Julius Groos.

¹⁹ Σχετικά με την εξέλιξη των κοινωνικών συμβάσεων στο θέατρο και ειδικότερα στον Schiller βλ. και Horst Turk. 1988. "Soziale und theatralische Konventionen als Problem des Dramas und der Übersetzung", στο: Erika Fischer-Lichte, Fritz Paul, Brigitte Schulz und Horst Turk (επιμ.), *Soziale und theatralische Konventionen als Problem der Dramenübersetzung*, Tübingen, σελ 9-53, εδώ σελ. 48ε.

ελληνικού κλασικού θεάτρου σε επίπεδο μακροδομής (I: 9 σκηνές, II: 15 σκηνές, III: 10 σκηνές, IV: 24 σκηνές, V: 11 σκηνές). Το ίδιο ισχύει και στο επίπεδο μικροδομής, όπου εναλλάσσονται διάλογοι, μονόλογοι και στιχομυθίες.

δ) Τα μη λεκτικά στοιχεία: Η μορφή του κειμένου με τον ανομοιοκατάληκτο στίχο και τις διεξοδικές σκηνοθετικές οδηγίες, εντός παρενθέσεων, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες αποκλίσεις από τα ειωθότα των ελληνικών θεατρικών κειμένων. Η μετάφραση του έργου από τον Βασίλη Ρώτα (1889-1977) που δημοσιεύθηκε το 1934 και επανεκδόθηκε το 2008, καταδεικνύει ακριβώς την επικαιρότητα του έργου.²⁰

ε) Το λεξιλόγιο και στ) η προτασιακή δομή είναι οι ενδοκειμενικοί συντελεστές που συγκεντρώνουν εν προκειμένω το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και "ρίσκο" κατά τον Anthony Pym,²¹ καθώς είναι οι φορείς των ηθικών και πολιτικών εννοιών και των συναισθημάτων, των οποίων οι συγκρούσεις και αντιθέσεις προωθούν την πλοκή του έργου. Το πάθος κατά τον Schiller εκφράζεται ως σωματικός πόνος²² και ανάλογα άμεση, ασύνδετη και παρατακτική είναι η συντακτική δομή, που χρησιμοποιείται για την έκφρασή του. Αντιθέτως, η ιδέα του «υψηλού» σημαίνει για τον Schiller την αντίσταση στον πόνο, κατά τρόπον, ώστε να συνειδητοποιείται η

²⁰ Βασίλης Ρώτας (μεταφρ.). 1934. *Δον Κάρλος: δραματικόν ποίημα εις 5 πράξεις, Φρειδερίκου Σίλλερ*, Αθήνα: Ανεξάρτητος, και Βασίλης Ρώτας (μεταφρ.). 2008. *Φρειδερίκος Σίλλερ: Δον Κάρλος*, Αθήνα: Επικαιρότητα.

²¹ Ασφαλώς εδώ επαληθεύεται η συμπληρωματική παρατήρηση του Anthony Pym, ότι οι 76 ερωτήσεις της Nord για την ανάλυση εξωκειμενικών και ενδοκειμενικών συντελεστών μπορούν να συμπυκνωθούν με όρους διαβαθμίσεως του ρίσκου σε διαφορετικές κοινωνικές λειτουργίες, βλ. Anthony Pym. 2007. "Κείμενο και ρίσκο στη μετάφραση", στο: Μαρία Σιδηροπούλου (επιμ.). 2007. *Μεταφραστικές Οπτικές: Επιλογές και Διαφορετικότητα*, Αθήνα: Παρουσία, 179-199, εδώ σελ. 187.

²² Friedrich Schiller. 1975. "Über das Pathetische", στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, München: Carl Hanser, σελ. 190-214, εδώ σελ. 204: "Fehlt es einer pathetischen Darstellung an einem Ausdruck der leidenden Natur, so ist sie ohne ästhetische Kraft, und unser Herz bleibt kalt."

εσωτερική ελευθερία,²³ και εκφράζεται σύνθετα με προτασιακές δομές σε υποτακτική σύνταξη.

ζ) Ο ρυθμός και η υφολογική στίξη: Ο ιαμβικός ενδεκασύλλαβος του Schiller ως μορφολογικό χαρακτηριστικό θέτει ασφαλώς ένα πρόβλημα για την μετάφραση που θα επιζητήσει την σύμπτωση τής σημασιολογικής-δηλωτικής με την μορφολογική κατά Koller ισοδυναμία.²⁴ Η λειτουργία του μέτρου ως χαρακτηριστικού της υψηλής ποιήσεως μπορεί όμως να αντισταθμισθεί στο κείμενο-στόχος με άλλα λεκτικά ή μη λεκτικά μέσα – κατά μείζονα λόγο εφόσον και ο ίδιος ο Schiller, στον πρόλόγό του, τονίζει την προτεραιότητα της φυσικότητας στον στίχο, σε αντίθεση με τον αλεξανδρινό του γαλλικού θεάτρου.²⁵

Οι ενδοκειμενικοί αυτοί συντελεστές αναλύθηκαν σε επί μέρους εργασίες που παρουσίασαν οι φοιτητές, προκειμένου να υπάρχει η απαραίτητη προεργασία, πριν να εκπονηθούν οι μεταφράσεις. Καθώς οι ενδοκειμενικοί συντελεστές του λεξιλογίου και της συντακτικής δομής εμφανίζουν την μεγαλύτερη πρόκληση για την αντιστοίχησή τους στη γλώσσα-στόχο, η προσοχή των φοιτητών εστιάστηκε στις εξής θεματικές: “Η γλώσσα των συναισθημάτων και η γλώσσα της λογικής -Δον Κάρλος και Μαρκήσιος Πόζα”, “Η γλώσσα της εξουσίας και η γλώσσα του πολιτικού υπολογισμού – Ο βασιλέας Φίλιππος Β' και ο δούκας Άλμπα”, “Η βασίλισσα Ελισάβετ και η πριγκίπισσα Έμπολι – Δύο γυναικείοι χαρακτήρες και το γλωσσικό τους ύφος” και “εκφράσεις πάθους στο δράμα *Δον Κάρλος* και η μεταφρασιμότητά τους στα ελληνικά”.

²³ Friedrich Schiller. 1975. “Vom Erhabenen”, στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, München: Carl Hanser, σελ. 166-189, εδώ σελ. 188. Ιδιαίτερος διαφωτιστική για την κατανόηση της αισθητικής θεωρίας του Schiller είναι η ανάλυση του Γιώργου Ξηροπαϊδη. 2005. «Εξεικονίζοντας αισθητικά την ελευθερία. Από τον Καντ στον Σίλλερ», στο: Ξηροπαϊδης, Γιώργος (επιμ.). 2005. *Friedrich Schiller. Καλλιός ή περί του κάλλους. Επιστολές στον Κρίστιαν Γκόντφριντ Κέρνερ*, Αθήνα: Πόλις, 75-157.

²⁴ Werner Koller. 2001. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Wiebelsheim: Quelle und Meyer, 228 και 252.

²⁵ Friedrich Schiller. 1975. “Dom Karlos. Infant von Spanien. Vorrede in der Rheinischen Thalia”, στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, München: Carl Hanser, σελ. 764-767, εδώ σελ. 765^ε.

3. Η μεταφραστική διαδικασία

Οι φοιτητές που συμμετείχαν στο σεμινάριο κατένειμαν μεταξύ τους ανά ζεύγη από μία πράξη του έργου. Καθήκον του κάθε ζεύγους φοιτητών ορίσθηκε: α) να παρουσιάσει στην ολομέλεια δραματουργική ανάλυση της εκάστοτε πράξεως, λαμβάνοντας υπ' όψιν και τις σχετικές παρατηρήσεις του ίδιου του Schiller στις "12 επιστολές για τον Don Carlos",²⁶ β) να επιλέξει για μετάφραση στα ελληνικά αντιπροσωπευτικές για την κάθε πράξη σκηνές, γ) να αιτιολογήσει την επιλογή τους και δ) τέλος, να παρουσιάσει στην ολομέλεια την ελληνική μετάφραση που ειπόνθησε. Κατά την παρουσίαση των μεταφραστικών προτάσεων των φοιτητών συζητήθηκε η ήδη υφιστάμενη μετάφραση του Βασιλή Ρώτα, η οποία παρατίθεται στα κατωτέρω παραδείγματα ως ΚΥ (Κείμενο Υποδοχής), ενώ η μετάφραση των φοιτητών παρατίθεται εντός παρενθέσεων.

Από την πρώτη πράξη επελέγησαν οι δύο σκηνές του διαλόγου μεταξύ του Δον Κάρλος και του Πόζα, δηλαδή η σκηνή στην οποία αντιπαρατίθεται η στενή φιλία τους με το χάσμα μεταξύ του Δον Κάρλος και του πατέρα του (I, 2) και η σκηνή, στην οποία εκδηλώνεται η διαφορά των χαρακτήρων του παρορμητικού Δον Κάρλος και του συνετού Πόζα (I, 9). Όπως καταδεικνύουν τα κατωτέρω παραδείγματα, η μετάφραση των φοιτητών προτίμησε την σημασιολογική-δηλωτική ισοδυναμία, έναντι αυτής των πραγματολογικών μετατοπίσεων της μεταφράσεως του Ρώτα:

Παράδειγμα 1

ΚΑ Carlos: Wer kommt? Was sehe ich? O ihrguten Geister! Mein Roderich!

(Ποιος έρχεται; Τι βλέπω; Α, 'σεις καλά πνεύματα! Ροδρίγο μου!)

ΚΥ Εκεί, ποιος έρχεται; Τι βλέπω; Θεοί καλοί; Ροδρίγο;

Παράδειγμα 2

ΚΑ Marquis: Mein Karlos! (στίχος 128)

²⁶ Friedrich Schiller. 1975. "Briefe über Don Carlos", στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, München: Carl Hanser, σελ. 768-808.

(Κάρολέ μου!)

ΚΥ Κάρολε!

Παράδειγμα 3

ΚΑ Marquis: Ein Abgeordneter der ganzen Menschheit umarm ich Sie (στίχος 157)

(Ως εκπρόσωπος ολόκληρης της ανθρωπότητας σας αγκαλιάζω)

ΚΥ Εδώ σας αγκαλιάζει με τα δικά μου χέρια ολόκληρη η ανθρωπότης

Παράδειγμα 4

ΚΑ [...] wenn sein erhabnes Herz (στίχος 166)
(όταν η ανώτερη καρδιά του)

ΚΥ όταν η μεγάλη του καρδιά

Παράδειγμα 5

ΚΑ Carlos: [...]doch diesen Zwang entschuldigt nur eines dritten Gegenwart (στίχος 929)

(όμως αυτόν τον εξαναγκασμό τον Δικαιολογεί μόνον η παρουσία ενός τρίτου)

ΚΥ αυτό το φέρεσιμο το σατανικό μόνον μπρος σε άλλους συγχωρείται

Παράδειγμα 6

ΚΑ Marquis: Wehe dem Rasenden, der ihn mitleidig weckte (στίχος 965)

(αλλίμονο στον μανιακό που συμπονετικά θα τον ξυπνούσε)

ΚΥ Αλλίμονό του του τρελλού που τον ...

Παράδειγμα 7

ΚΑ Carlos:[...] süße Ahnungen von Gleichheit (στίχος 1008)
(γλυκές προϊδεάσεις ισότητας)

ΚΥ γλύκα ισάδας στην καρδιά

Από τη δεύτερη πράξη επελέγη η σκηνή της συναντήσεως του Δον Κάρλος με την Έμπολι, επειδή αποτυπώνει την δολοπλόκο στάση της και την αμφιταλάντευση του παρορμητικού χαρακτήρος του Δον Κάρλος (II, 8). Οι μεταφραστικές προτάσεις των φοιτητών δεν διστάζουν να προορίσουν την σημασιολογική-δηλωτική ισοδυναμία, από την οποία σε ορισμένα σημεία απομακρύνεται ο Ρώτας χάριν μιας πραγματολογικής προσαρμογής:²⁷

Παράδειγμα 8

ΚΑ Eboli: [...] bescheidenen Mann (στίχος 1559)
(τον σεμνό άνδρα)

ΚΥ η αυταπάρηση του ανδρός

Παράδειγμα 9

ΚΑ Eboli: [...] im Taumel der Leidenschaft (στίχος 1715)
(μέσα στην ζάλη του πάθους)

ΚΥ μέσα στον καημό σας

Παράδειγμα 10

²⁷ Τον όρο «προσαρμοστική» μετάφραση για την “πολιτογράφηση” του Μπέρμαν και την “επιχώρηση” Βενούτι χρησιμοποιεί ο Jeremy Munday. 2002. *Μεταφραστικές σπουδές. Θεωρίες και εφαρμογές*. Μετάφραση Άγγελος Φιλιππάτος, Αθήνα: Μεταίχμιο, 137.

ΚΑ Eboli: [...] Handschuh (στίχοι 1725+32)
(γάντι)

ΚΥ μαντηλάκι

Παράδειγμα 11

ΚΑ Eboli: [...]Sonderling (στίχος 1738)
(ιδιόρρυθμος)

ΚΥ δύστροπος

Παράδειγμα 12

ΚΑ Carlos: [...] Ich stehe ganz Ohr-ganz Auge-ganz Entzücken-ganz Bewunderung (στίχος 1813)
(Στέκομαι όλο αυτιά-όλο μάτια-όλο έκσταση-όλο θαυμασμό)

ΚΥ Σε ακούω, σε βλέπω, σε θαυμάζω

Παράδειγμα 13

ΚΑ Carlos: Fürstin, wo sind Sie jetzt? (στίχος 1829)
(Πριγκίπισσα, που είστε τώρα;)

ΚΥ Πριγκίπισσα τι κάνετε;

Παράδειγμα 14

ΚΑ Carlos: Leidenschaft (στίχος 1860)
(πάθος)

ΚΥ αγάπη

Από την τρίτη πράξη επελέγη η περιφημη σκηνή του διαλόγου μεταξύ Φιλίππου Β' και Πόζα, επειδή εδώ ο Πόζα εκθέτει τις αρχές του και το

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

όραμά του για μια δίκαιη κοινωνία ελευθέρων πολιτών (III, 10). Και εδώ οι φοιτητές διετήρησαν την μάλλον λόγια γλώσσα του κειμένου-αφετηρίας σε αντίθεση με την τάση απλοποίησής του Ρώτα:

Παράδειγμα 15

ΚΑ Marquis: Ich kann nicht Fürstendiener sein (στίχοι 3023+65)
(*Δεν μπορώ να είμαι υπηρέτης ηγεμόνων*)

ΚΥ Σε βασιλιάδες δεν μπορώ να υπηρετήσω

Παράδειγμα 16

ΚΑ König: Dies Feuer ist lobenswert (στίχος 3039)
(*η φλόγα αυτή είναι αξιέπαινη*)

ΚΥ Αξιέπαινος ο ζήλος σας

Παράδειγμα 17

ΚΑ Marquis: [...] schmücken mit feiger Weisheit ihre Ketten aus
(στίχος 3102)

(*με δειλή σοφία στολίζουν τις αλυσίδες τους*)

ΚΥ με σοφία στολίζουν τις αλυσίδες τους

Παράδειγμα 18

ΚΑ Geben Sie Gedankenfreiheit (στίχος 3216)
(*Παραχωρείστε ελευθερία της σκέψης*)

ΚΥ Δώστε λευτεριά στη σκέψη

Από την τέταρτη πράξη επελέγη η σκηνή, στην οποία ο Πόζα εκθέτει στη βασίλισσα το σχέδιο του να θυσιασθεί για χάριν του Δον Κάρλος, λόγω της κεντρικής σημασίας της για την πλοκή (IV, 21). Οι μεταφραστικές προτάσεις των φοιτητών δείχνουν προτίμηση στην σημασιολογική-δηλωτική ισοδυναμία και στην μορφολογική ισοδυναμία, τόσο σε επίπεδο

λεξιλογίου όσο και στην συντακτική δομή και στα λογοτεχνικά σχήματα, ενώ ο Ρώτας φαίνεται να επιδιώκει την πραγματολογική ισοδυναμία, με «μετατοπίσεις» στο λεξιλογικό επίπεδο, στην σύνταξη και στην λογοτεχνική μορφή, που στοχεύουν σε μεγαλύτερη δραστικότητα του λόγου.²⁸

Παράδειγμα 19

ΚΑ Königin: Jetzt endlich fang ich an, Sie zu begreifen (στίχος 4313)

(Τώρα εν τέλει αρχίζω να σας καταλαβαίνω)

ΚΥ Τώρα αρχίζω τέλος να σας νιώθω!

Παράδειγμα 20

ΚΑ Marquis: Ich nährte diese Liebe, die mir nicht unglücklich war (στίχος 4332)

(έτρεφα αυτήν την αγάπη που δεν μου έφερε δυστυχία)

ΚΥ Τον έθρεψα. Και δεν το μετανιώνω.

Παράδειγμα 21

ΚΑ Königin:[...] Sie haben längst darnach gedurstet [...] wenn sich Ihr Stolz nur weidet (στίχος 4383)

(από καιρό διψούσατε γι αυτό [...] αρκεί η υπερηφάνειά σας να τρέφεται)

ΚΥ από καιρό το επιθυμούσατε; [...]φτάνει το εγώ σας να ευχαριστηθεί

Τέλος, από την πέμπτη πράξη επελέγη η τελευταία σκηνή της συναντήσεως του Δον Κάρολος με την Ελισάβετ (V, 11), λόγω της δραματικότητός της. Και εδώ η μετάφραση των φοιτητών με υψηλό βαθμό

²⁸ Για τον όρο «μετατόπιση» ως διαφοροποίηση από την ισοδυναμία βλ. Φρειδερίκη Μπατσαλιά και Ελένη Σελλά-Μάζη. 1994. *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο, 1997.

σημασιολογικής-δηλωτικής ισοδυναμίας αποκλίνει από τις απλουστευτικές επεμβάσεις του Ρώτα, που απαλείφουν την ειρωνεία, την αμφισημία και αμφιβολία του Σίλλερικού κειμένου, χάριν μιας εντονότερης δραστησιότητας:

Παράδειγμα 22

ΚΑ Königin : Tugend nannte er unsere Liebe (στίχος 5308)
(αρετή θεωρούσε την αγάπη μας)

ΚΥ εύρε πως είναι η αγάπη μας καλό μεγάλο.

Παράδειγμα 23

ΚΑ Carlos: Dies hier sei mein letzter Betrug (στίχος 5367)
(Ας είναι αυτή εδώ η τελευταία μου απάτη)

ΚΥ Αυτή ας είναι η τελευταία του απάτη

Παράδειγμα 24

ΚΑ Carlos: Ist sie tot? (στίχος 5368)
(Πέθανε;)

ΚΥ Πέθανε!

4. Συμπεράσματα

Η σταθερή μεταφραστική προτίμηση των φοιτητών του σεμιναρίου για την διατήρηση σημασιολογικής ισοδυναμίας δεν φάνηκε να επηρεάζει τη μορφολογική ούτε την πραγματολογική ισοδυναμία. Αντιθέτως, η διατήρηση λεξιλογικών αποχρώσεων στην περιγραφή συναισθημάτων, η διατήρηση σύνθετων συντακτικών δομών, όπως είναι οι δευτερεύουσες προτάσεις, ή εντέχνων στοιχείων, όπως είναι ο μεταφορικός λόγος, τα οποία χαρακτηρίζουν την Σίλλερική γραφή, προσδίδουν στο ελληνικό κείμενο των φοιτητών πλούτο νοημάτων, των οποίων η σύγκρουση συνθέτει την δραματικότητα του έργου. Η μετάφραση του Βασίλη Ρώτα, η οποία συχνά προβαίνει σε μετατοπίσεις της σημασιολογικής και της μορφολογικής

ισοδυναμίας, οδηγεί και σε μετατόπιση της πραγματολογικής ισοδυναμίας, δηλαδή σε μια παραλλαγή της λειτουργίας του λόγου, που προσεγγίζει την διασκευή, με αυξημένη δραστικότητα και οξύτητα.

Η παρακολούθηση από τους φοιτητές της διασκευής του έργου του Schiller στην όπερα *Jon Kάρλος* του Giuseppe Verdi (1813-1901), σε ιταλικό λιμπρέτο των Francois Joseph Méry (1798-1865) και Camille du Locle (1832-1903) και που σε πρώτη παράσταση δόθηκε στο Παρίσι τον Μάρτιο του 1867, συμπλήρωσε το σεμινάριο. Μελετώντας τον ελληνικό υπερτιλισμό της ελληνικής παράστασης οι φοιτητές είχαν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν ακόμη μια διαδρομή του δράματος του Schiller. Μέσα από ποικίλες μορφές μετάφρασης και διαμεσολάβησης, διαπιστώθηκε η μεταμορφωτική δύναμη του Σιλλερικού έργου που διατηρεί την επικαιρότητά της, παρ' όλες του τις ιστορικές, γεωγραφικές και διαπολιτισμικές διαδρομές.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Damm, Sigrid. 2004. *Das Leben des Friedrich Schiller. Eine Wanderung*, Frankfurt am Main und Leipzig: Insel.
- Haller-Neuermann, Marie. 2004. *Friedrich Schiller. Ich kann nicht Fürstendiener sein. Eine Biographie*, Berlin: Aufbau.
- Koller, Werner. 2001. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Wiebelsheim: Quelle und Meyer.
- Nord, Christiane. 1988. *Textanalyse und Übersetzen*, Heidelberg: Julius Groos.
- Oellers, Norbert. 2005. *Schiller. Elend der Geschichte, Glanz der Kunst*, Stuttgart: Reclam.
- Reiss, Katharina. 1993. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*, Heidelberg: Julius Groos.
- Safranski, Rüdiger. 2004. *Schiller oder die Erfindung des Deutschen Idealismus*, München und Wien: Carl Hanser.

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

- Schiller, Friedrich. 1975. "Über das Pathetische", στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, 190-214. München: Carl Hanser.
- Schiller, Friedrich. 1975. "Vom Erhabenen", στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, 166-189, München: Carl Hanser.
- Schiller, Friedrich. 1975. "Dom Karlos. Infant von Spanien. Vorrede in der Rheinischen Thalia", στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, 764-767, München: Carl Hanser.
- Schiller, Friedrich. 1975. "Briefe über Don Carlos", στο: *Friedrich Schiller. Sämtliche Werke. Philosophische Schriften. Vermischte Schriften*, τόμος 5, 768-808, München: Carl Hanser.
- Sowa, Wolfgang. 1988. *Der Staat und das Drama. Der Preussische Schillerpreis 1859-1918. Eine Untersuchung zum literarischen Leben im Königreich Preussen und im deutschen Kaiserreich*, Frankfurt, Bern, New York, Paris: Lang.
- Turk, Horst. 1988. "Soziale und theatralische Konventionen als Problem des Dramas und der Übersetzung", στο: Erika Fischer-Lichte, Fritz Paul, Brigitte Schulz und Horst Turk (επιμ.), *Soziale und theatralische Konventionen als Problem der Dramenübersetzung*, 9-53, Tübingen: Gunter Narr.
- Vermeer, Hans J. 1992. *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*, Frankfurt am Main: IKO.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Μπατσαλιά, Φρειδερίκη και Ελένη Σελλά-Μάτση. 1994. *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

- Μπένινγκ, Βίλχελμ, και Λάμπρου, Θανάσης (επιμ. και μεταφρ.). 2001. *Αλληλογραφία Σίλλερ-Γκαίτε*. Επιλογή κειμένων Βίλχελμ Μπένινγκ, εισαγωγή- μετάφραση-σχόλια Θανάση Λάμπρου, Αθήνα: Κριτική.
- Munday, Jeremy. 2002. *Μεταφραστικές σπουδές. Θεωρίες και εφαρμογές*. Μετάφραση Άγγελος Φιλιππάτος, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ξηροπαίδης, Γιώργος. 2005. «Εξεικονίζοντας αισθητικά την ελευθερία. Από τον Καντ στον Σίλλερ», στο: Ξηροπαίδης, Γιώργος (επιμ.) *Friedrich Schiller. Καλλίας ή περί του κάλλους. Επιστολές στον Κρίστιαν Γκόττφριντ Κέρνερ*, 75-157, Αθήνα: Πόλις.
- Pym, Antony. 2007. "Κείμενο και ρίσκο στη μετάφραση", στο: Μαρία Σιδηροπούλου (επιμ.) *Μεταφραστικές Οπτικές: Επιλογές και Διαφορετικότητα*, 179-199, Αθήνα: Παρουσία.
- Ρώτας, Βασίλης (μεταφρ.). 1934. *Δον Κάρλος: δραματικόν ποίημα εις 5 πράξεις, Φρειδερίκου Σίλλερ*, Αθήνα: Ανεξάρτητος.
- Ρώτας, Βασίλης (μεταφρ.). 2008. *Φρειδερίκος Σίλλερ: Δον Κάρλος*, Αθήνα: Επικαιρότητα.

Για τη συγγραφέα:

Η Αναστασία Δασκαρόλη διδάσκει θεωρία και πρακτικής της μετάφρασης στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών καθώς και σε εργαστήρια λογοτεχνικής μετάφρασης του Διαπανεπιστημιακού Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος του Πανεπιστημίου Αθηνών «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία». Έχει δημοσιεύσει μεταφράσεις γερμανόφωνων συγγραφέων, ποιητών και διανοητών.

Γλωσσομάθεια και μεταφραστικές δεξιότητες

Φρειδερίκη Μπατσαλιά

Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Η μετάφραση απαιτεί συγκεκριμένες δεξιότητες, οι οποίες διαφοροποιούνται από εκείνες που επαρκούν, προκειμένου ένας γλωσσομάθης να προβεί στη διαμεσολάβηση πληροφοριών που διατυπώθηκαν σε άλλη γλώσσα. Οι μεταφραστικές αυτές δεξιότητες συνδέονται άμεσα με τη μεταφραστική διαδικασία, η οποία οριοθετείται ως προς τη διαμεσολαβητική χρήση της γλώσσας.

Λέξεις- κλειδιά: μετάφραση, μεταφρασιμότητα, μεταφραστικές δεξιότητες, διαμεσολάβηση.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα αναφερθώ σε ένα θέμα που ενδιαφέρει πολλούς από εμάς που ασχολούμαστε με ζητήματα Μεταφρασεολογίας: τη σχέση γλωσσομάθειας και μεταφραστικών δεξιοτήτων.

Αφετηρία για την ενασχόλησή μου με αυτό το θέμα υπήρξε το ερώτημα εάν και κατά πόσον η γλωσσομάθεια εκτός από αναγκαία είναι και ικανή συνθήκη προκειμένου κάποιος να λειτουργήσει ως μεταφραστής.

Πολλοί θεωρούν, εσφαλμένως, όπως θα επιχειρήσουμε να τεκμηριώσουμε, ότι κάθε γλωσσομάθης μπορεί να μεταβιβάσει νοήματα και έννοιες από τη μια γλώσσα σε μια άλλη. Βεβαίως και δεν νοείται μεταφραστής, που να μην είναι γλωσσομάθης. Η μετάφραση, όμως, δεν συνιστά μια απλή μεταφορά πληροφοριών και νοημάτων από μια γλώσσα σε κάποια άλλη, αλλά απαιτεί την ανάπτυξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων, οι οποίες

δεν εμπεριέχονται αυτονόητα, ούτε και σε ένα ακόμη άριστο επίπεδο γλωσσομάθειας.

Υιοθετώντας μια πραγματολογική θεώρηση της γλώσσας,²⁹ αντιλαμβανόμενοι δηλαδή το γλωσσικό σύστημα ως εργαλείο, ως μέσον για την επίτευξη επικοινωνιακών στόχων μεταξύ ατόμων που δρουν εντός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου, μπορούμε να διακρίνουμε διάφορα είδη χρήσεων της γλώσσας:³⁰

- πληροφοριακή (πρόσληψη, αξιοποίηση ή/και μετάδοση ποικίλων πληροφοριών από ένα γραπτό ή προφορικό κείμενο),
- διαπροσωπική (δημιουργία και διατήρηση κοινωνικής επαφής, όπως και συμμετοχή σε κοινωνικά δρώμενα),
- δημιουργική (παράγωγή λόγου με τρόπο πρωτότυπο, ο οποίος αποτυπώνει προσωπικές επιλογές ή/και στάσεις του χρήστη) και
- διαμεσολαβητική, όπου διακρίνουμε:
 - μετάδοση νοήματος ή πληροφορίας που αποτυπώνεται με τη μορφή εικόνας, σχεδιαγράμματος, πίνακα, κλπ. και απόδοση του νοήματος αυτού ή της πληροφορίας αυτής με μορφή κειμένου και αντίστροφα, δηλαδή μετατροπή σε εικόνα, σχεδιάγραμμα ή πίνακα των πληροφοριών που περιλαμβάνονται σε κείμενο,
 - μετάδοση νοημάτων τα οποία εκφράζονται μέσω μιας γλωσσικής ποικιλίας ή υφολογικής εκδοχής με κάποια άλλη,
 - μετάδοση νοημάτων τα οποία εκφράζονται μέσω ενός κώδικα ή καναλιού επικοινωνίας μέσω ενός άλλου, π.χ. με αποκρυπτογράφηση και απομαγνητοφώνηση αντίστοιχα, καθώς και
 - μετάδοση είτε γενικού νοήματος, είτε συγκεκριμένης πληροφορίας ή έννοιας από μία γλώσσα σε μιαν άλλη.

Από τα παραπάνω ήδη διαφαιίνεται ότι ένας γλωσσομαθής βεβαίως και αποκτά τις δεξιότητες εκείνες που του επιτρέπουν να μεταφέρει νοήματα και πληροφορίες από μια γλώσσα σε μια άλλη, εφόσον αναπτύσσει την ικανότητα να προβαίνει και σε διαμεσολαβητική χρήση της γλώσσας.

²⁹ Austin, J. L., 1962, Searle, J. R., 1971, .

³⁰ Συμβούλιο της Ευρώπης, 2001. Ως προς τις επικοινωνιακές δεξιότητες που απαιτούνται, προκειμένου να χειρίζεται κανείς όλα τα ανωτέρω είδη, βλ. ενδεικτικά Hawkins, E., 1984, Batsalia F., 1999 και Gnutzmann, C., 2003.

Έτσι, μπορούμε να ζητήσουμε από έναν γλωσσομαθή να μας μεταφράσει π.χ. τις οδηγίες χρήσης του πλυντηρίου που έχουν συνταχθεί σε άγνωστη για μας γλώσσα, προκειμένου εμείς να μπορέσουμε να το χρησιμοποιήσουμε. Σε αντίθεση, όμως, με τον μεταφραστή, ο γλωσσομαθής δεν έχει ως πρωτεύοντα επικοινωνιακό του στόχο την πιστή μεταφορά του πρωτογενούς κειμένου, αλλά την ικανοποίηση του δικού μας αιτήματος. Έτσι, «νομιμοποιείται» να επιλέξει εκείνες τις πληροφορίες του πρωτοτύπου, που εκτιμά ότι μας ενδιαφέρουν και να παραβλέψει όσες εκτιμά ότι δεν χρειαζόμαστε. Έτσι, δεν θα μας μεταφράσει π.χ. τις οδηγίες εγνατάστασης και σύνδεσης του πλυντηρίου.

Ο γλωσσομαθής, λοιπόν, χρησιμοποιεί τη γλωσσομάθειά του προκειμένου να αναπτύξει τις όποιες επικοινωνιακές του δεξιότητες σαν να λειτουργούσε εντός διμερούς επικοινωνιακού πλαισίου και μεταβιβάζει από τις πληροφορίες του πρωτοτύπου κειμένου όσες εκτιμά ότι θα συνεισφέρουν στην επίτευξη του δικού του επικοινωνιακού στόχου: να ανταποκριθεί στο αίτημά μας να κατανοήσουμε τον τρόπο χρήσης του πλυντηρίου.

Συνεπώς, σε περιπτώσεις διαμεσολάβησης,³¹ το πρωτότυπο κείμενο συνιστά πληροφοριακό υλικό με το οποίο εμμέσως διευρύνεται το πεδίο γνώσεων του γλωσσομαθούς ο οποίος και επιλέγει ποιες από αυτές τις γνώσεις θα εκφέρει στην άλλη γλώσσα με εκείνα τα γλωσσικά μέσα, τα οποία εκτιμά ότι ανταποκρίνονται στην συγκεκριμένη επικοινωνιακή κατάσταση, στην οποία μετέχει ως ισότιμο μέρος και την οποία συνδιαμορφώνει.

Κατά τη μετάφραση, όμως, όπως και κατά τη διερμηνεία, ο μεταφραστής ή ο διερμηνέας οφείλουν να δρουν διαφορετικά:³²

Ενώ κατά τη διαμεσολάβηση, ο γλωσσομαθής καλείται να κινηθεί εντός μιας επικοινωνιακής περιστασης, στην οποία αξιοποιεί γνώσεις και πληροφορίες που ο ίδιος επέλεξε από το πρωτότυπο κείμενο, ο μεταφραστής και ο διερμηνέας πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και να παραγάγουν λόγο γραπτό ή προφορικό που να συνάδει με τις συνθήκες παραγωγής του, όπως π.χ. η σχέση που έχουν τα άτομα που επικοινωνούν – αν δηλαδή είναι σχέση τυπική ή σχέση οικειότητας, αν

³¹ Η διαφορά μεταξύ διαμεσολάβησης και μετάφρασης / διερμηνείας εκτίθεται αναλυτικά στο Μπαταλιά, Φ. (υπό έκδοση).

³² Βλ. Μπαταλιά, Φ. / Ε. Σελλά-Μάζη, 1997.

πρόκειται για άτομα διαφορετικής ηλικίας, φύλου, κοινωνικής τάξης ή θέσης, για άτομα που έχουν κοινές ή διαφορετικές γνώσεις και πολιτισμικό υπόβαθρο, κλπ. Επίσης πρέπει να ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως το είδος της κοινωνικής δραστηριότητας στην οποία εμπλέκονται οι συνδιαλεγόμενοι καθώς και το συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον επικοινωνίας.

Προκειμένου ο μεταφραστής να μπορέσει να ανταποκριθεί επιτυχώς στις παραμέτρους αυτές, πρέπει να είναι σε θέση αφενός να αναγνωρίζει τα γλωσσικά στοιχεία με τα οποία αυτές εκφράζονται στη γλώσσα-πηγή και αφετέρου να επιλέξει από τη γλώσσα-στόχο εκείνα τα γλωσσικά μέσα, με τα οποία εκφέρονται στην άλλη γλωσσική κοινότητα οι παράμετροι αυτές αντίστοιχα και ισοδύναμα.

Στο σημείο αυτό θέλουμε να τονίσουμε ότι ο υπερχείμενος επικοινωνιακός σκοπός του μεταφραστή (όπως και του διερμηνέα) είναι η επίτευξη επικοινωνίας μεταξύ χρηστών διαφορετικών γλωσσών. Ο μεταφραστής και ο διερμηνέας δεν θα εμπλέξουν τυχόν προσωπικό επικοινωνιακό στόχο, όσο και αν αυτό μερικές φορές είναι δύσκολο. Είναι διάυλοι, δημιουργικοί (καθώς επιλέγουν τα κατά την άποψή τους ενδεδειγμένα γλωσσικά μέσα), αλλά υπηρετούν τον επικοινωνιακό σκοπό του πρωτοτύπου.

Έτσι, ο μεταφραστής κινείται εντός δύο συγκεκριμένων ορίων:³³ αφενός οφείλει να αναγνωρίσει τον επικοινωνιακό σκοπό του πρωτοτύπου και τα γλωσσικά μέσα, με τα οποία ο συντάκτης του πρωτοτύπου επιδιώκει την επίτευξη του στόχου αυτού και αφετέρου οφείλει να λάβει υπόψη του τις επικοινωνιακές συνθήκες εντός των οποίων θα λειτουργήσει το μετάφρασμα.

Αυτά τα όρια προσδιορίζουν και τις δεξιότητες εκείνες τις οποίες οφείλει να διαθέτει ένας μεταφραστής και οι οποίες δεν έχουν σχέση αποκλειστικά και μόνο με το όποιο επίπεδο γλωσσομάθειας. Η αναγνώριση του επικοινωνιακού σκοπού ενός κειμένου, ο προσδιορισμός του πλαισίου εντός του οποίου θα αναγνωστεί το μετάφρασμα και η επίγνωση τυχόν επιπρόσθετων πληροφοριών (ή και αφαίρεση πληροφοριών) που απαιτούνται για να γίνει κατανοητό το πρωτότυπο σε μια άλλη γλωσσική κοινότητα, δεν είναι δεξιότητες που κατέχει κανείς εάν είναι απλώς γλωσσομάθης.³⁴ Ενδεικτικά αναφέρομαι σε περιπτώσεις συνυποδηλώσεων: η λέξη

³³ Βλ. Μπαταλιά, Φ. / Ε. Σελλά-Μάζη, 1997.

³⁴ Ο γλωσσομάθης στοχεύει στη χρήση των γλωσσών εντός επικοινωνιακών συνθηκών στις οποίες μετέχει ο ίδιος ως ισότιμο μέρος. Οπότε δεν καλλιε-

«όχι», ως άρνηση, μπορεί αδιαμφισβήτητα να μεταφραστεί από έναν γλωσσολόγο, η μεταφορά σε ξένη γλώσσα, όμως, της έννοιας «Επέτειος του ΟΧΙ» απαιτεί μεταφραστική δεξιότητα, ώστε να αποδοθεί επιτυχώς το νόημά της.

Πριν αναφερθούμε στις μεταφραστικές δεξιότητες, να επισημάνουμε ότι η μεταφραστική δραστηριότητα, κατά κοινή ομολογία, συνιστά μια επίπονη, πολυεπίπεδη και δημιουργική γλωσσική πάλη με στόχο ένα δευτερογενές κείμενο, ισοδύναμο όμως σε όλα του τα επίπεδα με το πρωτότυπο. Γι' αυτό δεν είναι άξιο απορίας το ότι η μετάφραση δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως τεχνική αλλά ως τέχνη, ως πνευματική σύλληψη υψηλής αισθητικής και εντέλει ως λογοτεχνική δημιουργία.

Η σχετική βιβλιογραφία³⁵ επισημαίνει τα προβλήματα της μετάφρασης δίδοντας μεγάλη έμφαση στη σπουδαιότητα και τον κεντρικό ρόλο που παίζουν οι συνθήκες επικοινωνίας στην ερμηνεία του όποιου μηνύματος.

Επίσης, όλοι οι ερευνητές προσπαθούν να φωτίσουν το ακανθώδες ζήτημα της «μεταφρασιμότητας» ή κατά άλλους του «αμετάφραστου», οι περισσότεροι ωστόσο κλίνουν σαφώς υπέρ του εφικτού της μετάφρασης: Εάν επεκταθεί η αρχή του «αυθαιρέτου του γλωσσικού σημείου» εκτός των ορίων της ελάχιστης σημασιολογικής μονάδας και συμπεριλάβει ολόκληρη τη φράση ή ακόμη το μήνυμα ως όλον, τότε αποδεικνύεται πειστικά και τεκμηριωμένα ότι όσο υπάρχουν κοινές ή έστω παρόμοιες καταστάσεις στους δύο πολιτισμούς υπάρχει και η δυνατότητα της μετάφρασης, ανεξαρτήτως του εάν υπάρχουν αναλογίες ή όχι στο σύστημα των δύο γλωσσών.

Ως προς τις μεταφραστικές προσεγγίσεις, διακρίνονται δύο μεγάλες κατηγορίες: στην πρώτη περίπτωση ο μεταφραστής προσπαθεί να μεταφέρει τον συγγραφέα του κειμένου της γλώσσας-πηγής στον κόσμο της γλώσσας-στόχου, στην δε άλλη να μεταφέρει τον αναγνώστη στον κόσμο

ργούνται εντός του πλαισίου αυτού οι ανωτέρω δεξιότητες. Ο μεταφραστής, όμως, έχει διδαχθεί κατά τη διάρκεια των σπουδών του τρόπους ώστε να καθίσταται ικανός προκειμένου να ανταποκριθεί σε αυτά τα αιτήματα. Οι ικανοί μεταφραστές, που δεν έχουν λάβει σχετικά μαθήματα, κατανοούν μέσα από επίπονη και πολυετή τριβή με το αντικείμενο τις δεξιότητες που τους επιτρέπουν να εφαρμόσουν την εμπειρικά αποκτηθείσα σχετική γνώση στη διαδικασία της μετάφρασης. Βλ. Μπατσάλια, Φ., 2000.

³⁵ Βλ. Prunk, E. 2007.

της γλώσσας-πηγής. Κάθε τρόπος είναι βέβαια θεμιτός, αρκεί να είναι και εναρμονισμένος με το προς μετάφραση κείμενο. Εάν, όμως, κατορθώσουμε ως μεταφραστές να αποδώσουμε το πρωτότυπο χωρίς την παραμικρή ξενικότητα ως προς τα γλωσσικά μέσα που επιλέγουμε και να δημιουργήσουμε στον αναγνώστη την αίσθηση ότι το κείμενο έχει συλληφθεί και συνταχθεί στη γλώσσα-στόχο, τότε, όπως παρατηρεί ο George Mouton, με την ζωντάνια έκφρασης που τον χαρακτηρίζει, πραγματώνουμε κατά κάποιον τρόπο τις φιλοδοξίες των «ωραίων απίστων», χωρίς όμως να διαπράττουμε την απιστία.

Με βάση τα παραπάνω, θεωρούμε ότι, προκειμένου να εκπαιδευτεί ένας γλωσσομαθής και να γίνει μεταφραστής, θα πρέπει να αναπτύξει τις ακόλουθες δεξιότητες, οι οποίες δεν κατακτώνται μέσω της έστω και τέλει εκμάθησης μιας οποιασδήποτε γλώσσας:³⁶

1. αναγνώριση, μέσω ανάλυσης και ερμηνείας, του επικοινωνιακού σκοπού του πρωτοτύπου συνολικά και των επί μέρους μεταφραστικών ενοτήτων,
2. αναγνώριση, μέσω ανάλυσης, όλων των εν δυνάμει ερμηνειών του πρωτοτύπου συνολικά και των επί μέρους μεταφραστικών ενοτήτων,
3. ικανότητα επανασύλληψης των νοημάτων του πρωτοτύπου εντός των δεδομένων της γλωσσικής κοινότητας της γλώσσας-στόχου,
4. ικανότητα διερεύνησης του γλωσσικού συστήματος της γλώσσας-στόχου για να αποδώσει σε επίπεδο ομιλίας όλα τα εν δυνάμει νοήματα, όλες τις εν δυνάμει ερμηνείες του πρωτοτύπου και
5. ικανότητα χειρισμού της γλώσσας-στόχου με τέτοιο τρόπο, ώστε οι λεξιλογικές, μορφολογικές, συντακτικές και υφολογικές επιλογές να είναι εναρμονισμένες με εκείνες τις συμβάσεις, που διέπουν στη γλώσσα-στόχο το συγκεκριμένο είδος κειμένου.

³⁶ Οι δεξιότητες αυτές προκύπτουν από σχετική ανάλυση (βλ. Μπατσαλιά, Φ. / Ε. Σελλά-Μάζη 1997) των βημάτων που απαιτούνται ώστε να επιτευχθεί επιτυχής μετάβαση από ένα πρωτότυπο κείμενο σε ένα μετάφρασμα, το οποίο θα είναι εναρμονισμένο με τις μορφοσυνακτικές, σημασιολογικές, πραγματολογικές και υφολογικές συμβάσεις που διέπουν στη γλώσσα - στόχο το συγκεκριμένο είδος κειμένου.

Θεωρούμε δηλ. τη μετάφραση ως μετάβαση από το επίπεδο ομιλίας της γλώσσας-πηγής στο επίπεδο ομιλίας της γλώσσας-στόχου, μέσω σύγκρισης μεταφραζόμενης και μεταφράζουσας γλώσσας.

Συνοψίζοντας, θέλω να τονίσω ότι η μετάφραση και η διερμηνεία είναι επικοινωνιακές διαδικασίες, στις οποίες ο επικοινωνιακός σκοπός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το πρωτότυπο, ενώ παράλληλα απαιτούν την ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων, οι οποίες δεν αποκτώνται αυτόματα και αυτονόητα κατά την εκμάθηση μιας γλώσσας. Κατά συνέπεια, ο μεταφραστής είναι το άτομο που διαθέτει τα εργαλεία εκείνα, που θα του επιτρέψουν να γίνει γέφυρα μεταξύ του κόσμου που εκφράζεται μέσω της γλώσσας-πηγής και του κόσμου που εκφράζεται μέσω της γλώσσας-στόχου.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Austin, J. L. 1962. *How to do things with Words*, Oxford: Oxford University Press.
- Batsalia F. 1999. *Der semiotische Rhombus. Ein handlungstheoretisches Konzept zu einer konfrontativen Pragmatik*, Athen: Praxis.
- Gnutzmann, C. 2003. "Language Awareness, Sprachbewusstheit, Sprachbewusstsein", στο K.-R. Bausch & H. Christ & H.-J. Krumm (Hrsg.) *Handbuch Fremdsprachenunterricht*, 335-339, Tübingen: A. Francke (Uni-Taschenbücher).
- Hawkins, E. 1984. *Awareness of Language: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Prunk, E. 2007. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft*. Tübingen: Frank & Timme.
- Searle, J. R., 1971. *The Philosophy of Language*, Oxford: Oxford University Press.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Μπατασαλιά, Φ., (υπό έκδοση), «Διαμεσολάβηση: ούτε Μετάφραση, ούτε Διερμηνεία», στο *Ο ρόλος της μετάφρασης και της διερμηνείας στην πολυγλωσσία*. Πρακτικά Ημερίδας του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Τμήμα Εφαρμογών Ξένων Γλωσσών στη Διοίκηση και το Εμπόριο και της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα, 19.10.2007, Ηγουμενίτσα.

- Μπατσαλιά, Φ., 2000. «Η συμβολή της θεωρητικής κατάρτισης στη εκπαίδευση των μεταφραστών», στο Φ. Μπατσαλιά (επιστ. επιμ.) *Περί Μεταφράσεως – Σύγχρονες Προσεγγίσεις*, 13-22, Αθήνα: Εκδόσεις Κατάρτι.
- Μπατσαλιά, Φ. & Ε. Σελλά-Μάζη. 1997. *Γλωσσολογική προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις «Ελλην».
- Συμβούλιο της Ευρώπης, 2001. *Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο αναφοράς για τη γλώσσα: εκμάθηση, διδασκαλία, αξιολόγηση*, Cambridge: Cambridge University Press.

Για τη συγγραφέα:

Η Φρειδερίκη Μπατσαλιά, καθηγήτρια στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου Γερμανική Φιλολογία (1981 Magister Artium) και Γλωσσολογία (1985 Dr. Phil.). Κατά τα έτη 1981-1986 και 1988-1991 δίδαξε στο Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Από το δε 1986 μέχρι σήμερα διδάσκει στο Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα και οι δημοσιεύσεις της αφορούν τη γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία της μετάφρασης (15 άρθρα και 2 μονογραφίες) και ζητήματα διγλωσσίας και εκμάθησης ξένων γλωσσών (21 άρθρα και 3 μονογραφίες).

Ομαδική μετάφραση, ομαδική έκδοση: από τη θεωρία στην πράξη

Μαρία Παπαδήμα

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Η παρούσα ανακοίνωση διερευνά τη συμβολή του ομαδικού ειδοτικού σχεδίου στη διδακτική της μετάφρασης, ως κατ' εξοχήν προσομοίωση της επαγγελματικής μεταφραστικής δραστηριότητας. Αναλύονται τα στάδια της μεταφραστικής διαδικασίας, ο καταμερισμός ρόλων και οι απαιτούμενες δεξιότητες για μια επιτυχή ανταπόκριση στα καθήκοντα του επαγγέλματος του μεταφραστή, ενώ ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην επιτυχή άσκηση της αναθεώρησης. Τέλος, εξετάζονται οι σχέσεις του διδάσκοντα προς τον μαθητευόμενο μεταφραστή υπό το πρίσμα της ομαδικής έκδοσης, ήτοι μιας συλλογικής εργασίας με σαφώς προσδιορισμένους και ιεραρχικά καθορισμένους ρόλους.

Λέξεις-κλειδιά:

Διδακτική της μετάφρασης, ομαδική μετάφραση, ομαδική έκδοση, μεταφραστικές δεξιότητες, αναθεώρηση.

1. Οι εκδόσεις του Διαπανεπιστημιακού Διατμηματικού Μεταπτυχιακού προγράμματος Μετάφρασης –Μεταφρασεολογίας

Για τους περισσότερους ίσως από εμάς, είτε ανήκουμε στον πανεπιστημιακό είτε στο μεταφραστικό χώρο, η ειδοτική δραστηριότητα που ασκείται στο πλαίσιο του Διαπανεπιστημιακού Διατμηματικού Μεταπτυχιακού προγράμματος Μετάφρασης–Μεταφρασεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών δεν χρειάζεται περαιτέρω συστάσεις καθότι είναι άμεσα συνυφασμένη με αυτό, υπάρχει σχεδόν από τον πρώτο χρόνο του προγράμματος, συνοδεύοντάς το σταθερά καθ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του και

μάλιστα αυξανόμενη με γεωμετρική πρόοδο. Πρόκειται πλέον για θεσμό που υπηρετεί με συνέπεια τη διττή φύση της μετάφρασης, θεωρία και πράξη, αφήνοντας έκτυπο το στίγμα του μεταπτυχιακού μας προγράμματος όχι μόνο στο χώρο των μεταφραστικών σπουδών στην Ελλάδα, αλλά και στο ελληνικό μεταφραστικό επαγγελματικό τοπίο. Η εκδοτική αυτή δραστηριότητα αριθμεί σήμερα άνω των 30 τίτλων και αφορά τη λογοτεχνία σε όλες της τις μορφές – ποίηση, μυθιστόρημα και διήγημα – το δοκίμιο και τις ανθρωπιστικές επιστήμες εν γένει, θεωρητικά κείμενα γύρω από τη μετάφραση καθώς και εργαλεία για τον μεταφραστή. Για την ιστορία, αναφέρουμε ότι η πρώτη έκδοση είδε το φως το 2001 και είναι ο *Θησέας* του Αντρέ Ζιντ στις εκδόσεις Πατάκη, υπό την επιστημονική επιμέλεια της, επίκουρης τότε καθηγήτριας του Γαλλικού Τμήματος, κ. Έφης Χατζηφόρου, αφυπηρετήσασας σήμερα. Την ίδια χρονιά έχουμε το *Περί μετάφρασεως: Σύγχρονες προσεγγίσεις*, στις εκδόσεις Κατάρτι, υπό την εποπτεία της καθηγήτριας του Γερμανικού Τμήματος, νυν Διευθύντριας του προγράμματος, κ. Φρειδερίκης Μπατσαλιά, ενώ η πλέον πρόσφατη έκδοση οφείλεται στην καθηγήτρια κ. Μαρία Σιδηροπούλου του Αγγλικού Τμήματος. Πρόκειται για το *Ελληνο-αγγλικό Λεξικό Συμφράσεων Πολιτικής Επικαιρότητας* στις εκδόσεις Δίαυλος. Ψυχή της εκδοτικής αυτής δραστηριότητας, όπως άλλωστε και του ίδιου του προγράμματος, υπήρξε η επιστημονική του υπεύθυνη, πρώην διευθύντρια του και πρώην πρόεδρος του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, ομότιμη καθηγήτρια, κ. Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη.

Αυτά ως προς την ιστορική αναδρομή των εκδόσεων του προγράμματος. Σήμερα θα ήθελα να μοιραστώ μαζί σας την εμπειρία μου από τη μεταφραστική αυτή συλλογική πρακτική και έκδοση, να δω υπό το πρίσμα της θεωρίας αυτή την παιδαγωγική και ταυτόχρονα επαγγελματική πρακτική και να την εξετάσω στο πλαίσιο της διδακτικής της μετάφρασης, βαδίζοντας αντίστροφα από το διαδεδομένο σχήμα που θέλει τη θεωρία να προηγείται της πράξης, τουτέστιν ξεκινώντας από την πράξη, εν πάση περιπτώσει από το αποτέλεσμα, και καταλήγοντας στη θεωρία.

2. Η ομαδική μετάφραση

Πριν μπω στο κυρίως θέμα μας, θα ήθελα να ομολογήσω την αρχική απορία και επιφύλαξη που αισθάνθηκα ως επαγγελματίας μεταφράστρια και διδάσκουσα τη μετάφραση μπροστά στο συλλογικό αυτό εκδοτικό σχήμα το οποίο συμπεριλαμβάνει την ομάδα των εκπαιδευόμενων μεταφραστών

και τον διδάσκοντά τους. Έκτοτε το σχήμα αυτό απέδειξε τη δυναμική του και τη μακροζωία του διότι, όπως μπορεί εύκολα να διαπιστώσει κανείς, βρήκε στη συνέχεια οπαδούς και μιμητές και στα άλλα κέντρα μεταφραστικών σπουδών είτε πρόκειται για το ΕΚΕΜΕΛ είτε για το Μεταφραστικό Τμήμα του Γαλλικού Ινστιτούτου.

Η επιφύλαξή μου βεβαίως αφορούσε το σκέλος έκδοση, δεδομένου ότι στην τάξη διδασκαλίας της μετάφρασης, η από κοινού μετάφραση αποτέλεσε ανέκαθεν και εξακολουθεί να αποτελεί καθημερινή πρακτική, η οποία όμως είναι συγυριστική και ανεπίσημη, εφόσον παραμένει στα τετράδια ή τους υπολογιστές των ενεχομένων και δεν αφορά παρά μόνο αυτούς. Παρότι πρέπει να τηρεί όλους τους κανόνες της μεταφραστικής διαδικασίας, η απουσία αναθέτη του έργου και τελικού αποδέκτη – εκτός του διδάσκοντα – την απαλλάσσει τουλάχιστον από δύο βασικούς περιορισμούς που ισχύουν για την επαγγελματική μετάφραση: τον παράγοντα χρόνο και τον παράγοντα αναθεώρηση. Τα κείμενα επιλέγονται για να μεταφραστούν, σε μία ή περισσότερες διδακτικές ώρες, επειδή ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένους διδακτικούς σκοπούς που έχουν να κάνουν με τη σύνταξη, το λεξιλόγιο ή τις πολιτισμικές αναφορές, και μπορούν ενδεχομένως να εγκαταλειφθούν σε κάποιο ενδιάμεσο στάδιο χωρίς να ολοκληρωθεί η μεταφραστική διαδικασία αν έχουν επιτελέσει τον κύριο ρόλο για τον οποίο έχουν επιλεγεί, όπως π.χ. αναζήτηση και ανεύρεση ορολογίας, επίλυση των γλωσσικών δυσκολιών όσον αφορά τη γλώσσα-πηγή ή επαναδιατύπωση ορισμένων κρίσιμων σημείων στη γλώσσα-στόχο, και συνεπώς να μην ολοκληρωθούν όλα τα στάδια της μεταφραστικής διαδικασίας.

Αντιθέτως, ένα ειδοτικό σχέδιο δεν αποτελεί απλώς μια πλήρη μεταφραστική άσκηση, μια επαγγελματική προσομοίωση, αντίστοιχη με του πιλότου πριν από την πρώτη του πραγματική πτήση, αλλά μια απολύτως επαγγελματική δέσμευση με όλους τους τύπους, η οποία απαιτεί την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευόμενων. Υπάρχει ο αναθέτης του έργου, το προς εκτέλεση έργο, ο αποδέκτης, η εκτελεστική ομάδα και ο επικεφαλής της, και οι τεχνικοί κατά κάποιον τρόπο όροι όπως η χρονική προθεσμία, η μορφή παράδοσης και η αμοιβή· όλα αυτά τα δεδομένα (παράγοντες, προϋποθέσεις και όροι) αναφέρονται ρητώς σε ένα συμβόλαιο πραγματικό ως προς τη φύση του αλλά και συμβολικό ως προς την ουσία του, μεταξύ του ειδοτικού οίκου και του πανεπιστημίου, το οποίο αποτυπώνει με τον πλέον πειστικό τρόπο την πολυσυζητημένη αφενός και

αιτούμενη αφετέρου σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας. Το εκδοτικό σχέδιο αποτυπώνει επίσης τη ριζική αλλαγή «της σχέσης διδάσκοντα-εκπαιδευόμενου, όπου ο πρώτος γίνεται ένας πραγματικός καθοδηγητής, ένας ρυθμιστής, ένας εμπυχωτής, και ο δεύτερος, πρωταγωνιστής των περιεχομένων της διδασκαλίας του, ενεργός εταίρος στην εκπαίδευσή του, μαθητευόμενος-εκπαιδευτής...» υπογραμμίζει ο Bueno García (2007: 275).

Οι μεταφραστικές ασκήσεις κατά τη διάρκεια των μαθημάτων δεν απαιτούν τη συναίνεση των φοιτητών, και επιλέγονται κατά την κρίση του διδάσκοντα, με βάση τη σκοπιμότητά τους, όμως το κοινό εκδοτικό σχέδιο οφείλει, για να λειτουργήσει, να τυγχάνει της κοινής αποδοχής των ενεχομένων. Αν τα διάφορα κείμενα προς μετάφραση στο πλαίσιο της τάξης γίνονται δεκτά ως αναγκαίο κακό ή καλό και δεν προκαλούν ιδιαίτερες αντιδράσεις, στην περίπτωση του εκδοτικού σχεδίου, οι διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες των εμπλεκόμενων, οι διαφορετικές ευαισθησίες και ενδιαφέροντα μπορούν να προκαλέσουν ποικίλες συμπεριφορές, από τον άκρατο ενθουσιασμό έως τον άκρατο πανικό, περνώντας από την άκριτη συγκατάθεση ως την άρνηση συμμετοχής ή την απλή επιφύλαξη. Με δεδομένη την απόλυτη ομοιότητα αυτής της πρακτικής με αυτό καθ' εαυτό το επάγγελμα του μεταφραστή, που επιβάλλει συχνά την ομαδική συνεργασία αλλά και την κάλυψη πολλαπλών τομέων του επιστητού με την ανάληψη πολλαπλών ρόλων, αναπόκειται στον διδάσκοντα να εξηγήσει και να αναλύσει όλες τις παραμέτρους του εκδοτικού εγχειρήματος. Ανάλογα με το προς μετάφραση έργο, οι συντελεστές του μπορούν να επιμερισθούν έναν και μόνο ρόλο π.χ. του ερευνητή/τεκμηριωτή της ορολογίας, του μεταφραστή, του αναθεωρητή, του γλωσσικού επιμελητή για το σύνολο του έργου, ή να επωμισθούν όλους τους ρόλους μαζί για ένα συγκεκριμένο τμήμα του έργου υποβάλλοντας στη συνέχεια το τελικό αποτέλεσμα στον πλήρη έλεγχο μέλους ή μελών της ομάδας. Θεωρώ τη δεύτερη περίπτωση πιο ενδιαφέρουσα και οπωσδήποτε πιο ωφέλιμη διότι επιτρέπει σε όλους να αναλάβουν εις διπλούν όλους τους ρόλους, σε μια εν θερμώ αλλά και αποστασιοποιημένη εκτέλεση.

3. Οι δεξιότητες και τα καθήκοντα του "μεταφραστή-ορχήστρα"

Με τον τρόπο αυτό γίνονται σαφείς και συγκεκριμένες οι δεξιότητες που οφείλει να αποκτήσει ο εκπαιδευόμενος μεταφραστής προκειμένου να

ανταποκριθεί πλήρως στα μελλοντικά επαγγελματικά του καθήκοντα. Σύμφωνα με τον Yves Gambier (2001:74)

η επαγγελματικοποίηση των προγραμμάτων κατάρτισης των μεταφραστών σημαίνει ότι δεχόμαστε ότι η έννοια αυτή καθ' εαυτή της μετάφρασης περιλαμβάνει διάφορα καθήκοντα και δραστηριότητες πριν και μετά την μετάφραση *stricto sensu*, ήτοι τεκμηρίωση και αναζήτηση ορολογίας, τήρηση των συμβάσεων γραφής, μορφολογία των τυπικών ή κανόνων (νομικών, φοροτεχνικών), αναθεώρηση, σελιδοποίηση, κλπ. Ο μεταφραστής προσφέρει σήμερα υπηρεσίες και προϊόντα που υπερβαίνουν την απλή γραφή ενός κειμένου.

Έτσι οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να συνειδητοποιήσουν ότι η μετάφραση δεν είναι απλώς μια διαδικασία γλωσσικής μεταφοράς, στο πλαίσιο της οποίας εκτελούνται εκ παραλλήλου και ταυτοχρόνως κάποιες άλλες εργασίες. Στο ίδιο πνεύμα, η Elisabeth Lavault προτείνει μια «πραγματική οριοθέτηση των καθηκόντων του μεταφραστή» (2006: 238) στο πλαίσιο της τάξης διδασκαλίας.

Σύμφωνα με τον Daniel Gouadec (2000: 17) «ο μεταφραστής πραγματοποιεί διαδοχικά διάφορα «επαγγέλματα» και το αποτέλεσμα του καθενός από αυτά τροφοδοτεί το επόμενο». Ο μεταφραστής οφείλει να είναι ερευνητής και τεκμηριωτής των πραγματολογικών στοιχείων που περιέχει το κείμενο προς μετάφραση, κύριος μεταφραστής, κριτικός αναγνώστης και αναθεωρητής του μεταφράσματος του. Η ανάληψη συχνά από τον διδάσκοντα όλων αυτών των ρόλων συσκοτίζει τη διακριτότητά τους, γεγονός που έχει ως συνέπεια να υπερτονίζεται το αποτέλεσμα και όχι το προπαρασκευαστικό στάδιο ή το στάδιο του αναστοχασμού της μετάφρασης. Η έρευνα των πραγματολογικών στοιχείων, η αναζήτηση της ορολογίας και η τεκμηρίωσή της απαιτούν την ανάπτυξη συγκεκριμένων ορθών πρακτικών. Οι νέες τεχνολογίες διευκολύνουν ασφαλώς την αναζήτηση πληροφοριών, ωστόσο ο έλεγχος της εγκυρότητάς τους και η τελική επιλογή ανήκουν στον μεταφραστή, ο οποίος φέρει την απόλυτη ευθύνη.³⁷

³⁷ Βλ. σχετικά το 3^ο κεφ. "Quels outils pour le traducteur" στο Israël, F. (éd). 1998. *Quelle formation pour le traducteur de l'an 2000*. 133-190. Paris : Didier Erudition και το κεφ. "Outils et technologies pour le traducteur" στο Gouadec,

Η κριτική ανάγνωση του ίδιου μεταφράσματος απαιτεί από τον μεταφραστή να αποποιηθεί τρόπον τινά την πατρότητα του έργου του και να προβεί στην αναθεώρησή του, περνώντας στην άλλη όχθη, αυτή της κριτικής ανάγνωσης. Πρόκειται για ένα στάδιο το οποίο συνήθως αντιπαρερχόμαστε με συνοπτικές διαδικασίες στο πλαίσιο της τάξης διδασκαλίας της μετάφρασης, αυτό όμως αποκτά με την προοπτική της έκδοσης βαρύτητα και διεκδικεί την πλήρη εκτέλεσή του.

4. Αναθεώρηση

Με τον όρο αναθεώρηση εννοώ «τη διόρθωση μιας μετάφρασης προκειμένου να αποκτήσει την απαιτούμενη γλωσσική, τεχνική και μεταφραστική ποιότητα» (Gouadec, 2002: 60), τουτέστιν τη διόρθωσή του, όσον αφορά λάθη γλωσσικά, ορολογίας και διατύπωσης. «Ο αναθεωρητής εγγυάται την γλωσσική, τεχνική και μεταφραστική ποιότητα, διορθώνοντας τα λάθη, και, ενδεχομένως, βελτιώνοντας, τροποποιώντας ή συμπληρώνοντας το κείμενο της μετάφρασης» (ό.π, 2002:65).

Πολλοί μεταφρασεολόγοι και διδάσκοντες τη μετάφραση επισημαίνουν το θεμελιώδη ρόλο της αναθεώρησης στη διδακτική της μετάφρασης. Ασκήσεις «παιδαγωγικής» αναθεώρησης δίνονται ενίοτε στην τάξη διδασκαλίας, καθότι προσφέρουν στον εκπαιδευόμενο «πολλαπλές ευκαιρίες για να τελειοποιήσει τη 'γλωσσική του κρίση' δεδομένου ότι κάθε διόρθωση ή βελτίωση πρέπει να είναι αιτιολογημένη» (Delisle, 2005: 157). Ο εκπαιδευόμενος μεταφραστής αναλαμβάνοντας το ρόλο του αναθεωρητή καλείται να μην ακυρώσει οριστικά και αμετάκλητα την προτεινόμενη μεταφραστική εκδοχή διαγράφοντάς την και προτείνοντας μια άλλη στη θέση της, αλλά χρησιμοποιώντας την ως βάση, να της δώσει τη βέλτιστη μορφή της.

Σπανίως ωστόσο σε ένα πρόγραμμα κατάρτισης μεταφραστών η «επαγγελματική» αναθεώρηση αντιμετωπίζεται ως αυτοτελές στάδιο της μεταφραστικής διαδικασίας και ως ξεχωριστή εκπαίδευση.³⁸ Συνήθως ο

D. (éd.). 2000. *Formation des traducteurs*. 105-144. Paris : La Maison du Dictionnaire.

³⁸ βλέπε σχετικά Horguelin, Paul A.. 1988. « La révision didactique » *Meta*, numéro spécial *L' enseignement de la traduction au Canada*, vol 33, 253-257 και Horguelin Paul A. et Louise Brunette 1998, *Pratique de la révision*, 3e éd., Montréal: Linguattech.

ρόλος του αναθεωρητή εμπίπτει στον διδάσκοντα υπό τη μορφή των διορθώσεων στις μεταφράσεις των εκπαιδευόμενων μεταφραστών. Άλλωστε, αναθεώρηση σημαίνει εμμέσως ή αμέσως αξιολόγηση και διδάσκων και αναθεωρητής συναντώνται στο ρόλο του παιδαγωγικού ή επαγγελματικού αξιολογητή. Η αναθεώρηση, ασκούμενη στο πλαίσιο του εκδοτικού σχεδίου, δεν αποτελεί μια απλή παιδαγωγική άσκηση αλλά προσεγγίζει την επαγγελματική εκτέλεσή της. Η τάξη λειτουργεί είτε στο σύνολό της διαδοχικά ως μεταφραστής και στη συνέχεια ως αναθεωρητής του εαυτού της είτε χωρίζεται σε ζεύγη μεταφραστών-αναθεωρητών. «Ο συλλογικός στοχασμός, όσον αφορά ασκήσεις αυτού του είδους είναι κατά πολύ ανώτερος από το σύνολο των ατομικών στοχασμών» επισημαίνει ο Michel Rochard (Rochard, 2000: 79) και θα συμφωνήσω απολύτως μαζί του, διότι το αποτέλεσμα από τη μέχρι τώρα εμπειρία μας ήταν εντυπωσιακό σε παρεμβάσεις από πλευράς αριθμού αλλά και ποιότητας. Επιπλέον η τάξη έχει το πλεονέκτημα να διασφαλίζει τις προϋποθέσεις για μια ιδανική, ίσως εξιδανικευμένη, συνεργασία μεταφραστή-αναθεωρητή, προϋποθέσεις που η πίεση του χρόνου στην άσκηση του επαγγέλματος του μεταφραστή και οι παρεμβάσεις του εκδότη δεν επιτρέπουν παρά πολύ σπάνια να εκπληρωθούν:

- συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων – διασφαλίζοντας το δικαίωμα στον μεταφραστή να υπερασπιστεί τις απόψεις του και να παραμείνει ρυθμιστής των διορθώσεων.
- βέλτιστες συνθήκες αποδοτικότητας των παρεμβάσεων του αναθεωρητή (Gouadec, 2002: 206).

Θα συμφωνήσω λοιπόν με τον Jean Delisle «ότι ο εκπαιδευόμενος μεταφραστής είναι ο κύριος συντελεστής της εκπαίδευσής του και ότι πρωτίστως μεταφράζοντας γίνεται κανείς μεταφραστής» (Delisle, 2005: 31) και θα προσθέσω ότι η εκπαίδευσή του δεν έχει ολοκληρωθεί αν δεν κατακτηθεί αυτό το τελευταίο στάδιο, της αυτονόμησης από τον διδάσκοντα, της κριτικής ανάγνωσης του έργου του, της αποστασιοποίησής από αυτό και της διόρθωσής του, τουτέστιν της αναθεώρησής.

5. Χρόνος

Πριν αναφέρθηκα στην πίεση του χρόνου στην καθημερινότητα του επαγγελματία μεταφραστή. Είναι ίσως η κατάλληλη στιγμή να επανέλθω στον παράγοντα χρόνο. Ο χρόνος στην τάξη διδασκαλίας της μετάφρασης, όπως και σε οποιαδήποτε τάξη διδασκαλίας, δεν έχει και δεν μπορεί να

έχει άλλη αξία και μέτρο πέραν της διδακτικής ώρας με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Η ομοιότητα της μετάφρασης ως αντικείμενο διδασκαλίας και ως αντικείμενο εργασίας μπορεί να δημιουργήσει ψευδείς εντυπώσεις και λανθασμένες ταυτίσεις στο μυαλό του εκπαιδευόμενου, θεωρώντας τη δεύτερη ως προέκταση της πρώτης, υπό παρόμοιες λίγο ως πολύ συνθήκες. Ωστόσο ο χρόνος στην εκτέλεση μιας μετάφρασης συνιστά έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες, και μια από τις υποχρεωτικές παραμέτρους στην άσκηση του επαγγέλματος του μεταφραστή. Το εκδοτικό σχέδιο εισάγει δυναμικά την παρουσία του και τις δεσμεύσεις του. Η εκτέλεση οποιασδήποτε άσκησης ή εργασίας εντός ή εκτός της τάξης διδασκαλίας δεν μπορεί να συγκριθεί με την εμπλοκή του εκπαιδευόμενου σε ένα εκδοτικό σχέδιο γι' αυτό και μια τέτοια εμπλοκή απαιτεί την πλήρη συναίνεσή του. Στο χρόνο μετάφρασης συνυπολογίζεται ο χρόνος προετοιμασίας και τεκμηρίωσης – επίσκεψη σε βιβλιοθήκες, βιβλιοπωλεία, ώρες πλοήγησης στο διαδίκτυο και προσφυγή σε κάθε πηγή τεκμηρίωσης, και δεν μπορεί να συνυπολογισθεί σε κανένα πρόγραμμα σπουδών που αναπτύσσεται σε ν ώρες μαθημάτων ανά εβδομάδα. Πρόκειται για το χρόνο στις πραγματικές διαστάσεις όπως βιώνεται από έναν μεταφραστή κατά την εκτέλεση των επαγγελματικών καθηκόντων του. Ως χρόνος επίσης νοείται και η χρονική προθεσμία στην οποία θα πρέπει να παραδώσει τη μετάφρασή του ή εν προκειμένω την αναθεώρησή του και που διαφέρει ριζικά από την προθεσμία για την παράδοση εργασιών ή τις εξετάσεις καθ' εαυτές, διότι υπεισέρχεται ο εξωτερικός παράγοντας της αγοράς και της δέσμευσης μέσω συμβολαίου.

Τέλος, αφήνοντας κατά μέρος τις μεθοδολογικές αυτές υποθέσεις, χωρίς βεβαίως να τις έχω εξαντλήσει, θα ήθελα να τελειώσω με τα δεοντολογικά ζητήματα που θέτει ένα εκδοτικό σχέδιο στο πλαίσιο ενός προγράμματος σπουδών μετάφρασης. Θα ξεκινήσω με τη

6. Διάδραση μεταξύ διδάσκοντα και εκπαιδευόμενου/μαθητευόμενου μεταφραστή: μεταβίβαση γνώσης ή τέχνης; σχέσεις εξουσίας ή ισοτιμίας;

Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ο διδάσκων προβάλλει αναμφισβήτητα την πλευρά της αυθεντίας, αντιπροσωπεύει την εξουσία του ειδήμονα, η άποψή του – πλην σπανίων εξαιρέσεων – θεωρείται και είναι η ορθή. Το εκδοτικό σχέδιο, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αναπαράγει την οργάνωση και την ιεραρχία μιας μεταφραστικής επαγ-

γελματικής ομάδας. «Υπάρχει ένας επικεφαλής του σχεδίου, ο οποίος καταρτίζει τη συγγραφή υποχρεώσεων, δίνει τις οδηγίες εκτέλεσης και δέχεται τις εντολές από τον αναθέτη του έργου» (Gouades, 2000: 20). Σε μια συλλογική και συνυπογραφόμενη μετάφραση, ακόμη κι αν το όνομά του διδάσκοντα διαχωρίζεται από των υπολοίπων, με την ανάθεση σ' αυτόν του ξεχωριστού ρόλου του επιμελητή, ποια είναι από δεοντολογική άποψη τα όρια της εξουσίας του; Μέσα από ποιες διαδικασίες οδηγούμαστε από την ατομική ανάγνωση και ερμηνεία στην κοινή διατύπωση και υπογραφή; Πώς επιτυγχάνεται αυτό το consensus; Προκειμένου να μην στρεβλωθεί αυτή η επαγγελματική προσομοίωση με την παρείσφρηση εκπαιδευτικών πρακτικών θα πρέπει οι διαφωνίες να συζητώνται επαριώς, να αναλύονται, η κάθε πλευρά να αναπτύσσει την επιχειρηματολογία της και η τελική εκδοχή να έχει τη συναίνεση της πλειοψηφίας. Ο διδάσκων θα πρέπει να έχει την ψυχραιμία να αποποιηθεί το ρόλο του παν-γνώστη, διατηρώντας βεβαίως το ρόλο του πιο έμπειρου μεταφραστή της ομάδας και κυρίως του διαχειριστή του ανθρώπινου δυναμικού και του ρυθμιστή.

Έρχεται πάλι στο προσκήνιο το γνωστό δίλημμα, αν η μετάφραση είναι γνώση ή τέχνη, εξ ου και οι όροι μεταξύ των οποίων διατάζω: του εκπαιδευόμενου ή του μαθητευόμενου μεταφραστή. Θεωρώ ότι το κοινό εκδοτικό σχέδιο αποτυπώνει περισσότερο σχέσεις τεχνίτη με μαθητευόμενους παρά δασκάλου με μαθητές. Υπάρχει μια συνέργια υπό την καθοδήγηση του έμπειρου ματιού και χεριού που όμως ωφελείται τα μέγιστα από τις εξατομικευμένες ερμηνείες, τις παρατηρήσεις, τη ζωντανά και την τόλμη – γιατί όχι; – ενός νεόκοπου στοχασμού πάνω στη μετάφραση.

7. Ακαδημαϊκή μετάφραση και επαγγελματική αξιολόγηση

Το εκδοτικό σχέδιο στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και η συλλογική μετάφραση που απορρέει από αυτό έχει ως αποδέκτη το ευρύ κοινό και εκτίθεται στην κριτική του, με τον ίδιο τρόπο που απευθύνεται και εκτίθεται στην κρίση του το έργο ενός οποιουδήποτε επαγγελματία μεταφραστή. Ως εκ τούτου, μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας αξιολογείται άμεσα και με τους ίδιους όρους από παράγοντες εξωτερικούς στην πανεπιστημιακή κοινότητα, και μάλιστα από τους επαγγελματικούς κύκλους στους οποίους θα προσχωρήσει στη συνέχεια ο αποφοιτήσας μεταφραστής. Είναι, νομίζω, από τις ελάχιστες περιπτώσεις όπου μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας ελέγχεται άμεσα από την αγορά εργασίας και τους νόμους της. Ο εκπαιδευόμενος μεταφραστής γνωρίζει έτσι πλή-

πως όλα τα στάδια με τα οποία θα έρθει αντιμέτωπος ξεκινώντας από την προπαρασκευή, εργαζόμενος στην εκτέλεση του έργου του και παρακολουθώντας την αποτίμησή του. Το εκδοτικό σχέδιο βγάζει την ακαδημαϊκή μετάφραση από τις συνθήκες κενού, προστασίας, του «μηδενικού λάθους» (Gouadec, 2000: 17) και των ιδανικών συνθηκών, εν τέλει από τους τέσσερις τοίχους της τάξης, προσδίδοντάς της πραγματικές, επαγγελματικές διαστάσεις.

Βιβλιογραφία

- Bueno Garcia, Antonio. 2007. "La traduction demain" στο *La Traductologie dans tous ses états*. 269-281. Arras : Artois Presses Université.
- Delisle, Jean. 2005. *L'enseignement pratique de la traduction*. Beyrouth/Ottawa : Ecole de Traducteurs et d'Interprètes de Beyrouth /Université d'Ottawa.
- Gambier, Yves. 2001. "Professionnaliser la formation des traducteurs?" στο Gouadec, D. (éd.) *Formation des traducteurs. Actes du colloque international Rennes 2 (22-23 Septembre 2000)* 71-76. Paris : La Maison du Dictionnaire.
- Gouadec, Daniel. 2002. *Profession: Traducteur*. Paris: La Maison du Dictionnaire.
- Gouadec, Daniel. 2000. "La Formation des traducteurs- étude de cas-" στο Gouadec, D. (éd.) *Formation des traducteurs. Actes du colloque international Rennes 2 (24-25 Septembre 1999)*. 16-33. Paris : La Maison du Dictionnaire.
- Horguelin, Paul A.. 1988. « La révision didactique » στο *Meta*, numéro spécial *L'enseignement de la traduction au Canada*, vol 33. 253-257.
- Horguelin, Paul A. et Louise Brunette. 1998. *Pratique de la révision*, 3e éd., Montréal: Linguattech.
- Lavault, Elisabeth. 2006. "Traductologie et/ou professionnalisation" στο *Qu'est-ce que la traductologie ?* 237-250. Arras : Artois Presses Université.
- Rochard, Michel. 2000. "La Révision: Instrument essentiel de la pédagogie de la traduction" 77-79 στο Gouadec, D. (éd.) *Formation des traducteurs*. 16-33. Paris : La Maison du Dictionnaire.

Για τη συγγραφέα:

Η Μαρία Παπαδήμα είναι διδάκτωρ στη συγκριτική φιλολογία. Εργάστηκε επί μια δεκαετία ως μεταφράστρια στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Σήμερα είναι επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ. Διδάσκει επίσης, από την ίδρυσή του, στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Μετάφρασης-Μεταφρασεολογίας» του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει μεταφράσει στην ελληνική γλώσσα το σημαντικότερο μέρος του έργου του Φερνάντο Πεσσόα, καθώς και έργα των Ουτάβιο Πας, Σάμουελ Μπέκετ, Κώστα Αζελού, Μπλαιζ Σαντράρ, Μπαλζάνι, Φιλίπ Νεμό, κ.ά. Έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και έχει δώσει διαλέξεις για τη μετάφραση και τη λογοτεχνία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Είναι μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Μετάφραση*. Το 2008 τιμήθηκε με το κρατικό βραβείο λογοτεχνικής μετάφρασης. Έργα της: *Το κλειδί των ονείρων*, εκδόσεις Περίπλους, 2003, *Πεσσόα-ω*, εκδόσεις Εξάντας, 2008.

Οι εκδόσεις του ΔΔΠΜΣ είναι κυρίως μεταφράσεις έργων, αποτέλεσμα συλλογικής μεταφραστικής δραστηριότητας των φοιτητών-μεταφραστών, στα πλαίσια της εκπαιδευτικής τους άσκησης, με την επιμέλεια του διδάσκοντα καθηγητή.

Η μεταφραστική ενασχόληση αφορά τη μεταφορά προς την ελληνική (αλλά και προς την αγγλική-γαλλική-γερμανική-ιταλική-ισπανική) λογοτεχνικών έργων, επιστημονικών δοκιμίων, εισηγήσεων συνεδρίων και τη σύνταξη ενός λεξικού, ενώ συχνά προτάσσονται πρόλογοι ή εισαγωγές των επιμελητών που αναδεικνύουν τη δυναμική των έργων. Μεμονωμένα έργα επίσης δημοσιεύτηκαν σε ελληνικά λογοτεχνικά περιοδικά, ενώ η μεταφραστική δραστηριότητα επεκτάθηκε και πέραν του εκδοτικού σχεδίου, στη μετάφραση για την ελληνική θεατρική σκηνή.

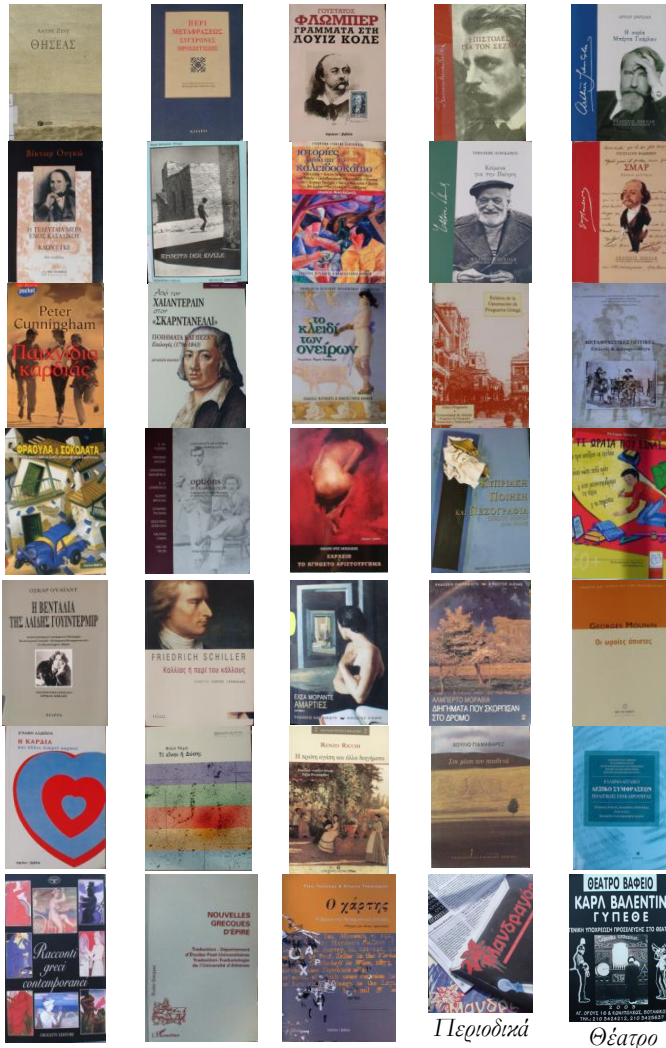
Παράλληλα οι μεταπτυχιακοί φοιτητές με την επιμέλεια και το σχεδιασμό του διδάσκοντα καθηγητή προσέγγισαν και θεωρητικά ζητήματα μεταφρασεολογίας, τα οποία και εκδόθηκαν.

Την 'ηλεκτρονική προθήκη' της επόμενης σελίδας, ακολουθεί κατάλογος των έργων και δραστηριοτήτων, ονόματα συντελεστών, εκδοτών και σύντομη περιγραφή του περιεχομένου του έργου.

Το εκδοτικό σχέδιο του ΔΔΠΜΣ *Μετάφραση-Μεταφρασεολογία* αποτελεί εγχείρημα σύνδεσης της εκπαίδευσης μεταφραστών με την αγορά εργασίας.

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΘΗΚΗ

ΕΡΓΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΚΔΟΘΕΙ

1. **Αντρέ Ζιντ: Θησέας**

ΠΛΑΤΑΚΗΣ, 2001

Θ. ΧΑΤΖΗΦΟΡΟΥ, επιμ.

(Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία»)

«Είναι γλυκιά η σκέψη ότι έπειτα από μένα, χάρη σε μένα, οι άνθρωποι θα θεωρούν τους εαυτούς τους πιο ευτυχημένους, πιο καλούς και πιο ελεύθερους». Ο σοφός αυτός γέροντας, ο Θησέας, που αντιμετωπίζει πλέον με ηρεμία τη μοίρα του, δεν θυμίζει άραγε τον ίδιο τον Αντρέ Ζιντ την ώρα του τελικού απολογισμού; Ο Θησέας υπήρξε toλμηρός και ριψοκίνδυνος για το καλό των ανθρώπων. Γλίτωσε από τις παγίδες του Λαβύρινθου. Ίδρυσε την Αθήνα, πρωτεύουσα του πνεύματος. Και, πάνω απ' όλα, κράτησε τη ματιά του καθαρή. (σ. 72)

2. **Περί Μεταφράσεως:
Σύγχρονες προσεγγίσεις**

ΚΑΤΑΡΤΙ, 2001

Φ. ΜΠΛΑΤΣΑΛΙΑ, επιμ.

(Β. Κομπορόζος, Ε. Μπουραντάνη, Α. Παπακώστα, Δ. Σβάβρα, Θ. Αγγέλης, Ε. Λιούμη, Σ. Ξυνιδάκης, Γ. Δανηλίδης, Σ. Κυλινηρέα, Β. Νίκα, Φ. Καγιόγλου, Ε. Καραμούντζου, Ε. Κοντοπούλου, Μ. Παντιώρα, Α. Παπαδόπουλος, Μ. Μπάρλοου, Α. Φιλιππάτος, Μ. Κουνεζή, Μ. Λεοντάρη, Γ. Θεοδοωράκοπουλος, Α. Αλεξανδροπούλου, Χ. Κάλφογλου, Π. Αντωνιάδη, Σ. Βαρεϊάδη, Π. Ναούμ, Μ. Παπαδάκη, Β. Σπυροπούλου, Κ. Συντελή, Μ. Γεωργάτου, Μ. Καραμάνου, Κ. Μίχου, Φ. Παπαρήγα, Φ. Σπαθάρη, Δ. Τσαμαντά, Α. Νταιή)

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

Κριτική παρουσίαση μεταφρασεολογικών στοχασμών των *Berman, Delisle, Hatim* και *Mason, Newmark, Reiß, Wilss, Yebra* κ.α. που επιτρέπει τη συνειδητοποίηση των πρωτευόντων και δευτερευόντων βημάτων της μεταφραστικής πράξης. Η δε ανάλυση της μεταφραστικής διαδικασίας συμβάλλει στη συστηματοποίηση μιας τυχόν εμπειρικά αποκτηθείσας αντίληψης για τη μετάφραση. (σ. 232)

3.

**Ανθολογία νεοελληνικού διηγήματος
Racconti greci contemporanei**

CROCETTI, Μιλάνο 2002

Προς τα Ιταλικά

V. CERENZIA, επιμ.

(O. Aghianoglu, A. Chatzivasiliadu, G. Daniilidis, F. Kaghioglu, S. Kilindirea, I. Liuni, P. Naím, V. Nika, S. Vafiadu, S. Xinidakis)

Έργα των: D. Nollas (*Passione di scrittore*), Ch. Milionis (*Silvana*), Z. Zateli (*La fidanzata dell'anno scorso*) M. Chakkas (*Il pesciolino nella boccia de vetro*), T. Kalutsas (*Gli ombrelli di Cherbourg*) I. Papadimitrakòpulos (*Rosamunda*), T. Kalantzís (*Ah, potesse tornare...*) Kei Tsitseli (*Si spalanca la notte*), Introduzione, di Tatiana Milioni. (σ. 77)

4.

Φιλίπ Ντελέρι: Τι ωραία!

METAIΧΜΙΟ, 2002

M.-X. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ, επιμ.

(M. Καββαδία, K. Κισκήρα, M. Παπαηλιάδη, A. Παπανικολοπούλου, E. Ρούση, A. Σάββαρη, Π. Σαλούπη, Z. Σαράφα, Θ. Τσιφλίκα)

Όμορφες στιγμές της ζωής, μικρές χαρές της καθημερινότητας περιγράφονται μέσα από τα μάτια ενός μικρού παιδιού: τι ωραία που είναι στον αυτοκινητόδρομο τη νύχτα! Να είσαι συνδρομητής σε ένα περιοδικό! Όταν σηκώνεσαι πρώτος στο σπίτι! να διαβάξεις ένα τρομακτικό βιβλίο!... (σ. 66)

5.

Κυπριακή Ποίηση και Πεζογραφία
Cypriot Poetry and Prose

ΚΕΔΡΟΣ, 2002

Προς τα αγγλικά - δίγλωσση έκδοση

Κ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, επιμ.

(Θ. Αγγέλης, Α. Αλεξανδροπούλου, Χ. Κάλφογλου, π. Γ. Κανάκης, Β. Κομπορόζος, Ε. Μπουραντάνη, Α. Ξόδη, Α. Παπακώστα, Δ. Σβάρα, Β. Σπυροπούλου)

Έργα των: Κ. Αγγελίδου, Π. Γαλαζή, Κ. Γιωργαλλίδη, Κ. Ιωαννίδη, Θ. Κουγιαλή, Ν. Κρανιδιώτη, Ν. Λαδάκη-Φιλίππου, Γ. Μολέσκη, Κ. Μόντη, Ν. Ορφανίδη, Ν. Παγιαση-Κατσουρη, Ε. Παλληκαρίδη, Γ. Παπαδόπουλου, Α. Παστελλα, Α. Πίλλα, Κ. Πλήση, Κ. Χαραλαμπίδη, Κ. Χρυσάνθη, Ι. Κατσούρη (σ. 143)

6.

Ανθολογία νεοελληνικού διηγήματος
Nouvelles grecques d'Épire

L' HARMATTAN Παρίσι 2002

Προς τα Γαλλικά

Μ.-Χ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ, επιμ.

(Μ.-Χ. Γεωργάτου, Μ. Καραμάνου, Μ. Κουνεζή, Μ. Λεοντάρη, Κ. Μίχου, Φ. Παπαρήγα, Α. Φιλιππάτος, Γ. Θεοδωρόπουλος)

Έργα των: D. Hadzis (*Prétextes*), Ch. Milionis (*Le caméscope* Panasonic), V. Gouroyiannis (*La complainte des esprits, Musique chthonienne*), Ν. Houliaras (*Le petit maçon, la dame et l'esprit*), S. Dimitriou (*L'été dans les corps, l'été, dans les coeurs*), C. Christovassilis (*Mon plus beau jour de l'an*), S. Stamatis (*Un peu d'écume*). (σ. 65)

7.

Options in Translation –
Cognitive and Cultural Meaning in English-Greek Translation
ΣΟΚΟΛΗΣ 2003

Μ. ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.:

(Π. Γερασίμου, Αντ. Γιαννακοπούλου, Β. Γιαννακοπούλου, Ν. Λοκομήτρος, Β. Μακελλαράκη, Α. Μάρη, Ε. Πανταλός, Μ. Παπαδοπούλου, Ο. Παπακωνσταντοπούλου, Κ. Περδικούρη, Γ. Περιβολάκη, Ι. Σαγιά, Δ. Τσεκούρα, Β. Φροσσός, Κ. Χαλμούκου)

(α) Διηγήματα των E.M. Forster, V. Woolf, D.H. Lawrence, K. Mansfield, και ποιήματα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, των R. Brooke, Ed. Thomas, S. Sassoon, W. Owen (αγγλική-ελληνική, σ. 200) και (β) ανάλυση της επιμελήτριας (στην αγγλική, σ. 100) σχετικά με το μεταφραστικό χειρισμό κάποιων φαινομένων (γλωσσική προτίμηση, δείξη, υποκειμενικότητα, εξουσία, μεταφορές, διαπροσωπικές σχέσεις). Επί σειρά ετών χρησιμοποιήθηκε ως β' διδ. σύγγραμμα σε μάθημα μετάφρασης, στο Τμήμα Αγγλικής. (σ. 302)

8.

Alμπέρτο Μοράβια:
Διηγήματα που σκόρπισαν στο δρόμο

ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, 2003

Α. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΗΣ, επιμ.

(Β. Ανδρεάδου, Ε. Γεωργιάδου, Ε. Δήμα, Δ. Δότση, Β. Ζευγη, Γ. Καρβουνάκι, Δ. Κατσιμάνη, Μ. Καφαντάρη, Α. Κοντός, Ε. Μυταρη, Μ. Νικητοπούλου, Σ. Παρίτσης, Ε. Πολυμου, Γ. Ραπτοπούλου, Α. Σπηλιάδου)

Διηγήματα του της περιόδου 1928-1951 που είχαν δημοσιευτεί σε διάφορα περιοδικά και εφημερίδες, αλλά ποτέ σε βιβλίο. Διηγήματα που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου και σημειώνουν το «ντεμπύτο» του Μοράβια στη λογοτεχνία, διηγήματα που βασίζονται σε ανθρώπινους τύπους και κινούνται μεταξύ σουρεαλισμού και κλασικότητας, καθώς και τα «ρεαλιστικά» διηγήματα. (σ. 429)

9.

Ζώρζ Μουνέν: Οι ωραίες άπιστες

METAIΧΜΙΟ, 2003

ΑΓΓ. ΦΛΑΙΠΠΑΤΟΣ, επιμ.

(Α. Αγιαννίτου, Ε. Βασταρδή, Π. Βελέντζα, Μ. Καββαδία, Κ. Κισκίρα, Α. Νικολάου, Μ. Παπαηλιάδη, Α. Παπανικολοπούλου, Ε. Ρούσση, Α. Σάββαρη, Π. Σαλούπη, Ζ. Σαράφα, Α. Σεπεντζή, Θ. Τσιφλικά)

Στόχος του έργου είναι να συνηγορήσει υπέρ της μετάφρασης, να αντι-κρούσει τα επιχειρήματα των πολέμιων της. Απολαυστικό και ζωντανό το παρόν βιβλίο απευθύνεται, πέραν των ειδικών, σε όλους όσους ενδιαφέρονται για τις διαδρομές των γλωσσών, τις συναντήσεις και τις αποκλίσεις μεταξύ τους, στο πέρασμα των αιώνων. (σ. 131)

10.

**Ανθολογία βελγικού διηγήματος
Το κλειδί των ονείρων**

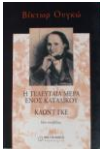
ΠΕΡΙΠΛΑΙΟΥΣ, 2003

Μ. ΠΑΠΠΑΔΗΜΑ, επιμ.

(Μ.-Χ. Γεωργάτου, Γ. Θεοδωρόπουλος, Μ. Καραμάνου, Μ. Κουνεζή, Μ. Λεοντάρη, Αικ. Μίχου, Φ. Παπαρήγα, Α. Φιλιππάτος)

Δεκατρία διηγήματα απαρτίζουν την ανθολογία βελγικού γαλλόφωνου διηγήματος, η οποία κάτω από τον αινιγματικό τίτλο «Το κλειδί των ονείρων» με την υπογραφή του Marcel Marien, αντάξιου συνοδοιπόρου του Magritte, εισηγείται την εξερεύνηση μιας λογοτεχνίας στην πλέον ελλειπτική και εκτός κανόνων μορφή της. Η διαχρονική αυτή προσέγγιση επισκέπτεται όλα τα λογοτεχνικά ρεύματα, αναδεικνύοντας ωστόσο τα κύρια χαρακτηριστικά της. (σ.150)

11.

Βίκτωρ Ουγκώ:

- Η τελευταία μέρα ενός καταδίκου

- Κλωντ Γκε

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2003

Θ. ΧΑΤΖΗΦΟΡΟΥ – Τ. ΜΗΛΙΩΝΗ, επιμ.

(Μ. Καββαδία, Κ. Κισκήρα, Α. Νικολάου, Μ. Παπαηλιάδη, Α. Παπανικολοπούλου, Ε. Ρούσση, Α. Σάββαρη, Π. Σαλούπη, Ζ. Σαράφα, Α. Σεπεντζή, Θ. Τσιφλίγια)

Δύο νουβέλες του Βικτωρα Ουγκώ που ουσιαστικά συνιστούν маниφέστο για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Δύο έργα μιας κολοσσιαίας λογοτεχνικής μορφής, που μας επιτρέπουν να χτίσουμε στο μυαλό μας το περιβάλλον και τις συνθήκες του δικαστικού συστήματος στη Γαλλία του Ναπολέοντα. Να νιώσουμε την υγρασία των κελιών, τα άδεια βλέμματα των δικαστών και την κοφτερή λάμα στα χέρια του δήμιου που τη δοκιμάζει. (σ. 267)

12.

P. M. Ρίλκε: Επιστολές για τον Σεζάν

ΣΟΚΟΛΗΣ, 2004

Α. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Μ. Κοντοπούλου, Ε. Καραμούτζου, Μ. Μπαρλου, Μ. Παντιώρα, Μ. Παπαδάκη, Θ. Παπαδόπουλος, Κ. Συντελη)

Το έργο είναι αποτέλεσμα μιας πολύ δυνατής συνάντησης: του ποιητή Ράινερ Μαρία Ρίλκε με τη ζωγραφική του Πολ Σεζάν. Συγκλονισμένος από τη δύναμη της τέχνης του Σεζάν, ο Ρίλκε καταγράφει τις σκέψεις του σε μια σειρά επιστολών προς τη γυναίκα του Κλάρα Βέστχοφ. Εκτός από τις εύστοχες παρατηρήσεις για την τέχνη του Σεζάν, εκφράζεται ένας βαθύς στοχασμός πάνω στο θέμα της καλλιτεχνικής δημιουργίας, με παράλληλες αναφορές στο έργο των Βαν Γκόγκ και Ροντέν, ενώ συνάμα ανιχνεύονται οι δρόμοι που ενώνουν την ποίηση με τη ζωγραφική. (σ. 140)

13.

Διηγήματα της ελληνικής μεταπολεμικής λογοτεχνίας
Relatos de la Generación de Posguerra Griega

ATHOS PERGAMOS, Γρανάδα 2004

Προς τα Ισπανικά

P. OLALLA, επιμ.

(P. Olalla, P. Antoniadis, A. Dai, M.-A. Romero, M. Spathari, D. Tsiannata)

Έργα των: T. Gritsi Miliex (*Place Pigalle*), M. Hakkás (*El pececillo de la pecera*), D. Hatzís (*Sinulas, el "tabaco"*), Y. Ioannou (*Los perros del Seij-Su*), T. Kazatzís (*La fosa*), A. Kotziás (*Asedio*), M. Koumantareas (*El toque*), Ch. Milionis (*Calamás y Aqueronte*), S. Tsirkas (*La lucha con la morena*).
Prologo: Ch. Milionis – *La prose de la Postguerra. Primera y Segunda Generación de Posguerra* (σ. 105)

14.

Πήτερ Κάνινγκχαμ: Παιχνίδια καρδιάς

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 2004

A. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, επιμ.

(Π. Γερασίμου, Αντ. Γιαννακοπούλου, Β. Γιαννακοπούλου, Ν. Λυκομήτρος, Β. Μακελλαράκη, Α. Μάρη, Ε. Πανταλός, Ο. Παπακωνσταντοπούλου, Κ. Περεδικούρη, Γ. Περιβολάκη, Ι. Σαγιά, Δ. Τσεκούρα, Β. Φροσυνός)

Μυθιστόρημα: Ο Τσάντ Κόντουιτ, ατίθασος εγγονός πετυχημένης επιχειρηματία από το Μόνιουμεντ και ο Τζακ Σάντρι, Αγγλο-ιρλανδός με αριστοκρατική καταγωγή... (σ. 489)

15.

**Ανθολογία ιταλικού διηγήματος:
Ιστορίες μέσα απ' το καλειδοσκόπιο**

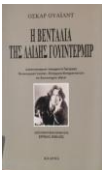
ΠΕΡΙΠΛΑΟΥΣ, 2005

Φ. ΚΑΖΑΝΤΖΗ, επιμ.

(Ο. Αριάνουλου, Σ. Βαφειάδου, Γ. Δανηλίδης, Φ. Καγιόγλου, Σ. Κωλιντηρέα, Ε. Λιούμη, Π. Ναούμ, Α. Μανουσοπούλου, Σ. Ξυνοδάκης, Α. Χατζηβασιλειάδου, Ε. Γεωργιάδου, Ε. Δήμα, Δ. Κατσιμάνη, Α. Κοντός, Α. Σπηλιάδου, Δ. Αργύρης, Ν. Δανέζης, Ε. Δουλάμη, Β. Νίκα, Α. Σειζάνη))

Μια ιστορία αγάπης, ένα κείμενο αυτοβιογραφικό, μια κινέζικη ιστορία στα όρια του μύθου, το κυνήγι του χρήματος και οι σχέσεις ενός ζευγαριού, η αφήγηση μιας αφήγησης τρίτων, η μυθοπλαστική αφήγηση της ιστόρησης ενός έργου τέχνης, μια κριτική της σημερινής κοινωνίας, η ζωή ως βιογραφική καταγραφή ενός καθημερινού ατόμου...ιστορίες από το σύγχρονο ιταλικό διήγημα, έτσι όπως εμφανίζονται μέσα από το καλειδοσκόπιο της λογοτεχνίας και της μετάφρασης. (σ. 140)

16.

**Όσκαρ Ουάιλντ
Η Βεντάλια της Λαίδης Γουίντερμπερ**

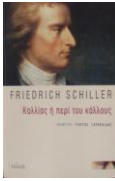
ΚΕΔΡΟΣ, 2005

Ε. ΜΠΕΛΑΙΕΣ, επιμ.

(Π. Γερασίμου, Αντ. Γιαννακοπούλου, Β. Γιαννακοπούλου, Ε. Δερέκα, Α. Λαμπροπούλου, Δ. Λάμπρου, Ν. Λυκομήτρος, Β. Μακελλαράκη, Α. Μάρη, Ε. Ματθαίου, Ε. Πανταλός, Ι. Παπαδημητρίου, Ουρ. Παπακωνσταντοπούλου, Κ. Περγικούρη, Γ. Περιβολάρη, Ι. Σαγιά, Δ. Τσεκούρα, Β. Φροσσινός)

Θεατρικό έργο, κωμωδία με τέσσερις πράξεις. Όπως πολλές από τις κωμωδίες του Ουάιλντ, το έργο είναι σατιρίζει τα ήθη της Βικτοριανής κοινωνίας, και ειδικότερα το γάμο. Πρώτη παράσταση τον Φεβρουάριο του 1892, στο St James Theatre, Λονδίνο.(σ. 98)

17.

Φρίντριχ Σίλλερ:
Καλλίας ή περί του κάλλους

ΠΟΛΙΣ, 2005

Γ. ΞΗΡΟΠΛΑΪΔΗΣ, επιμ.

(Μ. Κομποπούλου, Ε. Καραμούτζου, Μ. Μπαρλου, Μ. Παντιώρα, Μ. Παπαδάκη, Θ. Παπαδόπουλος, Κ. Συντελη)

Ο *Καλλίας* κατέχει περίοπτη θέση στο φιλολογικό έργο του Σίλλερ, καθόσον εκτίθενται με ξεχωριστή σαφήνεια και εξαντλητική συνέπεια τα θεμέλια της θεωρίας περί του ωραίου, στα οποία στηρίζονται και οι μεταγενέστερες αισθητικές του μελέτες. Το θέμα που πραγματεύεται αφορά στη δυνατότητα ανεύρεσης μιας αντικειμενικής αρχής της ωραιότητας και κατ'επέκταση ενός αντικειμενικού κριτηρίου δια το τι είναι ωραίο. (σ. 157)

18.

Ανθολογία νεοελληνικού διηγήματος
Jenseits der Idylle – sechs griechische Erzähler

ROMIOSINI, Κολωνία 2005

Προς τα Γερμανικά – δίγλωσση έκδοση

Μ. ΜΙΧΑΛΙΣΚΙ, επιμ.

(Α. Φιλοπούλου, Α. Κουντουριώτη, Μ. Μιχάλασι, Μ. Ρούσου, Μ. Σαρρή, Π. Τραυλού)

Έργα των: Μ. Duka (*Απόηχος απογευματινής Μουσικής/Von fern der Klang einer Abendmusik*), Ch. Milionis (*Το εύρημα/Der Fund*), Ν. Marangou (*Ο ξάδελφος μου ο Πέτρος/Mein Cousin Petros*), Ε. Ch. Papadimitrakopoulos (*Ο Αμερικάνος/Der Amerikaner*, *Ο ματρώζος/Der Matrose*), D. Petsetidis (*Ο Σαμπατές ζει/Sambates lebt*), Μ. Alexandropoulos (*Δύο πορτρέτα/Zwei Portraits*). Nachwort/Επίλογος: C. Milionis (*Die Nachkriegsprosa in Griechenland (este und sweite Autorengeneration)*), Biographien/Βιογραφικά (σ. 231)

19.

Ιγνάθιο Αλδεκόα: Η καρδιά και άλλοι πικροί καρποί
ΥΨΙΛΟΝ, 2006

Τ. ΔΕΝΕΓΡΗΣ, επιμ.

(Ε. Οικονόμου, Τ. Φραγκούλια, Ε. Χέλμη)

Τέσσερα διηγήματα του Αλδεκόα, όπου παρατηρεί κανείς την αφηγηματική του δεινότητα, την πολυθεματική του έφεση και την ικανότητά του να αποστασιοποιείται από τους ήρωές του χωρίς να αποκηρύσσει την ανάμειξη του δημιουργού, που πραγματοποιείται με λυρισμό και με χιούμορ. (σ. 70)

20.

Από τον Χαίλντερλιν στον «Σκαρντανέλλι»

ΥΨΙΛΟΝ, 2006

Δίγλωσση έκδοση

Ε.Α. ΝΟΥΣΙΑ, επιμ.

(Ι. Αγγελάκη, Α. Αγγελέτου, Ε. Αλεξάκη, Α. Μανούκης, Κ. Μαντοπούλου, Χ. Μπανιά, Κ. Μπατσούλη, Χ. Πλακιά)

Ποιήματα και πεζά για την ελληνική αρχαιότητα και την ποιητική τέχνη (1796-1803) και έργα από την τελευταία περίοδο της καλλιτεχνικής του δημιουργίας (1841-1843), δηλαδή στα τρία τελευταία από τα τριάντα έξι χρόνια, τα οποία πέρασε τρελός στο σπίτι του ξυλουργού Zimmer στο Tubingen. Στο σύνολό τους τα έργα αυτά είναι γνωστά ως "Κύκλος Scardanelli", που αποκαλείται έτσι λόγω του ονόματος με το οποίο ο ποιητής επέμενε να υπογράφει εκείνη την εποχή. Πρόκειται για έμμετρα και ομοιοκατάλητα ποιήματα, που φέρουν ημερομηνίες διαφορετικές από τις πραγματικές ημερομηνίες συγγραφής τους, τα πιο πολλά από τα οποία ο Hoelderlin είχε συνθέσει κατά παραγγελία των επισκεπτών του (σ. 81)

21.

**Ισπανόφωνη νουβέλα
Φράουλα και Σοκολάτα**

ΥΨΙΛΙΟΝ, 2006

B. IBANOBITS, επιμ.

(Π. Αντωνιάδη, Α. Νταϊ, Μ.-Α. Ρομέρο, Φ. Σπαθάρη, Δ. Τσιαμαντά)

Αντιπροσωπευτική εικόνα της ισπανόφωνης διηγηματογραφίας, με πέντε διηγήματα ένθεν και ένθεν του ατλαντικού. Κείμενα φανταστικά, συμβολικά, αλλά και ηθογραφικά, νατουραλιστικά, ρεαλιστικά, ακόμη και με αιχμές κοινωνικές και πολιτικές, ή με μεταμοντέρνες τάσεις, όπου η δημιουργική πράξη αντανακλά τον εαυτό της, μέσα από μια αυτοαναφορική διάθεση πότε ναρκισσιστική και πότε ειρωνική. (σ. 156)

22.

Έλσα Μοράντε: Αμαρτίες

ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, 2006

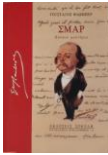
A. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΗΣ, επιμ.

(Ε. Γεωργιάδου, Δ. Δοση, Α. Κοντοχρήστου, Ν. Μαντζουράνης, Μ. Τσαγκαδα, Α. Χατζησταυράκη)

Συλλογή νεανικών διηγημάτων που προφέρει ένα πλήρες καλειδοσκόπιο του ιδιαίτερου κόσμου της Έλσα Μοράντε, ενός κόσμου που ξέρει να γίνεται γοητευτικός έτσι όπως κινείται μεταξύ πραγματικότητας και μύθου, μεταξύ ρεαλισμού και αλληγορίας, με λογοτεχνικούς χαρακτήρες που μένουν εσαεί καρφωμένοι στη μνήμη του αναγνώστη. Περιλαμβάνονται διηγήματα που έγραψε η Μοράντε για εφημερίδες και περιοδικά στα πρώτα χρόνια της συγγραφικής της καριέρας, που κυκλοφόρησαν όλα μαζί υπό μορφή συλλογής μετά το θάνατό της, συμπληρώνοντας και ολοκληρώνοντας την εικόνα που δημιούργησαν γι'αυτήν τα μεγάλα της μυθιστορήματα.

ISBN 978-960-466-052-0

23.

Γ. Φλωμπέρ: Smar

ΣΟΚΟΛΗΣ 2007

Τ. ΔΗΜΗΤΡΟΥΛΙΑ, επιμ.

(Π. Ιωαννίδου, Κ. Καλογεροπούλου, Σ. Μπενεκου, Π. Σωτηροπούλου, Σ. Τσόγκα)

Έργο το οποίο ο Φλωμπέρ έγραψε σε πολύ νεαρή ηλικία. Είχε θεωρηθεί επί μακρόν ένα απλό προσχέδιο του *Πειρασμού του Αγίου Αντωνίου*. Πολύ ενδιαφέρον κείμενο που εισάγει πολλά από τα θέματα τα οποία ο Φλωμπέρ θα επεξεργαστεί στη συνέχεια, από την ανία ως την κριτική των συμβάσεων και της κοινωνικής ζωής, και τα πραγματεύεται με τρόπο ιδιαίτερο, συναφή προς τα αριστουργήματα της ωριμότητάς του...(σ. 188)

24.

**Μεταφραστικές Οπτικές:
Επιλογές και Διαφορετικότητα**

ΓΛΑΡΟΥΣΙΑ, 2007

Μ. ΣΙΛΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Ε. Αποστόλου, Ε. Λεγάτου, Α. Νασοπούλου, Δ. Πάνου, Σ. Τσούγκος)

Μετάφραση επιλεγμένων εισηγήσεων που παρουσιάστηκαν στο διεθνές συνέδριο *Επιλογές και Διαφορετικότητα στη Μετάφραση (Τμήμα Αγγλικής, ΕΚΠΑ, Αθήνα 3-6/10/2003)*. Ο τόμος προβάλλει τη δυνατότητα της μετάφρασης να διαμορφώνει τις πολιτισμικές συνιστώσες μιας κοινωνίας, μέσω των γλωσσικών χαρακτηριστικών που εισάγονται στη γλώσσα υποδοχής. Εισηγήσεις των: *Mona Baker, John Sanderson, Manuel Machado, Nadežda Stojković, Christina Schöffner, Αικατερίνη Χαλμούκου, Séverine Hubscher, Alexander Künzli, Anthony Pym*. (σ. 230)

25.

Balzac: Σαραζίν & Το άγνωστο αριστούργημα

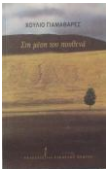
ΨΥΛΙΟΝ, 2007

Μ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, επιμ..

(Χ. Αγκυρανοπούλου, Γ. Γιαννάτου, Ι. Μήτσιου, Μ. Νάσου, Ολ. Τσατσάνη)

Δύο διηγήματα από την πλέον γόνιμη δεκαετία του Μπαλζάκ. Τόσο ο Σαραζίν όσο και το Άγνωστο αριστούργημα προσφέρονται για πολλαπλές αναγνώσεις. Ο Μπαλζάκ βάζει στο μικροσκόπιο την τέχνη, σκιαγραφώντας με μαεστρία την ψυχή του καλλιτέχνη και διερευνώντας με οξυδέρκεια τα πάθη της και τα διλήμματά της. Η τέχνη, ο έρωτας, η πλάνη και η πορεία προς την τρέλα και το θάνατο ορίζουν αυτά τα πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης. (σ. 93)

26.

Χούλιο Γιαμαθάρες: Στη μέση του πουθενά

ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ, 2007

Κ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, επιμ.

(Ν. Γιαννούλα, Δ. Δημητρίου, Θ. Κάμπρα, Κ. Παλαιολόγος)

Επτά διηγήματα από τον δημιουργό της *Κίτρινης Βροχής* που συγκινούν και διασκεδάζουν. Οι (αντι)-ήρωες των ιστοριών του Χούλιο Γιαμαθάρες είναι τύποι πληθωρικοί και παθιασμένοι για την ελευθερία τους που αγωνίζονται, συνήθως μάταια, να διατηρήσουν την αξιοπρέπειά τους και το δικαίωμα να είναι διαφορετικοί... (σ. 101)

27.

Arthur Schnitzler: Η κυρία Μπέρτα Γκάρλαν

ΣΟΚΟΛΗΣ, 2007

Α. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Α. Κουντουριώτη, Μ. Ρούσσου, Μ. Σαρρή, Π. Τραυλού, Α. Φιλοπούλου)

Με τη νουβέλα του *Η κυρία Μπέρτα Γκάρλαν*, που μεταφράζεται για πρώτη φορά στα ελληνικά, ο Άρθουρ Σνίτσελερ, ένας από τους σημαντικότερους αυστριακούς συγγραφείς των αρχών του 20^{ου} αιώνα, καταθέτει μια βαθιά και λεπτολόγο ψυχολογική σπουδή της γυναικείας συνείδησης, καταγγέλλοντας συνάμα την κοινωνική ανισότητα ως προς τις ελευθερίες των δύο φύλων. Με φόντο την Αυστρία της εποχής του αφηγείται δύο αποφασιστικές εβδομάδες από τη ζωή της ηρωίδας του, εφαρμόζοντας μοντερνιστικές τεχνικές, όπως ο ελεύθερος πλάγιος λόγος και ο εσωτερικός μονόλογος. (σ. 284)

28.

Γουσταύος Φλωμπέρ: Γράμματα στη Λουίζ Κολέ

ΨΥΛΑΘΝ, 2007

Τ. ΜΗΛΙΩΝΗ, επιμ.

(Π. Ιωαννίδου, Κ. Καλογεροπούλου, Σ. Μπενεκου, Π. Σωτηροπούλου, Σ. Τσόγκα)

Ο Φλωμπέρ γνωρίστηκε και συνδέθηκε με τη Λουίζ Κολέ το 1846. Προοδευτική, φεμινίστρια, με προωθημένες απόψεις για τη ζωή, εντυπωσίασε το μεγάλο συγγραφέα. Με τις επιστολές που περιλαμβάνονται στο βιβλίο αυτό παρουσιάζεται το εργαστήρι του συγγραφέα καθώς και οι αισθητικές και λογοτεχνικές του απόψεις για τη ζωή, την πολιτική και τις επιστήμες. (σ. 212)

29.

Τζιουζέπε Ουνγκαρέτι: Κείμενα για την Ποίηση
ΣΟΚΟΛΗΣ, 2007

Ν. ΑΛΙΦΕΡΗΣ, επιμ.

(Β. Ζευκη, Β. Ανδρεάδου, Ε. Πολυμου, Δ. Αργύρης, Ε. Δουλάμη, Ν. Δανέζης, Α. Μανουσοπούλου, Α. Σεϊτάνη)

Ο Τζιουζέπε Ουνγκαρέτι είναι ο πιο γνωστός και ο πλέον αγαπημένος σύγχρονος Ιταλός ποιητής στην Ελλάδα. Άγνωστα ωστόσο παραμένουν στο ελληνικό κοινό τα δοκίμια και οι συνεντεύξεις του, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων. Τέσσερα από τα πιο σημαντικά και χαρακτηριστικά του κείμενα για την ποίηση: το πρώτο αφιερωμένο στον Καβάφη, το δεύτερο στη σχέση της προσωπικής δημιουργίας με την Ιστορία, το τρίτο στο ρόλο της ποίησης και στους δεσμούς της με τη λατρεία του ιερού, και το τέταρτο στη σύγχρονη ποίηση, στα ιταλικά γράμματα και στην ανατροπή που επέφερε η γενιά του Αιγυπτιώτη ποιητή στη γειτονική μας χώρα. (σ. 53)

30.

Φιλίπ Νεμό : Τι είναι η Δύση;

ΕΣΤΙΑ, 2008

Μ. ΠΛΑΓΛΑΔΗΜΑ, επιμ.

(Π. Μέγγουλη, Α. Σταθάκη, Ι. Χονδρού, Θ. Χρυσανθοπούλου)

Η έννοια της Δύσης, μολονότι είναι διαρκώς παρούσα σε κάθε συζήτηση περί πολιτισμού ή γεωπολιτικής, εξακολουθεί να μένει αόριστη και προβληματική. Αυτή ακριβώς την έννοια δοκιμάζει να προσδιορίσει ο Φιλίπ Νεμό βασιζόμενος στην ιστορία. Στην παρούσα ιστορική στιγμή, αντίθετα προς τους κήρυκες της πολιτισμικής επιμεξίας, προτείνει την υπεράσπιση της δυτικής ταυτότητας, των πολιτικών και πολιτισμικών συνόρων της Δύσης, σε ανοιχτό πάντοτε διάλογο με τους άλλους πολιτισμούς. (σ. 199)

ISBN 978-960-466-052-0

31. **Ελληνο-Αγγλικό Λεξικό Συμφράσεων Πολιτικής Επικαιρότητας**
ΔΙΑΚΡΟΣ, 2008

Μ. ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Κ. Γεωργούλια, Ε. Εξάρχου, Ε. Καπετάνου, Κ. Μενδρινού, Θ. Παπουτσή)

Μεταφραστικό εργαλείο συμπληρωματικό των δίγλωσσων λεξικών, με 777 ελληνο-αγγλικά ζεύγη συμφράσεων, όπως προκύπτουν από τη μεταφραστική πρακτική στον ελληνικό Τύπο, όταν μεταφέρει πληροφορία από αγγλόφωνα άρθρα. Χρησιμοποιεί τη δυνατότητα της μετάφρασης να θεμελιώνει ισοδυναμίες που ενδεχομένως δεν απαντώνται σε λεξικά. Για Έλληνες ομιλητές της αγγλικής που φιλοδοξούν να προσδώσουν στο λόγο τους τη φυσικότητα μητρικής γλώσσας. (σ. 196)

32. **Renzo Ricchi: Η πρώτη αγάπη και άλλα διηγήματα**
UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2009

Ζ. ΖΩΓΡΑΦΙΔΟΥ, επιμ.

(Δ. Αργύρης, Ν. Δανέζης, Ε. Δουλάμη, Α. Μανουσοπούλου, Α. Σεϊζάνη, Α. Κοντοχρήστου, Ν. Μαντζουράνης, Μ. Τσαγκάδα, Α. Χατζησταυράκη)

Μελετώντας το έργο του Renzo Ricchi διαπιστώνουμε ότι τόσο τα ποιητικά όσο και τα πεζά του κείμενα έχουν θεματική η οποία διαπνέεται από βαθύ στοχασμό και πνευματική διάσταση. Στα διηγήματά του καταγράφονται περιπέτειες, σιέψεις και όνειρα της αθάνας παιδικής ηλικίας, αναμνήσεις και αγάπες της εφηβείας και της χαμένης νιότης. Κεντρικά μοτίβα του έργου του αποτελούν η ζωή, η αγάπη, η γυναίκα, ο έρωτας, ο πόνος, η απώλεια και ο θάνατος, μοτίβα που μπορούν να έχουν πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης. (σ. 150)

33.

Ortega y Gasset: Αισθητικό τρίπτυχο

PRINTA, 2010

Β. ΙΒΑΝΟΒΙΤΣ, επιμ.

(Ε. Οικονόμου, Α. Φραγκούλια, Ε. Χέλημη, Β.-Α. Βασώνη, Α. Μαυρομάτη)

Τρία από τα πιο γνωστά μελετήματα, ενός από τους πλέον ενδιαφέροντες στοχαστές του 20ού αιώνα. Στο πρώτο, *Σκέψεις για τον ΔΙΟΝ ΚΙΧΩΤΗ* (1914), ο Ισπανός φιλόσοφος εκθέτει ορισμένα από τα βασικά θέματα που μετέπειτα θα τον απασχολήσουν στο σύνολο του έργου του. Στις *Ιδέες για το μυθιστόρημα* (1923) αναπτύσσει την αντίληψή του για το δημοφιλέστερο αφηγηματικό είδος της νεωτερικότητας, στην κατεύθυνση μιας ευρύτερης αισθητικής κατηγορίας, (ας πούμε) του "μυθιστορηματικού". Τέλος, την ίδια χρονιά και στον ίδιο τόμο με τις *Ιδέες...*, ο Ορτέγκα εκδίδει το περίφημο *Ο απανθρωπισμός της Τέχνης*, που στην εποχή του εξελήφθη ως το μανιφέστο των πλέον "εγκεφαλικών" τάσεων της *avant-garde* του Μεσοπολέμου.

34.

Ράινερ Μαρία Ρίλκε: Ρέκβιεμ

ΓΛΑΥΚΟΣ, 2010

Α. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Ι. Αγγελάκη, Ε. Αλεξάκη, Κ. Μαντοπούλου, Χ. Μπανιά)

Ο Ράινερ Μαρία Ρίλκε συναντά το 1900 τη ζωγράφο Paula Modersohn-Becker και συνδέεται μαζί της αμέσως με μια πολύ δυνατή φίλια. Το 1907 η ζωγράφος πεθαίνει απρόσμενα πάνω στη γέννα του πρώτου της παιδιού σε ηλικία μόλις 31 ετών. Ο Ρίλκε θα γράψει γι' αυτήν ένα χρόνο μετά στο Παρίσι το *Ρέκβιεμ για μια φίλη*. Ο ποιητής αναθυμάται, στοχάζεται πάνω στα θέματα του θανάτου, της ζωής, της καλλιτεχνικής δημιουργίας, της φιλίας και του έρωτα δημιουργώντας ένα συγκλονιστικό ποιητικό κείμενο. Λίγες μέρες αργότερα ο Ρίλκε γράφει ένα δεύτερο ρέκβιεμ αφιερωμένο

ISBN 978-960-466-052-0

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

στη μνήμη του νεαρού ποιητή Wolf Graf von Kalkreuth και αποστέλλει αμέσως τα δύο κείμενα στον εκδότη του με την επιθυμία να εκδοθούν μαζί σε ένα μικρό τόμο, επιθυμία που πραγματοποιείται την αμέσως επόμενη χρονιά (1909). Αυτό το εκδοτικό εγχείρημα του 1909 επαναλαμβάνει η παρούσα έκδοση, ακριβώς έναν αιώνα μετά.

*

35.

**Τζένη Γουίλιαμς & Αντριου Τσέστερμαν:
Ο Χάρτης. Η έρευνα στις μεταφραστικές σπουδές**

ΨΙΛΑΝΘ, 2010

Μ. ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Α. Βασιλάκη, Ε. Διαμαντάρα, Δ. Κάσσης, Ε-Α. Μαντά-Κολοβού, Κ. Φέγα)

Χαρτογράφηση των περιοχών και μεθόδων της μεταφρασεολογίας με σκοπό την καθοδήγηση μεταφρασεολόγων ερευνητών. Το έργο αναλύει τομείς της μεταφραστικής έρευνας, εκθέτει θεωρητικά μοντέλα που χρησιμοποιούν στην ανάλυση μεταφρασεολογικών θεμάτων, παρουσιάζει ερωτήματα, ισχυρισμούς και υποθέσεις από την αρχική σύλληψη μέχρι το σχεδιασμό μιας ερευνητικής μεταφρασεολογικής εργασίας. Ασχολείται επίσης με την επιλογή και ανάλυση μεταφρασεολογικών δεδομένων, με θέματα κατά το στάδιο της συγγραφής και της προφορικής υποστήριξης μιας μελέτης, με την αξιολόγηση της έρευνας. Χρήσιμος οδηγός για νέους μεταφρασεολόγους ερευνητές.

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΜΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Στη διάρκεια της 12ετούς λειτουργίας του, το ΔΔΠΜΣ Μετάφραση-Μεταφρασεολογία συνεργάστηκε με τα περιοδικά

Μετάφραση Κριτική

Δέντρο Λέξη

Ποίηση/Ποιητική Μανδραγόρας

Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η μεταφραστική παραγωγή των σεμιναρίων ανέβηκε και στη θεατρική σκηνή. Ακολουθούν τα στοιχεία της θεατρικής παράστασης στην οποία χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση του Σεμιναρίου Γερμανικής κατεύθυνσης του ΔΔΠΜΣ «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία».

Θέατρο Βαφείο

ΓΥΠΕΘΕ:

Γενική Υποχρέωση Προσέλευσης στο Θέατρο

σε κείμενα του Καρλ Βάλεντιν

Σκηνοθεσία: Λάκης Καράλης

Θεατρικές περιόδοι 2002 και 2003

Α. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, επιμ.

(Α. Αυγέρη, Α. Γιολλάση, Μ. Ευσταθίου, Α. Καντιάνη, Χ. Καρβούνης, Σ. Κουνδουράκη, Μ. Λιβανίου, Κ. Ρασπίτσος, Α. Σπανού, Μ. Χριστογεώργου, Α. Αγγελέτου, Α. Μανούκης, Κ. Μπατσούλη, Χ. Πλακιά).

Τα κείμενα του Καρλ Βάλεντιν, άλλα καθημερινά και άλλα με στοιχεία παραλόγου, έχουν τη ζωντάνια και την αμεσότητα που χαρακτηρίζουν τα νούμερα του γερμανικού καμπαρέ. Τα αδιέξοδα και η έλλειψη επικοινωνίας μέσα από κωμικοτραγικά στιγμιότυπα ζωής δημιουργούν την ατμόσφαιρα του «γκροτέσκ» και της πικρής κωμωδίας. Όλα τα κείμενα έχουν το στοιχείο της έκπληξης και της ανατροπής και καταλήγουν σε ένα «αιματηρό αστείο», προκαλώντας το «αβέβαιο γέλιο» του Καρλ Βάλεντιν. Η παράσταση, που αποτελείται από 20 νούμερα, διάρκειας 2-3 λεπτών το καθένα, παρουσιάζεται στο φουαγιέ του θεάτρου, ανάμεσα σε παλιές επιγραφές και αντικείμενα (ραπτομηχανές, κρεμάστρες, πάγκοι) του περασμένου αιώνα. Ζωντανή μουσική από πιάνο συνοδεύει τους ηθοποιούς, ενώ ακούγονται αποσπάσματα από αυθεντικά μουσικά κομμάτια των παραστάσεων του Βάλεντιν.

"ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ" Πρακτικά, ΑΘΗΝΑ 2010

Ο τίτλος του έργου είναι εμπνευσμένος από το νούμερο «Εμμονες παραστάσεις» και απηχεί το όνειρο του Βάλεντιν για υποχρεωτική θεατρική παιδεία.

Η πρόσκληση και οπτικό υλικό από το πρόγραμμα της παράστασης

ΤΟ ΒΗΜΑ online έγραψε:

πρεμιέρες Κυριακή 7 Απριλίου 2002

«ΓΥΠΕΘΕ» στο Βαφείο

Το έργο του Καρλ Βαλεντίν «ΓΥΠΕΘΕ» (Γενική Υποχρέωση Προσέλευσης στο Θέατρο), που αποτελείται από κείμενα σχετικά με το παράλογο και την κωμωδία, ανεβαίνει απόψε σε σκηνοθεσία Λάκη Καραλή. Παιζουν: Μαρία Σκούπα, Σωτήρης Πανταζής, Ελευθερία Αντωνίου, Σταυρούλα Χριστοδουλάκη, Ηλέκτρα Γαλάνη. Στη δεύτερη σκηνή του θεάτρου Βαφείο (Αγίου Όρους & Κωνσταντινουπόλεως, Βοτανικός, 010 3424.212), στις 21.30. Παραστάσεις ως τις 10 Μαΐου.

<http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&artid=141670&ct=80&dt=07/04/2002> (3/11/2009)

Ημερίδα του ΔΔΓΠΜΣ "Μετάφραση-Μεταφρασολογία", 2008

ISBN 978-960-466-052-0